De kus van de ijzeren maagd

En andere merkwaardige, historische en scandaleuse geschiedenissen uit vroeger eeuwen

Jef Leunissen

bron
Jef Leunissen, *De kus van de ijzeren maagd*. Corrie Zelen, Maasbree 1980

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/leun007kusv01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

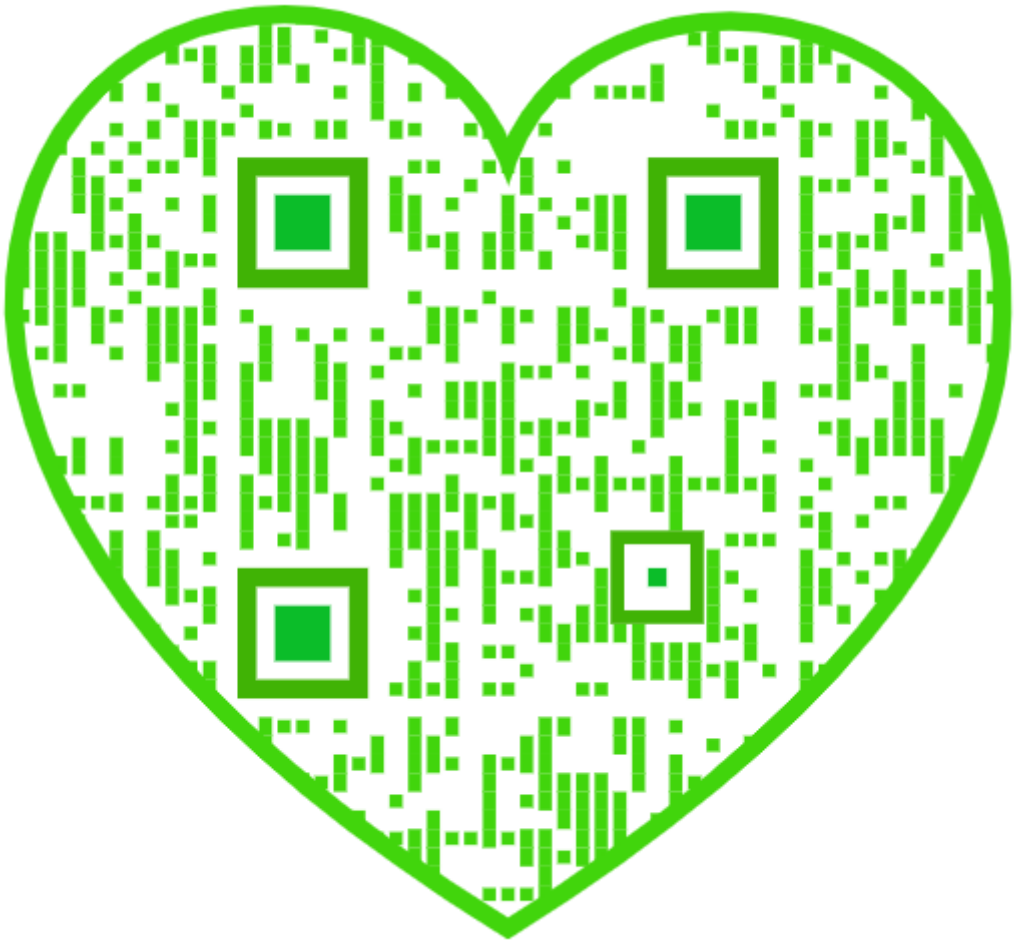

Voorwoord

Evenals de eerder door de uitgeverij Corrie Zelen onder de titel *Minnerij, Misdaad, Magie* gepubliceerde bloemlezing uit mijn in de rubriek ‘Maastricht van toen’ in het dagblad De Limburger verschenen artikelen, bevat deze nieuwe bundel een aantal verhalen hieruit. Enige hiervan werden aan de hand van inmiddels nieuw ontdekte gegevens gewijzigd en aangevuld. De verhalen hebben ditmaal niet alleen betrekking op Maastricht. Ook het prins-bisdom Luik, dat in 1980 zijn 1000-jarig bestaan viert, speelt hierin een grote rol.

Uit tot nu toe vrijwel onbekende gegevens heb ik getracht een beeld te geven van het dagelijkse leven in vroeger eeuwen. Het Rijksarchief, het Stadsarchief en de Stadsbibliotheek waren, ook nu weer voor mij een ware ‘Fundgrube’. Voor degene die tijd en moeite niet schuwt is er nog heel wat interessants te vinden in de archieven van het Brabantse en het Luikse hooggerecht. De getuigenverhoren, die men in de criminele dossiers van deze gerechten vermeld vindt, geven vaak een uitvoerige beschrijving der gebeurtenissen. Men krijgt hieruit ook een kijkje in de toenmalige herbergen, ziekenhuizen, zinnelozengestichten, bordelen, enz.

Buitenlandse bezoekers uit de 17e, 18e en 19e eeuw vertellen over hun visie op Maastricht en de hier beleefde avonturen. Uit dagboeken en brieven leren wij het gezelschaps- en theaterleven uit de 18e eeuw kennen. Ooggetuigen beschrijven oorlogsgebeurtenissen, als de bloedige slag bij Laaffelt en de belegeringen van Maastricht in 1748 en 1792.

In andere verhalen leest men over een gehangen en later weer in ere herstelde spion, over een avontuurlijke vrouwelijke dragonder-officier, over opzienbarende moorden, zelfmoorden en duels, over het nachtleven in de toenmalige rosse buurt, enz.

In een merkwaardig in 1724 te Venetië gedrukt boekje vond ik een beschrijving van de avonturen van twee leden van de bende van Cartouche, die in Maastricht werden terecht-

gesteld.

De gegevens van mijn verhaal ‘De kus van de ijzeren maagd’ putte ik uit handschriften, oude reisverhalen en dagboeken, gevonden in Duitse en Engelse archieven. In dit verhaal vindt U ook een paar zeldzame, originele foto's.

Toevallig vernam ik een dezer dagen, dat in Riegersburg (Oostenrijk) en in het Burgtor te Rothenburg a.d. Tauber nog een ‘Eiserne Jungfrau’ te zien zou zijn. Ik weet echter niet of dit originelen of later gemaakte reconstructies zijn. Lezers, die over een der door mij in dit boek behandelde onderwerpen iets meer willen weten, zal ik zover het in mijn macht ligt, gaarne van dienst zijn.

Jef Leunissen

Foto: De op 15 juli 1965 te Londen verkochte Eiserne Jungfrau (pag. 16 en 18).

De Kus van de IJzeren Maagd

Oudere Maastrichtenaren zullen hun ouders of grootouders wel eens hebben horen vertellen over een ‘IJzeren Dame’. Dit zou vroeger een soort foltertuig zijn geweest in de vorm van een vrouwenfiguur.

Hiervan waren de beweegbare armen met messen bezet. De door een veerwerk bewogen armen omknelden het slachtoffer in een dodelijke omhelzing, waarna het zwaar verminkte lichaam door een valluik via een onderaards kanaal in de Maas verdween.

Volgens de overlevering zou, zoals Pierre Kemp in zijn ‘Limburgs Sagenboek’ vermeldt, over het terrein waarop het paviljoen der IJzeren Dame stond 's nachts een *Wilde Jacht* razen, bestaande uit een drom heksen, die op een bezemsteel door de lucht rijden.

Over het algemeen wordt ook het verhaal betreffende de ‘IJzeren Dame’ als een legende beschouwd. Dr. Edmond Jaspar geeft in zijn ‘Kint geer eur eige stad’ een uitvoerige beschrijving van de zgn. ‘IJzeren Dame’. Hij meent dat deze legende destijds door de ridders van de Maastrichtse Kommanderie der Duitse Orde, op wier terrein zich het bovengenoemde paviljoen zou hebben bevonden, werd verspreid met de bedoeling de menschen angst aan te jagen. Zij zouden zich er dan wel voor wachten om bij nacht in de omgeving van bedoeld terein te komen. Op die manier konden volgens Dr. Jaspar de ridders, via het aan de Maas gelegen Biezenpoortje, ongestoord een levendige smokkelhandel bedrijven.

Bij een diepgaand onderzoek naar het bestaan van een ‘IJzeren Dame’ te Maastricht, menen wij voldoende aanwijzingen te hebben gevonden, dat hier waarschijnlijk in de 16e en 17e eeuw een dergelijk folterwerktuig aanwezig is geweest. Wij baseren onze mening op het navolgende:

Zoals vermeld zou een zgn. ‘Paviljoen der IJzeren Dame’ destijds deel hebben uitgemaakt van het complex gebouwen

van de Duitse- of Teutonische Orde te Maastricht. Deze orde ontstond gedurende de eerste kruistocht in 1099 te Jeruzalem. Reeds in 1226 was er sprake van een vestiging van de orde te Maastricht. De orde bestond oorspronkelijk uit drie klassen: Ridders, priesters en wapenknechten. Laatstgenoemde klasse werd in de 14e eeuw opgeheven.

De Kommanderie van de orde in Brabant, de Landen van de Overmaas, het prins-bisdom Luik en Rijnland resorteerde onder de, in de bij Bilzen gelegen 'Alden Biezen' zetelende landskommandeur.

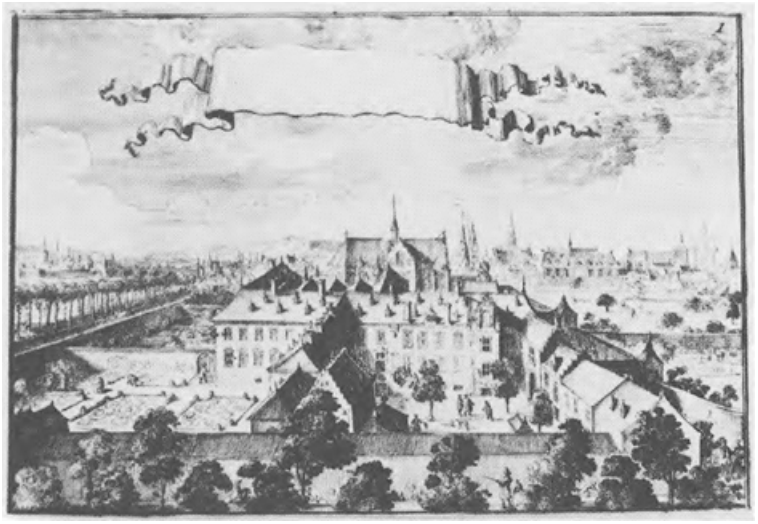

De Nieuwe Biezen te Maastricht.

In Maastricht was reeds in 1280 een communiteit van de orde gevestigd. In 1362 kwam de Landcommandeur Renier Hoen van Hoensbroek in het bezit van de terreinen, waarop de kerk en andere gebouwen van de orde werden gebouwd. De Maastrichtse kommanderie kreeg de naam 'De Nieuwe Biezen'. De bij het beleg van Maastricht in 1579 vernielde gebouwen werden in 1586 weer herbouwd. In 1586 verleende het stadsbestuur de orde vrijdom van alle belastingen en stadslasten.

De wijdingsplechtigheden van nieuwe ridders hadden plaats in de prachtig ingerichte kerk. Het kunstig in hout gesneden

hoog-altaar was bij die gelegenheid versierd met een schat van antiek zilverwerk. De priesters, die op de borst het ordenkruis droegen, waren gekleed in witte mantels, waarin bij hun inwijding ook de ridders werden gehuld. Tot 1750 werden deze indrukwekkende plechtigheden door vele Maastrichtenaren bijgewoond. Het complex gebouwen der orde en de daarbij behorende boomgaard en tuin waren gelegen in de hoek, ingesloten door de Noordelijke en Oostelijke omwalling van de stad ter hoogte van het Sint-Antoniuseiland. Hier bevinden zich nu het bassin, het voedingskanaal en gebouwen van de Kon. Ned. Papierfabriek. In de Maaszijde van de omwalling bevond zich het Biezenpoortje, dat echter meermalen werd dichtgemetseld, zoals in 1386, 1482 en 1539.

Bij het beleg van 1794 werd het grootste gedeelte der gebouwen door brand verwoest. De hieruit geredde kunstschatten werden evenals de in een onderaardse ruimte ontdekte zilverschat door de Fransen weggevoerd. Men voert als argument tegen het bestaan van een 'IJzeren Dame' te Maastricht onder andere aan, dat men noch bij het graafwerk voor de aanleg van de Zuid-Willemsvaart, noch bij de latere uitgravingen een spoor hiervan heeft gevonden. Dit lijkt ons niet zo verwonderlijk als men nagaat op welke wijze dergelijke uitgravingen destijds werden verricht. Waar zijn trouwens de folterwerktuigen gebleven, die vroeger bij verhoren in de folterkamers van het oud-stadhuis en de Lanscroon werden gebruikt? In het Bonefantenmuseum bevinden zich alleen een paar duimschroeven e.d. en een beulszwaard.

Waar zijn de hier in 1917 nog aanwezige gesel-, schand- en brandpalen gebleven? En wat is er met het in 1926 opgeslagen rood geverfde schavot met valluik, dat in de vorige eeuw hier nog in gebruik was, gebeurd? Ook de galgen en het rad, waarop hier misdadigers werden geradbraakt zijn spoorloos verdwenen. Hoe kan men dan verwachten hier nog sporen van een foltertuig uit de 16e of 17e eeuw te vinden?

Wij vonden wel vermeld, dat er bij opgravingen op het tegen de stadswal gelegen terrein van de Duitse Orde in 1780 een onderaards vertrek werd ontdekt. Hierin bevond zich een

Eiserve Jungfrau van onbekende oorsprong. (pag. 16 en 18)

marmeren schoorsteen versierd met adelijke wapens, alsmede EEN GROTE VAN IJZEREN BANDEN VOORZIENE KOFFER. Hij werd door de Duitse orde als haar eigendom opgeeist. Van de inhoud ervan is niets bekend. Uit andere bronnen vernamen wij, dat in verschillende Duitse steden, waar de Duitse Orde vroeger was gevestigd ook verhalen over een *Eiserne Jungfrau,* waarmede mensen terdood werden gebracht, in omloop waren. Men noemde een dergelijke terechtstelling ook wel *der Jungfernkuss*.

Bij een verder onderzoek deden wij verrassende ontdekkingen, die het bestaan van een 'IJzeren Dame' te Maastricht wat geloofwaardiger maken.

Bij het onderzoek naar de aanwezigheid van een zogenaamde 'IJzeren Dame' in de toenmalige gebouwen van de Duitse orde te Maastricht, vonden wij ook in de vestigingen van deze orde in Duitsland de aanwezigheid van een dergelijk object vermeldt.

In reisverhalen uit het begin der 19e eeuw lezen wij, dat bij rondleidingen door de onderaardse gewelven van sommige oude Duitse burchten o.a. te Baden-Baden, Ehrenbreitstein en Schwerin de bezoekers de plaats werd aangewezen, waar vroeger een *Eiserne Jungfrau zou* hebben gestaan. In laatstgenoemd kasteel was zij in 1841 nog aanwezig. Op het ogenblik zou nog een exemplaar te zien zijn in het Oostenrijkse kasteel Riegersburg.

De Engelse componist Robert Louis Pearsall was door de verhalen over *The Iron Maiden,* zoals ze in Engeland werd genoemd, zo gefascineerd, dat hij in 1832 en 1834 in Duitsland en Oostenrijk ernaar op zoek ging. Het resultaat van zijn onderzoek werd, voorzien van tekeningen van zijn hand, gepubliceerd in het maandblad van de Society of Antiquaries van 23 april 1834. Pearsall schreef, dat men in veel Duitse steden, de verhalen betreffende een 'Eiserne Jungfrau' als legenden beschouwden. Hij sprak echter ook mensen, die meer hierover bleken te weten, maar niet genegen waren hierover mededelingen te doen. Sporen van de vroegere aanwezigheid van een 'Eiserne Jungfrau' vond hij o.a. in het kasteel 'Königstein' bij Frankfurt, in de Wenzel's burcht te Praag en in een kasteel bij Salzburg.

De eerste daadwerkelijke aanwijzingen voor het bestaan van dit executie-werktuig vond hij in de onderaardse gewelven van de Froschturm te Nürnberg. Oude kronieken vermelden, dat daar omstreeks 1533 reeds terechtstellingen met dit instrument plaats vonden. Men noemde die *'Der Jungfernkuss.'*

Tenslotte werd Pearsall te Wenen verwezen naar het aan de grens van Stiermarken gelegen kasteel Freistritz. Toen hij bij zijn aankomst aldaar de burchtheer baron Dietrich de reden van zijn bezoek meedeelde, bracht deze hem naar een zaal waar hij eindelijk voor de door hem zolang gezochte *Eiserne Jungfrau* stond.

De baron deelde hem mede, dat dit object tesamen met een wagen vol andere voorwerpen afkomstig uit het arsenaal te Nürnberg, op clandestiene wijze in zijn bezit was gekomen. De door Pearsall ervan gemaakte afbeelding komt vrijwel geheel overeen met een foto die werd gemaakt toen het zelfde object op 15 juli 1965 door Sotheby te Londen op een veiling voor $6160.- werd verkocht. Het was toen afkomstig uit de collectie van W.R. Hearst. In 1973 vinden wij deze *Eiserne Jungfrau* in de wapencollectie van Sir Adrian Conan Doyle in het Zwitserse kasteel Lucens. Bij de verkoop van deze collectie door de Bernse Gallerie Jürg Stücker, bracht het object zw.frs. 225.000.- op. Op 25 maart 1965 werd door Sotheby een ander exemplaar in veiling gebracht. Aan de welwillendheid van de firma Sotheby en de Gallerie Stücken danken wij foto's en beschrijvingen van beide marteltuigen. Het laatstgenoemde expemplaar was sterk verroest en beschadigd. Het werd vervaardigd in de eerste helft van de 17e eeuw, maar was in de loop er tijden herhaalde malen gerestaureerd. Uit andere bronnen maken wij op dat het vermoedelijk afkomstig was uit het nabij Karlsbad gelegen kasteel. Elbogen. Hier werd volgens een oude kroniek reeds in 1533 een *Eiserne Jungfrau* bij terechtstellingen gebruikt. Het Freistritzer exemplaar was 1.81 m hoog. Het bestond uit een kern van eikenhout, die met ijzeren platen was bekleed. Deze waren met dikke ijzeren banden bevestigd. Aan de voorkant waren deze platen beschilderd met een vrouwenfiguur in 16e eeuwse klederdracht.

Het voorstuk bestond uit twee zware deuren. Aan de linkerdeur was een afbeelding van het hoofd van de vrouwenfiguur bevestigd. In de binnenzijde van de rechterdeur bevonden zich 13, in de linkerdeur 8 dolkmessen. Bovendien had iedere deur ter hoogte van de ogen van het in het apparaat geplaatste slachtoffer nog een dolk.

Deze executie-instrumenten schijnen in Duitsland in de 11e eeuw door geheime veemgerichten te zijn gebruikt. Er waren toen en ook in latere eeuwen verhalen in de omloop van spoorloos verdwenen personen, die het slachtoffer zouden zijn geworden van een veemgericht. Vaak waren dit edellieden die zich aan misdaden hadden schuldig gemaakt, maar niet door de overheid werden vervolgd. Deze z.g. veemgerichten hadden niets gemeen met de vroegere Germaanse veemgerichten. Zij waren in de geest van de toenmalige romantiek, zoals wij die beschreven vinden in sommige historische romans zoals die van Walter Scott. In diens ‘Anna von Geierstein’ komt een veemgericht voor.

Het is dan ook niet uitgesloten, dat ook bij de ridders van de Duitse Orde te Maastricht althans in de 15e en 16e eeuw dergelijke veemgerichten plaats vonden en dat ook daar de veroordeelden door middel van een ‘IJzeren Dame’ werden terechtgesteld.

Deze apparaten werden in sommige Duitse steden in een lichtere uitvoering en natuurlijk zonder messen gebruikt als schandmantel. Hierin werden o.a. vrouwen van lichte zeden tentoongesteld. Alleen het gezicht was daarbij zichtbaar.

Als folterinstrument zou de ‘IJzeren Dame’ in de 16e eeuw in Spanje door de inquisitie zijn gebruikt. Zoals ook uit het navolgende blijkt was er ook op dit gebied niets nieuws onder de zon:

In zijn ‘Biographie Universelle’ van 1851 vermeldt F.X. de Feller, dat de Griekse tiran Nabis in de tweede eeuw vóór Christus in zijn paleis te Sparta een beeld had, dat enige gelijkenis met zijn vrouw toonde. De Feller zegt verder; ‘Hij kleedde het beeld in prachtige gewaden, die de ijzeren punten, waarmede de armen, handen en borsten waren bezet, verborgen. Als iemand weigerde hem geld te geven, zei hij tegen hem “Misschien heb ik niet het talent om U te overre-

den, maar ik hoop dat Apéga, mijn echtgenote U zal overreden" Op dat ogenblik verscheen het beeld. De tiran nam het bij de hand, leidde het naar de man, die erdoor werd omhelsd en die het luide kreten ontlokte.' Aldus Feller.

Het blijkt dat in verschillende Duitse en Oostenrijkse plaatsen, waar verhalen over het bestaan van een 'Eiserne Jungfrau' als legenden werden beschouwd, in het verleden wel degelijk een dergelijk marteltuig aanwezig is geweest.

Professor Dr. Fritz Traugott Schulz publiceerde in 1932 *Eine kriminalistisch-kulturhistorische Studie* over *Die Nürnberger Eiserne Jungfrau*. Hierin geeft hij niet alleen een uitvoerige beschrijving van het Freistrizer exemplaar, maar ook van het z.g. Nürnberger exemplaar. Dit zou afkomstig zijn vanuit de oude burcht Elbogen bij Karlsbad. De oudste delen ervan stammen uit de 15e eeuw. In plaats van dolkmessen had dit exemplaar aan de binnenzijde ijzeren pennen.

De in bovengenoemde studie voorkomende afbeelding ervan toont veel overeenkomst met de foto van het op 25 maart 1968 door Sotheby te Londen verkochte exemplaar.

Het toont een vrouw in 17e eeuwse klederdracht. Deze 'Iron maiden', zoals zij in Engeland werd genoemd, was sterk verroest en ernstig door brand beschadigd. Het vierwielige wagentje, waarop zij staat is van veel jongere datum. Het is echter niet zeker, dat dit inderdaad het exemplaar is, dat in 1929 in de burcht van Nürnberg werd tentoongesteld. Het speelt daar nog een rol in het gruwelverhaal 'De kat' van Bram Stoker. De in 1949 hiervan verschenen Nederlandse vertaling werd geillustreerd door J.F. Doeve. Men ziet hierop afbeeldingen van de *Eiserne Jungfrau* in actie.

De oorsprong van het laatsgenoemde exemplaar is niet met zekerheid vast te stellen. Het zou bijvoorbeeld ook de in Maastricht vermeldde 'IJzeren Dame' kunnen zijn. Wij denken hierbij niet alleen aan de grote brand waardoor de gebouwen van de Duitse Orde te Maastricht in 1579 grotendeels werden vernield, maar ook aan de in 1780 in een onderaards gewelf aldaar gevonden grote, met ijzer beklede koffer, die daarna spoorloos verdween.

In de gruwelkamers van sommige panopticums werden na-

bootsingen van de ‘IJzeren Dame’ vertoond o.a. in 1895 te Londen in een inquisitie scène en in de twintiger jaren in een wassenbeeldengalerie te Berlijn.

In Maastricht vonden wij de ‘IJzeren Dame’ vermeld in een artikel van M.J. van Heylerhoff over de Duitse Orde, gepubliceerd in de ‘Annuaire de la province du Limbourg’ van 1829, verder in 1854 in de ‘Guide des voyageurs’ van M.J. de Pouilly, in een artikel van baron von Geusau over de Duitse Orde in de ‘Publications etc’ van 1894 en in een beschrijving van de stad Maastricht in ‘De aarde en haar volken’ van 1894.

De grootste bekendheid van de ‘IJzeren Dame’ is te danken aan de in 1850 te Valkenburg geboren schrijver en dichter Karel Quaedvlieg. Zijn roman ‘La Dame de fer’ verscheen vanaf 12 November 1879 als feuilleton in ‘Le Courrier de la Meuse’. In 1880 werd hiervan een Nederlandse vertaling in boekvorm gepubliceerd. Wij weten helaas niet welke bronnen Quaedvlieg, die in 1901 te Stockroye op raadselachtige wijze werd vermoord, voor zijn werk heeft geraadpleegd.

Het verhaal is een zeer romatische liefdesgeschiedenis. Het speelt zich af in de tweede helft van de 16e eeuw, ten tijde van de Spaanse overheersing.

In het 17e hoofdstuk van zijn roman, getiteld ‘Het paviljoen’ geeft hij een uitvoerige beschrijving van de Duitse Orde en van de gebouwen, waarin zij was gevestigd.

Hij schrijft dat zich ergens achter de kloostergebouwen op een verlaten plein, dat omsloten werd door de stadswallen, het paviljoen der ‘IJzeren Dame’ bevond. Dit was een achthoekig gebouw met zwarte gescheurde muren, waarop vreemde tekens en geheimzinnige woorden prijkten. Het had geen deuren of vensters maar wel een aantal met zware ijzeren staven afgesloten luchtgaten, waaruit naar zijn zeggen ‘klachten en verzuchtigingen ontsnapten’.

Hij schrijft hierover verder: ‘Des nachts zweefde een onheilspellend licht boven het paviljoen. Tusschen de vestingswerken gelegen, kende men er geen anderen ingang aan, dan een enge gang, eene soort van waterleiding, waar 't water der grachten in stroomde, en dit water was de weg van den

bezoeker, den gevangene of den cipier van 't paviljoen’. Iets verder vervolgt hij: ‘Wanneer de schaduwen des nachts over de stad neergedaald waren, en alles aan de stille rust scheen overgegeven, hoorde men eensklaps een schril gefluit door de lucht weergalmen in de richting van de vestingswerken. Wanneer dan iemand nabij de gevreesde plaats geweest was, zou hij in de duisternis een bootje hebben zien voorbijglijden, dat onder 't gewelf verdween. Daarna zou hij 't krassen en onheilspellend knarsen eener ijzeren deur gehoord hebben, die op haar hengels draaide. En dan - doodse stilte! 's Anderendaags baden de burgers voor 't slachtoffer der IJzeren Dame.’

Uit de gruwelijke beschrijving, die Quaedvlieg van een terechtstelling met dit marteltuig geeft blijkt, dat hij nooit een afbeelding van een dergelijk object heeft gezien. Dit bewijst zijn hierna volgende beschrijving van een terechtstelling. Maar als men hierin de armen vervangt door deuren kan de terechtstelling ongeveer als door hem beschreven hebben plaats gehad.

Het slachtoffer was een door de Spanjaarden gevangen genomen Jood, die om zijn onderwerping aan de Spaanse overheid te bewijzen het beeld van de IJzeren Dame moest omhelzen. Wij ontlenen aan de beschrijving die Quaedvlieg van de terechtstelling geeft het volgende: De Jood liet den officier den tijd niet om uit te spreken. Zoo snel zijn ouderdom 't toeliet, liep hij naar 't door de officier aangewezen beeld... Nauwelijks raakte hij 't beeld aan of de twee armen, daarvan kruisten zich met eene ontzettende snelheid, en de ‘IJzeren Dame’ drukte den ongelukkigen Israëliet tegen hare metalen borst.

Bij deze duivelachtige omhelzing, hoorde men een afgrijselijken kreet. Eene verschrikkelijke siddering maakte zich van 't lichaam des ongelukkigen meester, zijne beenen bewogen krampachtig, zijne armen omkneld door die van 't beeld rilden onder die drukking, terwijl de aderen zijner handen, door opstuwend bloed gezwollen op eene smartelijke wijze door 't geelachtig vel zichtbaar werden... Onmenselijke klanken ontsnapten zijn keel. De oogen, vol zwart bloed, schenen uit hunne kassen te springen... Een ijzeren

punt was in 't hart van de Jood gedrongen, terwijl tegelijkertijd twee dolken, welke uit de handen van 't standbeeld kwamen hem rug en lendenen doorploegde. Men hoorde de oude beenderen langzaam kraken...'

Hierna volgt een gruwelijke beschrijving van de doodstrijd die eindigt met: 'De stuiptrekkingen hielden allengs op. Een roodachtig schuim vulde den mond van den Israëliet, een onderdrukte zucht... Samuel Mozeszoon was slechts een lijk meer.'

Het idee van de 'IJzeren Dame' vinden wij overigens terug in de in 1975 vertoonde film 'Tommy'. De dolken waren hierbij vervangen door injectiespuiten!

In een in 1932 te Parijs verschenen werk van Edmond Cazal getiteld *Histoire Anecdotique de l'Inquisition d'Espagne,* vinden wij de beschrijving van een instrument en een hiermede toegepaste foltering, die een merkwaardige overeenkomst vertoont met hetgeen Quaedvlieg in diens 'IJzeren Dame' hierover schrijft.

In Spanje werd dit marteltuig, volgens Cazals te Triana ontworpen door de groot-inquisiteur Ferdinand Valdès. Het was een ijzeren vrouwenfiguur in natuurlijke grote, waarvan de armen buigzaam en beweegbaar waren. De in grijphouding gekromde vingers eindigden in stalen punten. In de oogholten en in een kleine opening in de linkerborstholte zag men gepolijste stalen pinnen blinken., Het apparaat droeg de naam *Mater Dolorosa*. De ermede toegepaste doodstraf werd *Kus van de maagd* genoemd, dus gelijk de Engelse *Kiss of the virgin* en de Duitse *Jungfernkuss*.

Casals geeft een gruwelijke beschrijving van de wijze waarop een vrouw met dit marteltuig werd gedood. Zij moest het beeld omarmen en kussen, waarop de ijzeren armen zich om haar sloten en de stalen vingerspitsen zich in haar rug boorden. Langzaam werd haar bovenlichaam door de krachtige armen tegen het stalen beeld verpletterd. Een der ijzeren armen verplaatste zich naar boven, de geklauwde vingers drukten haar hoofd tegen de kop van het beeld. Plotseling schoten uit de oogholten en uit de borstholte stalen pinnen, die haar ogen en haar hart doorboorden. Dan volgt een gruwzame beschrijving van de doodstrijd van dit

slachtoffer van de inquisitie.

Schrijver vermeldt, dat Valdès met dit marteltuig zelfs voor de inquisiteurs, die op het gebied van folteringen toch heel wat gewend waren, te ver was gegaan. Met toestemming van paus Pius V werd hij door koning Philip II uit zijn ambt ontzet. Hij werd in een verafgelegen klooster opgesloten, waar hij twee jaren later overleed.

Hoe vreemdelingen in vorige eeuwen Maastricht zagen

Vrijthof was altijd een ‘seer ghenuchelycke plaetse’

Verschillende buitenlanders, die in vorige eeuwen Maastricht bezochten, vermeldden in hun reisverhalen soms aardige bijzonderheden over deze stad. Wij laten hieruit enige uitreksels volgen.

Daar zij over de kerken, openbare gebouwen en de geschiedenis van de stad vrijwel allen hetzelfde vertellen, zullen wij, om herhalingen te voorkomen, de hierop betrekking hebbende passages niet in detail overnemen.

Een der oudste beschrijvingen van de stad vinden wij in *Les voyages de Munster, d'Hollande etc*. van Claude Joly, die op 10 juli 1546 Maastricht bezocht. Hij zegt hierin o.a. ‘De voornaamste straat doorkruist de stad vanaf de brug tot aan een der poorten. Het is een drukke winkelstraat. In een andere straat bevinden zich de mooiste huizen van de stad.’ Na een beschrijving van de kerken, en het tweeherig bestuur van de stad, zegt hij over Vic (Wijck): ‘Klein plaatsje, er is slechts één straat van betekenis, waarin enige zaken zijn gevestigd, de andere zijn zelfs niet geplaveid...’ In een in 1640 verschenen *Neue Beschreibung des Burgundisch- und Niederländischen Craises, oder der XVII Niederlándischen Provinzen etc.’* van Balchasar Rühnen, wordt betreffende de tweeherigheid van Maastricht nog vermeld, dat de nationaliteit van de moeder beslissend is bij het beantwoorden van de vraag of een kind Luiks- of Brabants burger wordt. In zijn beschrijving van de kerken vermeldt hij ook het met goud en edelstenen versierde dubbelkruis met een reliek van het H. Kruis. Hij gaat uitvoerig in op de verschillende belegeringen en verwoestingen van de stad.

Hij vermeldt dat bij het beleg en de inname van Maastricht door Parma in 1579 liefst 8000 doden zijn gevallen, waaronder 1700 vrouwen en dat door de Spanjaarden meer dan een millioen aan goud was buit gemaakt. Pater Anthonius Gonsales. (O.F.M.) beschrijft in zijn *Hierusalemsche reyse,* in

1673 te Antwerpen gedrukt, zijn bezoek aan Maastricht op 22 juni 1664, met uitvoerige bijzonderheden over de belegeringen van de stad, de verjaging van de kloosterlingen, het mirakuleuze beeld van O.L. Vrouw en de geschiedenis van het klooster Lichtenberg dat in 1455 als Ermitage was opgericht.

Hij was zeer ingenomen met de 'op de pleyne van Sint-Servaas, een seer ghenuchelycke plaetse, tot versiersel van de stad, niet sonder groote onkosten' gebouwde fontein. In een, waarschijnlijk in het begin der 18e eeuw, zonder vermelding van de schrijver, drukker en uitgever, uitgegeven *Voyage,* wordt een uitvoerige beschrijving gegeven van Maastricht, haar kerken, het stadhuis, het tweeherig bestuur etc. Bij de relieken in de St. Servaaskerk zag de schrijver de sleutel en de beker van St. Servaas en een reliek 'met de melk van de H. Maagd.'

Jaarlijks zouden uit Frankrijk 2 à 3000 pelgrims de bron van St. Servaas bezoeken. Hij vermeldt ook het wonderbaarlijke kruis van Wyck, dat ontstaan was uit een noot afkomstig uit 'Hierusalem' en waarvan men het hout niet zou kunnen beschilderen.

Elke zaterdag werd in Maastricht een paardemarkt gehouden. In 'Can' bij Maastricht bevond zich een klooster van de broeders van het H. Graf. Op de omliggende heuvels waren daar staties afgebeeld, een rondgang erlangs vergde meer dan 2 uur. Bij de aankomst te Maastricht had hij aan de stadspoort, ten behoeve van de gouverneur, moeten opgeven hoe hij heette, waarvandaan hij kwam en waar hij in de stad zou logeren.

In de in 1724 in Den Haag verschenen *Nouveau Voyage de Grèce, d'Egypte.. (etc)... et des Pays, fait en 1721, 1722 et 1723,* wordt de door de latijnen 'Obtricum' of 'Trajectum ad Mosam' genoemde stad Maastricht als een der best versterkte plaatsen van de wereld beschouwd. Verder vinden wij hierin een uitvoerige beschrijving van de stad en haar geschiedenis.

In een in 1732 te Londen verschenen *Journey through the Austrian Netherlands, containing the Modern History and Description of all the Provinces, Towns, Castles, Palaces*.

etc. worden enige bladzijden aan Maastricht gewijd. Hierin worden bijzonderheden verteld over de gebouwen der stad, haar geschiedenis, haar tweeherigbestuur met twee burgemeesters en twintig schepenen, waarvan de helft papisten en de andere helft protestanten, die als broeders te samen zouden leven. Men zag op straat, een dominee tesamen met een Capucijnse pater wandelen. De omgeving der stad zou rijk aan wild zijn. Het leven was hier goedkoop, reden waarom hier vele Hollandse officieren met hun familie kwamen wonen. Elke dag vertrokken van hier diligences naar Holland, Brussel en Keulen.

In een in 1773 te Londen verschenen werk *The present state of music in Germany, the Netherlands and United Provinces, etc*. wordt door de Engelse musicoloog en organist Dr. Charles Burney aandacht besteed aan het muziekleven in Maastricht. Hij vond het grote orgel in de St. Servaaskerk ontstemd, de organist de heer Houghbrach, die tevens beiaardier was, kon hiermede dan ook geen wonderen doen.

Het tot het garnizoen behorende Hessisch regiment bezat een uitstekend muziekkorps. Na de taptoe had hij dit geruimen tijd op het Vrijthof horen spelen. In de herberg waar hij daar logeerde had hij genoten van het spel op het hakkebord door een rondreizende jongeman, die over een muzikaal talent scheen te beschikken, dat ver boven dat instrument en die situatie verheven was.

Reis naar Maastricht in 1615; hele onderneming

Een der oudste beschrijvingen van een reis naar Maastricht vinden wij in de *Voyage de Philippe de Hurges à Liège et à Maestricht en 1615*. De Hurges (1585-1643) was een schepen uit de stad Doornik, tevens raadsheer en advocaat-fiscaal van de koning. Hij maakte reizen door België, Nederland, Frankrijk, Duitsland en Italië.

In bovengenoemd werk beschreef hij zijn reis van Doornik naar Maastricht met uitvoerige bijzonderheden over de plaatsen, die hij op die tocht passeerde. Daar hij in iedere plaats slechts korte tijd, meestal slechts enige uren verbleef, ontleende hij, zoals hij zelf vermeldt, zijn beschrijvingen van kerken en andere monumenten, grotendeels aan werken

van tijdgenoten. Hij moet zeer belezen zijn geweest, vooral op het gebied van kunst en geschiedenis. Zijn werk is doorspekt met Griekse en Latijnse citaten.

Daar wij een beeld willen geven van het dagelijkse leven uit die tijd, zullen wij alleen vermelden wat de Hurges hierover uit eigen waarneming vertelt.

Hij vertrok op 31 augustus 1615 vanuit Luik per boot naar Maastricht. Voor zijn plaats in de roef betaalde hij 6 sous, de hut in de achtersteven kostte 5 en een plaats op het open dek 4 sous.

Hij bevond zich daar in het gezelschap van een aantal kanunniken, monniken, kloosterzusters, raadsheren, kooplieden, katholieken, hugenoten en... hoeren, bijna allen afkomstig uit Luik of Maastricht. Laatsgenoemden waren op dergelijke reizen altijd sterk vertegenwoordigd. Zij kwamen er hun geluk beproeven, zolang zij nog jong en mooi waren en geslachtsziekten of de gevolgen daarvan hieraan geen einde maakten.

Maastricht langs de Maas te zien.

De meeste reizigers probeerden de lange reistijd zo aangenaam mogelijk door te brengen: Sommigen bespeelden een of ander instrument, waarbij enige passagiers hen met zang begeleidden. Anderen maakten de dames het hof, lazen hun brevier of baden de rozenkrans. De conversatie was zeer levendig en voor die tijd, vooral op godsdienstig gebied zeer vrij.

De Hughes maakte kennis met een paar zeer belezen rechtsgeleerden, waarmede hij zich over geschied- en oudheidkun-

dige onderwerpen zo goed had onderhouden, dat de heren besloten in het hotel te Maastricht gezamenlijk een kamer te nemen. Hij maakte ook kennis met een kanunnik van de O.L. Vrouwe kerk met name de Dimy, die aanbood hem de voornaamste bezienswaardigheden van de stad te laten zien, hetgeen dankbaar werd aanvaard. Als wij de Hurges geloven was de bootreis op de Maas niet zonder gevaar. Het waterpeil was op dat ogenblik zo laag, dat het schip verschillende malen op in de rivier voorkomende grintplaten vastliep. Gelukkig konden de krachtige trekpaarden het vaartuig weer lostrekken, want anders hadden de passagiers door het water naar de oever moeten waden.

Dit zou, indien het schip in het midden van de stroom zou lekstoten levensgevaarlijk zijn! Terwijl de rivier daar zeer ondiep was had zij bij de oevers soms een diepte van 10 à 12 voet. Er bevonden zich in de rivierboden diepe kuilen. Hierdoor ontstonden sterke draaikolken, waarin zelfs de meest ervaren zwemmer tenonder zou gaan.

Wanneer het pad, waarover de paarden die het schip trokken liepen, door rotsen of andere hindernissen werd onderbroken, moesten de paarden, deels zwemmend, deels lopend naar de andere oever worden overgebracht. Zij toonden hierbij geen angst en gehoorzaamden gedwee aan de bevelen van de voerman, die halfnaakt op een der ongezadelde paarden zat. Een zweep of een stok kwam hierbij niet te pas.

Door dit alles duurde de reis van Luik naar Maastricht inplaats van de normale vier uren, nu ruim zes uren. Tegen zes uur kwam men eindelijk te Maastricht aan. Direct na het aanleggen sprongen een groot aantal van de op de kade wachtende ‘caymans’, zoals de schrijver ze noemt, aan boord. Hij bedoelt hiermede de opdringerige kerels, die tegen een kleine vergoeding de bagage van de reizigers naar diens hotel willen brengen. Hij zegt hierover: ‘Indien men hier op ingaat, doet men er goed aan ze voor zich uit te laten lopen en ze niet uit het oog te verliezen want anders zou men het kunnen meemaken, dat de kerels, overigens zonder betaling, met de bagage er tussen uit gaan.’

‘Men moet ook niet zonder meer ingaan op de door hen aanbevolen hotels. Dit zijn meestal slecht befaamde herber-

gen, waarvan de eigenaars deze klantenwervers goed belonen. Men dient van te voren goed te informeren, welke goede hotels er in de stad aanwezig zijn. U zoudt anders wel eens terecht kunnen komen in een of ander bordeel, waarvan de eigenaars, evenals een groot aantal hoertjes, de reizigers aan de kade opwachten.' Men ziet dat het werkterrein van deze dames (het Bat!) in de laatste drie en een halve eeuwen niet veel van plaats is veranderd.

Na hun aankomst begaven de reizigers zich naar de nabijgelegen stadspoort (de Onze-Lieve-Vrouwepoort), waar een dertigtal goed geklede en bewapende soldaten de wacht hielden. Aan een loketje moesten zij opgeven wat hun nationaliteit, plaats van herkomst, reisdoel, duur van verblijf en naam van hun hotel was. De antwoorden werden met hun naam op een formulier genoteerd.

De Hurges nam zijn intrek in hotel 'Le Moulinet' (de Windmolen). Dit hotel was destijds gelegen op de hoek van het Vrijthof en de toen veel smallere Helmstraat. De oude kelders van dit hotel liggen nu gedeeltelijk onder deze straat. Vóór het invallen van de duisternis maakte onze reiziger nog een kleine wandeling door de stad. Hij zag het aflossen van de wacht, bestaande uit 180 man van de burgerwacht en 225 soldaten van het garnizoen dat 900 man sterk was.

Het avondmaal aan de table d'hôte kostte, buiten de wijn 12 sous. Er werden flinke stukken vlees opgediend, maar ze waren slecht toebereid. De lichtrode wijn, die naar men zei een plaatselijk produkt was, was waardeloos. De Hurges hield zich maar liever aan de hier populaire Rijnwijn, die inderdaad van goede kwaliteit was.

Aan tafel maakte hij kennis met enige Luikse edellieden en de Akense Kanunnik Lornius. Toen deze vernam dat de Hurges de volgende middag naar Aken vertrok, was hij zo vriendelijk hem introductiebrieven voor een collega en voor de gemeente-secretaris aldaar mee te geven.

De Hurgges zegt, dat men hem te Luik al ervoor had gewaarschuwd, dat men in sommige bedden van 'Le Moulinet' slecht sliep vanwege de overvloedig daarin voorkomende wandluizen. Hij had het ongeluk in een dergelijk bed terecht te komen.

Hij werd niet alleen gedurende de hele nacht door het ongedierte geplaagd, maar moest de volgende morgen ook nog zijn kleren, die hij bij gebrek aan dekens had opgelegd, ontluizen.

Er moet naderhand in dat hotel wel het een en het ander zijn verbeterd, want in de 18e eeuw stond het bekend als een der beste hotels van Maastricht. Er logeerden vele vorstelijke en hooggeplaatste personen. Ook de befaamde avonturier graaf Cagliostro verbleef er enige tijd. Hij gaf in de grote zaal van het hotel z.g. ‘magische’ voorstellingen, die toen veel opzien baarden.

De daarop volgende ochtend begaf de Hurges zich, na in de Sint Servaaskerk de mis te hebben bijgewoond, naar de O.L. Vrouwe kerk, waar hij kanunnik de Dimy ontmoette, die, zoals hij had beloofd, hem de voornaamste bezienswaardigheden van de stad zou tonen.

De Hurges was vol bewondering voor de vestingwerken en vooral voor de prachtige stadspoorten. Hij besteedde veel aandacht aan de vestingwerken van Wyck, die hij zeer sterk vond. Hier bevond zich een bolwerk, waarin de soldaten van het Maastrichtse garnizoen hun toevlucht namen als de bevolking van de stad in opstand kwam. Daar woonde ook de militaire gouverneur van Maastricht. Dit bolwerk bevond zich, volgens een door de Hurges getekend stadsplan in de nabijheid van de Sint-Martinuskerk.

De Hollanders hadden verschillende malen tevergeefs getracht zich bij verassing van Wyck meester te maken. In 1594 hadden zij hierbij de ladders, waarmede zij 's nachts de muren hadden willen beklimmen, maar die hiervoor te kort bleken te zijn, achtergelaten. De Hurges beweert deze ladders te hebben gezien in de Sint-Servaaskerk, waar ze als teken van dank aan de muren aan de linkerzijde van het koor waren opgehangen. Over de maasbrug zegt hij dat ze bestond uit 10 bogen. Met het oog op de scheepvaart, waren de twee middelste bogen breder dan de overige. De brug was 38 voet breed en had stenen borstweringen. De twee laatste bogen aan de Wyckerkant bestonden uit houten balken, die in tijden van oorlog konden worden weggenomen. Aan de beide uiteinden van de brug stond een vierkante wachttoren.

De Hurges maakte van de brug een nauwkeurige, maar niet erg artistieke tekening. Na de verbouwing van de brug in 1683 onder leiding van Franciscus Romanus is het aanzien van de brug aanzienlijk veranderd.

Op weg naar de Sint-Servaaskerk kwam hij voorbij een terrein, dat hij als volgt beschrijft:

'Dicht bij de oude wallen van de stad, ongeveer in de buurt van de *Limevillen* (Leemkuilen) en de *Tuneenberger* (Tweeberger) poort, ziet men een uitgestrekt weiland, vierkant van vorm, geheel omringd door een lage muur, niet hoger dan 3 voet. In het midden van dit weiland, waarop vele olmen en andere schaduwgevende bomen staan, bevindt zich een mooie fontein, die men de Sint-Servaasfontein noemt.'

Hij geeft een uitvoerige beschrijving van de fontein met het beeld van Sint-Servaas in bisschopsornaat. Uit vier engelenkopjes spoten in de wijdgeopende bekken van vier bronzen dolfijnen stralen helder water. Hij vervolgt: 'Het grote waterbekken is achthoekig van vorm, iedere zijde is 8 voet lang. Men daalt er langs acht witmarmeren treden af. Er staat ongeveer 5 voet water in. Dit is zo helder, dat men de erin geworpen muntstukken op de bodem ziet liggen. Het bekken is omringd door een marmeren ballustrade, gesteund door hoge pilaren, waarop leeuwen zijn geplaatst, die om beurten de wapens van onze vorsten, of die van de prins van Luik dragen. De pelgrims drinken het water om genezing te verkrijgen van de ziekten, waarvoor zij hun toevlucht nemen tot Sint-Servaas, met name droge of ingevreten schurft. Vanuit de fontein lopen verschillende, met het waterbekken verbonden rechtlijnige kanalen in verschillende richtingen over het weiland. Deze dienen ter bevochtiging van het linnen, dat men daar in grote hoeveelheden uitspreidt om te bleken.'

Dit 'weiland' is het tegenwoordige Vrijthof!

Schrijver vermeldt elders, dat ook verschillende van de zeven in de Maas gelegen eilanden als linnenbleek werden gebruikt.

De Hurges die een vurig verzamelaar was van fossielen en gesteenten, waaraan hij in zijn werk een tiental pagina's wijdt, heeft ook over de Sint-Pietersberg geschreven. Dit ge-

deelte van het manuscript van zijn beschrijving van Maastricht is echter verloren geraakt. Hij noemt de berg de *Hunnenberg,* een benaming die men ook in andere beschrijvingen wel tegenkomt. Volgens schrijver dankt de berg deze naam aan het feit, dat Attila daar eens met het Hunnen leger kampeerde.

St.-Pietersberg trok altijd buitenlandse bezoekers

In zijn *Lettres sur la Hollande* (Den Haag 1780) schrijft Carolo Antonio Pilati, hoe hij begin 1779 per koets van Utrecht naar Maastricht was gereisd. ‘In 's Hertogenbosch kregen wij een karig maal, waarvoor wij zoals in alle herbergen van dit land gebruikelijk is, veel te veel moesten betalen. In Maastricht was 't al niet beter, zowel wat betreft het eten, als de prijs die wij ervoor moesten betalen, ofschoon wij alle moeite hadden gedaan den herbergier over te halen ons iets hartigs te bereiden, maar hiervan heeft men geen idee...’ Pilati vervolgt: ‘In Maastricht gingen wij de krokodillekop bezichtigen, die men in de Sint-Pietersberg had uitgegraven en die zich in het cabinet van de geleerde chirurg Dr. Hoffman bevond. Diens zoon maakte ons erop attent, dat zijn vader nooit had beweerd, dat dit de kop van een krokodil was.’

Aan de grens had hij een troep Duitse bedelaars ontmoet, mannen, vrouwen en kinderen, die naar zij zeiden, onder de leiding van een Hollandse ronselaar, via Engeland naar Amerika zouden gaan. Hij had hun gewaarschuwd, dat zij daar als slaven aan het werk zouden worden gezet. Zij hadden hierop geantwoord, dat men hun dan uit eigen belang wel eten zou moeten geven, iets wat hun onderdrukkers hier nooit hadden gedaan. Hij verweet de Hollanders hun brood te verdienen met het overleveren van arme Duitsers aan de *Compagnie Hollandaise des Indes*. Pilati geeft ook een uitvoerige beschrijving van de Sint-Pietersberg en de mergelwinning. In oorlogstijd zouden zich hierin veertig duizend mensen in veiligheid kunnen brengen.

De Sint-Pietersberg wordt ook uitvoerig beschreven door de Engelsman W.E. Frye in diens *After Waterloo Reminicenses of an European Travel*. (1815-1819). London 1908. Hij was

in 4 uur tijds vanuit Luik naar Maastricht gereisd. Hij vond de stad even zindelijk en saai als alle Hollandse steden. Hij was wel vol bewondering over de fortificaties, die 'n bezichtiging waard waren. Over het gangenstelsel van de Sint-Pietersberg zegt hij, dat een reiziger met een klassieke verbeelding zich hierin in het labyrint van Kreta zou wanen.

In 1839 verscheen te Leipzig *Ben Mussa's des Abgesannten von Adl-Kadr-Briefe über Frankreich, Holland, Belgiën und England. Frei nach dem Beduinischen von August Jäger*.

Hierin wordt vooral veel aandacht besteed aan de vestingwerken van Maastricht en het fort op de Sint-Pietersberg. Natuurlijk werden ook de onderaardse gangen van de berg bezocht, die op de bezoeker een geweldige indruk hadden gemaakt.

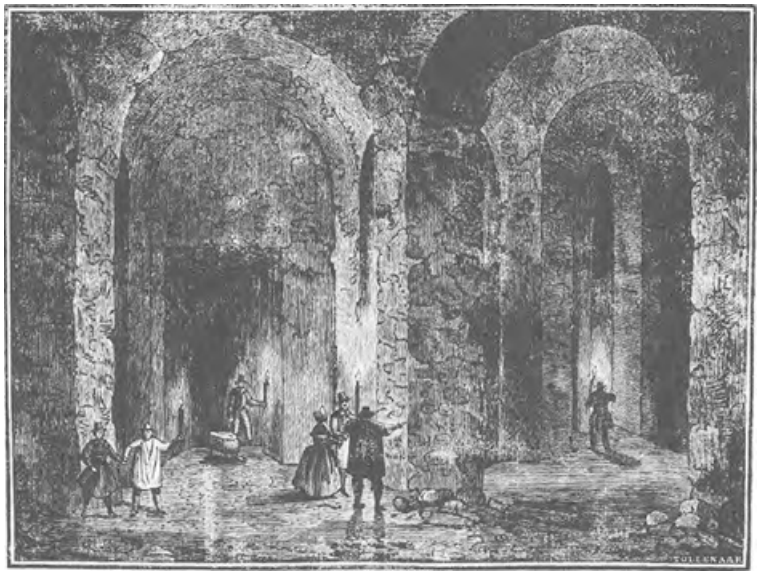

Galerijen in de St. Pietersberg.

Schrijver had de indruk gekregen, dat de grotendeels katholieke bevolking der stad, die vaak tesamen met de Belgen tegen de Hollanders had gevochten, niet erg ingenomen was met de indeling bij Holland. Dit zou gebeurd zijn door de Londense Conferentie, bestaande uit vijf oude, zwakke

mannen met vijf grote rijken en miljoenen bajonetten achter zich! De bevolking van de stad was echter niet gevraagd bij welke staat zij zouden willen behoren. Ben Mussa blijkt vrij goed op de hoogte te zijn geweest van de toenmalige stemming onder de Maastrichtenaren!

Meer aandacht aan de geologische aspecten van onze stad en omgeving vinden wij in *Beschreibung einer Reise durch das Königreich der Niederlände, welche auf Veranlassung des landwirtschaftlichen Vereins in Bayern gemacht worden von Samuel von Grouner, ehemaligem Oberhauptmann etc*.

Paszau 1826.

Von Grouner bewondert de buitengewone reinheid en het mooie plaveisel van de straten. Hij geeft een uitvoerige beschrijving van de bodemgesteldheid van de Sint-Pietersberg, de mergelwinning en wat men allemaal met mergel kan doen, zoals de fabricatie van cement. Minder was hij te spreken over de kwaliteit van ons bier, hij beweert hier tevergeefs naar een goed bier te hebben gezocht!

In *Les Pays-Bas-Impressions de voyage et d'Art* par Emile Montégut. Paris 1869 komt slechts één vermeldenswaardige passage voor: Op pag. 316 zegt hij 'Ik hoorde te Arnhem door "twee roodborstjes", waarvan er een, een arme duivel, mager als een hark, een waar symbool van de honger, met een waarlijk mimisch talent voordroeg "Bismark en Maestricht, Maestricht en Bismark," men hoorde alleen deze twee woorden, men kan hiervan denken wat men wil.' Wij hebben dit liedje nooit gehoord en weten ook niet waarop dit betrekking heeft.

In zijn *Sketching rambles in Holland* Londen 1885 beschrijft George Broughton zijn reis per trein van Den Bosch naar Maastricht, waar hij zich vanaf het station per omnibus naar zijn hotel had begeven. Hij vond Maastricht geen echt Hollandse stad. Men had hem verteld dat men hier in netheid en andere goede kwaliteiten, ver bij de Hollanders ten achter stond!

'The History and topography of Holland and Belgium 'by professor N.G. van Kampen, London 1832, illustrated with splendid engravings from drawings by W.H. Barlett,' vermeldt de verdediging van de stad door Gen. Dibbets tegen

de Belgische legers. Maastricht had volgens schrijver een aanzienlijke transitohandel en een uitgebreide smokkelhandel met België. In genoemd werk komt een uitvoerige beschrijving voor van de Sint-Pietersberg met zijn 160.000 (!) gangen.

Schwarzwalder vond in 1881 Maastricht oervervelend!

Een levendige en geestige beschrijving van Maastricht uit de vorige eeuw vinden wij in *In den Niederlanden; Reise Erinnerungen* van Heinrich Hansjakob, Heidelberg 1881. Hansjakob (1837/1916) was schrijver van religieuse volksverhalen. Om redenen van politieke aard werd hij in Duitsland tweemaal tot vestingstraf veroordeeld.

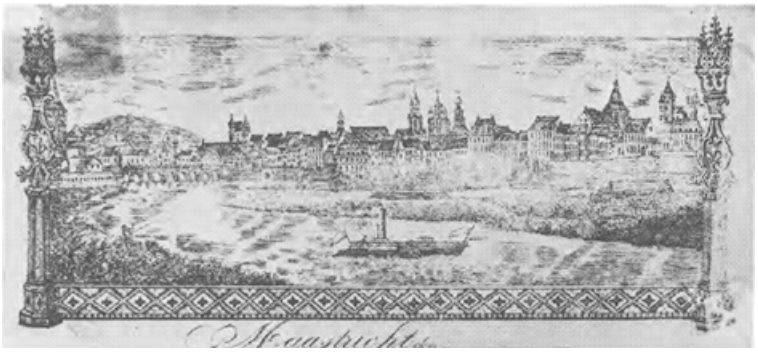

Gezicht op Maastricht.

Hij was 's zondags te Luik in het station Longeloz (sic) in de trein naar Maastricht gestapt. Het was zeer druk op het station. Volgens schrijver werd te Luik op zondag niet gewerkt, zulks in tegenstelling tot Frankrijk en ook tot Maastricht. De aanblik van Maastricht was hem erg tegengevallen. De wandeling over de brug was wel interessant, maar hij vond dat de nieuwe tijd aan de stad, met haar vuile en smalle straten en haar stijlloze huizen, was voorbijgegaan. De uit Frankfort afkomstige Casper Merian had wel einde der 17e eeuw geschreven ‘Maastricht is een mooie stad, goed gelegen, en gesmukt met vele mooie huizen en gebouwen’, maar Jakob merkt daarbij op dat dit dan wel twee eeuwen geleden het geval was. In 1881 was het allesbehalve een

mooie stad! Hij vervolgt: ‘Dat was ook niet wat mij hierheen had getrokken, maar wel de een half uur van de stad gelegen Pietersberg (eigenlijk maar een flinke heuvel), maar als ik geweten had wat ik nu weet, was ik ook deze “berg” rustig voorbijgegaan.’

Een spoorwegbeambte had hem als gids een onbetrouwbaar uitziende gids aanbevolen, die Engels en Duits sprak. Deze had hem bij de wandeling door de doodstille straten der stad verteld, dat de Sint-Pietersberg eigendom was van een paar rijke Maastrichtenaren, die het recht om vreemdelingen in de berg rond te leiden en te ‘brandschatten’ aan twee of drie goed met de berg bekende burgers hadden verpacht. Zijn taak was vreemdelingen aan het station op te vangen en naar de gids te brengen. Bij een klein huisje gekomen ging hij de gids, een handelaar in levensmiddelen, uit zijn woning halen.

Schrijver vervolgt: ‘Met twee fakkels gewapend, kwam de gids, een welgedane Maastrichtse burgerman naar ons toe. Hij keek ons, onschuldige Schwarzwalders, met welgevallen aan en wij begaven ons op weg. Bij een brug over een kanaal stonden een aantal Maastrichtse straatjongens met een pijpje in de mond. Toen zij mijn hoed zagen, riepen zij luid en krijsend als aasgieren ‘Hoed! Hoed! Hoed!’ Deze arme vilthoed, die in het Walenland niet was lastig gevallen en die in Duitsland niemand zou opvallen, zou in Nederland nog dikwijls een voorwerp van spotlust worden. Hij had helaas niet de deemoed van de heilige Philippus Nerie, die naar verluidt, met een gieter op zijn hoofd door de straten van Rome wandelde, om zich te laten bespotten. Hij dankte dan God als hij eens flink werd uitgelachen. Ik dacht maar ‘wat zijde mensen toch vreselijk dom’ en lachtte maar mee!

Hij was verrast, in een kleine kapel van het Ursulinen klooster een imitatie van de Lourdesgrot te zien, waar veel vrouwen en meisjes zaten te bidden. In de kerk van Sint-Pieter werd hij bijzonder getroffen door de wijze waarop daar een boer en een meisje met uitgestrekte armen zaten te bidden, wat hun iets extatisch en bovenaards gaf. Hij gaat verder: ‘Bij het begin van de berg bevond zich, op de plaats van het voormalige Franciscaner-klooster een geliefd zomer-

restaurant van de Maastrichtenaren.' Hij bedoelt hiermede Slavante. 'Voordat wij de berg binnengingen wilden wij daar eerst wat eten. Zij haden wel niets anders dan boterhammen en een fles Bordeaux, maar ik moet zeggen, dat ik in Maastricht het beste brood heb gegeten en dat ik alleen in de Lombardij in de buurt van Certosa di Pavia zo'n lekkere boter heb gevonden. Onze gids had, toen wij de Bordeaux bestelden, de waardin meesmuilend een wenk gegeven, als om haar te beduiden "Die twee hebben geld, die kan men snijden."

Wij zouden graag bier hebben gedronken, maar dit was, zoals alle Nederlands bier, voor onze smaak ongenietbaar.' Dan volgt een uitvoerige en romantische beschrijving van de tocht door de gangen van de berg. Na afloop van de rondleiding vorderde de gids een bedrag van zes gulden. Toen de Duitser hem erop wees dat in de Baedekerreisgids een bedrag van 6 francs werd genoemd, antwoordde de gids, dat in dat rode boekje wel meer fouten stonden en dat hij toch het beste kon weten wat het tarief was. Hansjakob betaalde, maar verbood de gids hem naar de stad te vergezellen.

Hij vertelt verder: 'Toen wij in de stad terugkwamen, zagen wij de mensen op een bank voor het huis hun zondagsrust genieten, iets wat, in Zuid-Duitsland helaas niet meer voorkomt.'

Hij bezocht nog de O.L. Vrouwe kerk, maar had geen tijd meer voor de St. Servaaskerk, daar hij anders de trein naar Leuven zou missen en hij niet in de, volgens hem oervervelende stad Maastricht een paar uren op de volgende trein wilde wachten. Hij vond dat deze stad, zonder haar eerbiedwaardige torens, wel een kerkhof zou lijken. Hij meende nu te begrijpen waarom Sint Hubertus zijn bisschopszetel van hier naar het mooie Luik had overgebracht!

In de voorstad Wyck kreeg hij van een paar domme gansjes nog iets over zijn hoed te horen. Hij zegt dat hij blij was deze treurige stad vaarwel te kunnen zeggen.

Zou deze minder vleiende beoordeling van deze stad misschien te wijten zijn aan de afzetterij van de gids en de spotlust van de straatjongens?

Vreemdelingen in 1819 door straatjongens uitgejouwd.

In het jaar 1819 bezocht de Duitse dichter Hoffmann von Fallersleben (1798-1874), schepper van *Deutschland, Deutschland fiber alles* en enige minder bekende zeer revolutionaire liederen, op een van zijn reizen ook de steden Luik en Maastricht. In zijn in 1868 verschenen *Mein Leben, Aufzeichnungen und Erinnerungen* 1e Band, vertelt hij hoe hij, nadat hij te Luik aan boord van het marktschip, dat hem naar Maastricht zou brengen was gestegen, daar aan dek een zeer gemêleerd gezelschap aantrof: Een Duitse koopman, die absoluut wilde aantonen welk ontwikkeld man hij was, verveelde de rest van het gezelschap met zijn opera- en theaterherinneringen. Een Hollandse soldaat, die rustig zijn pijpje rookte, beweerde dat zijn Zwitserse, Waalse en Hollandse collega's elkaar niet konden uitstaan. Hijzelf bleek met zijn soldij zeer tevreden te zijn. In hun door de dichter opgetekende uitlatingen horen wij enige bekende geluiden: ‘Wat zijn wij, wat hebben wij, wat moeten wij? Wij leiden een vervloekt leven. Ik heb zeven kinderen en geen brood.

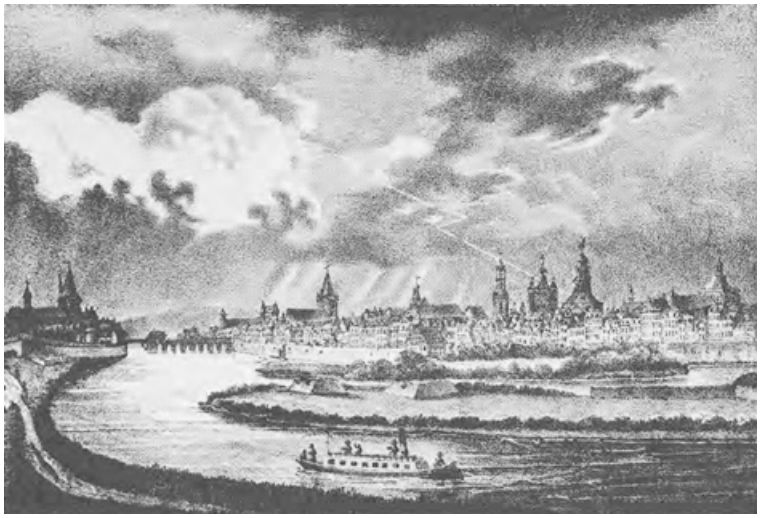

Vue de Maestricht.

De staat bekommert zich niet om het algemeen welzijn. Iedereen zou toch van zijn handenarbeid moeten kunnen le-

ven. Het volk is er niet voor de koning, maar de koning moet er uitsluitend voor zijn volk zijn. De fabrieken en werkplaatsen gaan ten gronde, het land wordt uitgezogen, de armen geplaagd. Waar blijft het geld? Wij onderhouden de staat, maar wat doet de staat? Niets anders dan belasting innen en schulden maken. Dit is een regering van schurken, die niet door God kan zijn gewild. Maar het zal spoedig anders worden!' De man bleek door zijn met veel 'foutre' en 'Sacre mon Dieu' doorspekt betoog zijn hart een flink te hebben opgelucht.

Na een poëtische beschrijving van het landschap langs de Maas, dat hij vanaf het schip kon gadeslaan, vervolgt de dichter zijn reisverhaal; 'Reeds konden wij de torens van de stad zien. De linker Maasoever met zijn vele herbergen wordt drukker, dichter bij de stad wandelt de Maastrichtse "beau monde" in de lange lindenlanen. Wij gaan aan land. Van alle kanten komen de mensen aangelopen, die zich zo om ons opdringen, dat wij ons een doortocht moeten banen. Een dragonder komt naar ons toe en vraagt of wij in dienst willen treden. Neen, dat moesten wij niet. Men loopt ons achterna, de kinderen worden luidruchtiger en hier en daar wordt reeds gejoeld. De wachtpost bij de poort laat ons rustig door, maar de onderofficier acht het toch maar beter ons door een dragonder naar de hoofdwacht le laten begeleiden. Dit schijnt anders zelden of nooit te gebeuren en zo viel ons een uitzonderlijke eer ten deel. Een grote bende vrolijke knapen vergezelt ons onder het aanheffen van een vreselijk honderdstemmig "hop-hop". Onderweg wordt ons gevolg steeds groter, men opent de ramen, komt de deur uitgerend en lacht ons af en toe uit. En zo komen wij als in een triomftocht, waarbij wij de gevangen koningen zijn en het Maastrichtse gepeupel de "Senatus Populusque Romanus", bij de hoofdwacht aan. De officieren ontvangen ons met de grootste hoffelijkheid, als willen zij hiermede de door de onderofficier begane fout goedmaken. Zij bekijken onze papieren, betuigen hun leedwezen met het onaangename voorval en nodigen ons uit nog een poosje bij hen te blijven, totdat de menigte buiten weer wat rustiger zou zijn geworden.' Nu moet men niet menen, dat vreemdelingen te Maastricht

altijd op een dergelijke wijze werden ontvangen! De oorzaak van bovengenoemde rel, zal wel de voor hier ongewone wijze, waarop de vreemdelingen waren gekleed zijn geweest. Helaas vinden wij in het verhaal hieromtrent niets vermeld. Von Fallersleben vervolgt:

'Wij blijven nog ongeveer een kwartiertje, maar het publiek wil nu eenmaal een bevredigend slot van dit drama zien. Zodra wij ons vertonen, gaan allen onder luid gejoel met ons op weg. De halve stad is in oproer. Eindelijk staan wij dan voor het hotel "Au Lèvrier", wat in de volkstaal "In de hazewind" betekent.

De waardin, die op het lawaai naar buiten is gekomen, schijnt onze aanblik niet weinig te verschrikken. Wij verzoeken beleefd om onderdak. Wij verzekeren haar, dat zij nergens bang voor hoeft te zijn. Wij vertelden haar, dat ons bekend was hoe goed het verblijf in de "Lévrier" is en maakten haar nog meer van dergelijke complimentjes. Zij antwoordt echter even hoffelijk en welbespraakt, dat er geen kamer vrij is. Er waren die dag vele vreemdelingen aangekomen en het spijt haar werkelijk ons ditmaal geen onderdak te kunnen gven. Wij blijven echter bidden en smeken. Onze grote angst overal afgewezen en weer te kijk te worden gesteld, maakt onze welsprekelijkheid, zowel in het Duits, als in het Frans, onuitputtelijk. Tenslotte zegt de vriendelijke dame "Mijne heren wilt U dan maar zo goed zijn binnen te komen," waarna wij de grote gelagkamer binnengaan. Hier krijg ik voor het eerst een idee van de Hollandse netheid. De wanden zijn behangen met wandtapijten, schilderijen en kopergravures. Voor de heldere ramen hangen prachtige gordijnen. De hoge spiegels zijn met tule gedrapeerd, de smaakvol bewerkte meubelen glanzen van netheid, de hele kamer heeft iets gezelligs. Wij zetten ons tesamen met de goede dame aan tafel voor het avondmaal. Zij laat ons delen in een taart, die zij even te voren had cadeau gekregen en wij onderhouden ons met haar als behoorden wij tot de familie. Over de onaangename dragonade wordt verder niet meer gesproken.

Intussen is de dochter des huizes verschenen. Zij zegt dat zij onderweg had vernomen, dat er weer van die rare lui waren

aangekomen, als enige tijd geleden, maar nog veel wilder. Er logeerde in dit hotel namelijk een Turk op wiens verschijnen al de hele dag veel mensen voor het huis stonden te wachten. “Moeder” zo begint het aardige meisje, “die wilden zijn zeker bij ons aangekomen, ik zou ze graag willen zien.” - “Daar zitten ze” antwoordt de moeder en stelt ons aan elkaar voor. Het lieve kind bloost hevig en wordt zeer verlegen, als wij onze lach niet langer verborgen kunnen houden.

Boschstraat met hotel du Levrier.

Buiten gaan de straatjongens nog lustig te keer, voor ieder

openingetje van het raam, dat niet door gordijnen wordt bedekt staan er een paar naar ons te schreeuwen.

Intussen was de avond gevallen. De in het hotel heersende rust bevalt mij niet meer. Ik verlaat mijn reisgenoten en ga wat in de stad rondwandelen. Dicht bij de markt ligt een kerk, die ik binnenga. Het gemurmel van de in het halfdonker van de slechts spaarzaam verlichte kerk neergeknielde biddenden maakt mij bang. Het had zo iets angstwekkends en spookachtigs, dat ik gauw er tussenuit ga.' De bedoelde kerk was de St. Matiaskerk, die tegenover het hotel ligt.

Na het verhaal van zijn overhaaste vlucht uit de donkere St. Mathiaskerk zegt von Fallersleben wel te willen geloven, dat een katholiek, dergelijke angstgevoelens wel niet zal hebben. Zijn gereformeerde geloofsgenoten, die een blijde, klare godsverering gewend zijn en door gebrek aan ceremoniën zijn aangewezen op een innerlijke, van alle uiterlijke pracht en praal ontblote vroomheid, kunnen zich bij de uitoefening van de vele heilige gebruiken van de Roomsen nooit op hun gemak voelen. Hij vond dat de katholieken, vooral door de vaak voorkomende verwaarlozing en slechte inachtneming van deze uiterlijke gebruiken het maar met God op een accoordje schijnen te gooien, hetgeen volgens hem in schrille tegenstelling met de geest van het ware Christendom was. Na nog een tijdje in die geest te hebben uitgeweid vervolgt de dichter zijn reisverhaal.

'De volgende dag bezoeken wij de zogenaamde grotten. Het zijn groeven in de Sint Pietersberg, die ongeveer 180 voet hoog bij Maastricht is gelegen, tussen de Maas en het riviertje de Jaar (Jeker). Bij heldere zonneschijn beginnen wij onze onderaardse tocht. Als het daglicht ons verlaat, ontsteken wij onze fakkels. Onze gids, die ons voorgaat, vertelt van de merkwaardigheden van de plaats waar wij ons bevinden. Wij horen aandachtig toe. Welk een groots visioen wortelt zich in onze geest en herinnering vast! De duizenden zich telkens weer kruisende gangen zijn soms 45 voet hoog en 15 voet breed. Hiertegen vallen de catacomben van Rome in het niet. Sedert vele eeuwen, ja reeds in de tijd van de Romeinen werd de Pietersberg uitgegraven. De kalksteenachtige tufsteen, wordt nog heden daaruit gehaald. Na in de

openlucht verhard te zijn wordt hij naar verre streken verzonden. Zo zijn als een onoverzienbare doolhof deze duizenden gangen ontstaan. Welk een spookachtige stilte! De woorden verstommen als 't ware op de lippen. Wij zingen, maar de donkere wanden geven geen enkele weerklank. Het gevoel van eenzaamheid is wel nergens sterker dan hier. Als wij onze fakkels zouden doven, zouden wij met onze gids ten prooi vallen aan vertwijfeling en de hongersdood moeten sterven. Wanneer men dorstend door een onafzienbare zandwoestijn ronddwaalt, op een verlaten eiland schipbreuk lijdt, in de gletsjers van Zwitserland verdwaalt, zal men daarbij waarschijnlijk aan een gevoel van verschrikkelijke eenzaamheid te lijden hebben, maar men zal de hemel boven zich hebben en de sterren om ons te troosten. Maar in deze grotten is niets dat aan het leven herinnert, hier heerst slechts de nacht, een spookachtige sfeer en een doodse stilte. Vele wanden vertellen ons van verschrikkelijke gebeurtenissen, van steenbrekers of anderen, die hier op ongelukkige wijze verdwaalden en de dood vonden. Aan redding kan nauwelijk worden gedacht. Het einde van deze ongelukkigen staat gewoonlijk afgebeeld op de plaats waar men hen vond.'

Schrijver vermeldt dan enige van deze gebeurtenissen, zoals de vier in 1640 daar verongelukte Franciscanen, die hij uit de mond van de gids vernam en die ons uit andere bronnen bekend zijn. Hij vervolgt dan: 'Deze en andere dergelijke gebeurtenissen met dodelijke afloop heeft men met houtskool op de muur afgebeeld. De fantasie van de kunstenaar heeft zich ook op andere wijze geuit. Zij heeft tegen de achtergrond van een afgelegen gebied een hel geschapen en met verschrikkelijke afbeeldingen van de duivel en zijn afschrikwekkende hofstaat bevolkt. Waar een hel is, vindt men ook het tegenovergestelde, het paradijs, en dat ligt er dan ook niet ver vandaan. Het is met ingekraste voorstellingen van de drie-eenheid en alle hemelse heerscharen opgesmukt. Van profane afbeeldingen zien wij slechts enkele ruwe schetsen. Of men hiermede kunstgeschiedenis kan studeren? Misschien. De jaartallen die ik hier en daar aan de bovenrand van de zuilenhallen zag, gaan terug tot de 15e eeuw. Op-

schriften in Gothische letters zijn er niet zeldzaam. Namen en spreuken uit latere tijd, zelfs van zeer beroemde personen zijn er in overvloed te zien.

Zo somber de indruk is, die voormelde treurige gebeurtenissen achterlaten, zo temeer worden wij opgevrolijkt door andere verhalen. Hoe namelijk mensen in dezelfde grotten weken lang tevreden en gelukkig leven en er bovendien nog geld kunnen verdienen, hoe landarbeiders met hun talrijke kroost hier toevlucht en veiligheid zochten en vonden. Steenbrekers die in de zomer op het veld werken en in de winter in de hier heersende milde temperatuur, goed voorzien van levensmiddelen en olieverlichting, stenen komen kappen. Faujas (hij bedoelt hiermede B. Faujas Saint-Fond, schrijver van de "Histoire naturelle de la montagne de Saint-Pierre de Maestricht") vertelt in zijn geschiedenis van de Pietersberg over vluchtelingen, die ten tijde van de belegering van Maastricht door de Franse republikeinen hier redding zochten. Zij installeerden er zich, richtten koe- en schaapstallen in en onderkomens voor de varkens. Water haalden ze uit een kleine ketelvormige holte, die zich steeds opnieuwe vulde, hoeveel men er ook uithaalde. Brood bakten zij in een daar ingerichte oven. Zij leefden er tenminste gelukkiger als degenen die in hun uitgeplunderde huizen verbleven en door de Fransen vaak werden gedwongen in de schansen te werken.

Anderhalf uur hebben wij rondgedwaald. Het naargeestige fakkellicht en de ondoordringbare duisternis voor en achter ons, de lange matbelichte muren, die niet de geringste weerschijn gaven, wekten in mij een hevig verlangen naar het levensvreugdige daglicht.

Zonder dat wij het wisten waren wij al dicht bij de uitgang gekomen en plotseling zagen wij in de verte het hemellicht. Daar stond ik als een blinde, die na jarenlange duisternis weer kon zien. De aanblik had voor mij iets nieuws, iets wonderbaarlijks, verrukkelijks, ik kon er maar niet genoeg van krijgen.

Van de vele versteningen, die in deze grotten veelvuldig aanwezig zijn, vooral van planten en schelpen, heb ik niets gezien. De merkwaardigste vondst, die overigens in een mu-

seum te Parijs terecht is gekomen, het geweldige kaakstuk van een voorwereldlijke krokodilsoort, is sedert het jaar 1770, toen het door Dr. Hoffmann in Maastricht was ontdekt, veelvuldig beschreven en door Faujan zelfs tweemaal afgebeeld.

Toen wij na deze zeer interessante dooltocht weer in de woning van de gids waren teruggekomen, betaalden wij met ons drieën 5 francs. De man zei echter op laconieke toon "Dat is te weinig." Hij vorderde 9 francs. Hij meende hierop recht te hebben, hij zei "Alleen ik en lijn broer kennen de onderaardse gangen. Wij hebben deze 13 jaar lang bestudeerd en nemen dagelijks een andere route. Mijne heren, onze grotten zijn enig in de wereld." De man had wel gelijk, maar als wij de rest van onze 60 thaler, waarmede wij onze reis begonnen, natelden, zou men dan niet menen, dat ook wij gelijk hadden?'

Tot zover de visie van de dichter Hoffmann von Fallersleben op de Sint Pietersberg, die toen nog ongeschonden, het reisdoel was van vele buitenlandse bezoekers waaronder veel geleerden.

Visie op 18e eeuws Maastricht van Engelse en Duitse toeristen.

In een in 1899 te Edinburgh verschenen werk van David S. Meldrum: *Holland and the Hollanders,* geeft de auteur een beschrijving van de provincie Limburg, waarvan hij vooral het zuiden de tuin van Limburg noemt.

De kolenmijnen zouden volgens hem juist genoeg produceren om in eigen behoefte te voorzien.

Hij bezocht natuurlijk ook de gangen van de St. Pietersberg, waarin zoals hij zegt, in tijden van oorlog de boeren hun toevlucht zochten.

Over de Maastrichtse aardewerkfabrieken beweert hij, dat ze over de gehele wereld bekend stonden voor hun mensonterende sociale toestanden. De regering had hiernaar een onderzoek laten instellen. Schrijver voegt er echter aan toe, dat hij dat alles maar van horen zeggen weet.

Interessant is het reisverhaal van de Engelse dichter en prozaïst Robert Southey (1774-1843), voorkomend in zijn *Jour-*

nal of a tour in the Netherlands in the autumn of 1815. Hij beschrijft hierin hoe hij te Maastricht in een stromende regen aankwam. Hij nam zijn intrek in het *Hotel du Lévrier,* dat hij niet zo prettig gelegen vond als de hotels aan het Vrijthof. Maar de waardin verdiende, volgens hem, ten volle de goede naam die zij bij de Engelse toeristen genoot. Zij roemden haar hoffelijkheid en goede manieren. Hij vond de kamers goed gemeubileerd met bovendien vele muurkasten. Aan de wanden hingen, behalve enige vrij behoorlijk geschilderde familieportretten, een paar landschappen van matige kwaliteit. Er bevond zich ook een borstbeeld van Voltaire, dat hij zeker zo goed vond als het door Wesley gemaakte beeld. Er stond nog een ander beeld, dat naar hij meende Rousseau moest voorstellen.

De waardin had haar gasten voor na het diner een verrassing beloofd. Bij het dessert kwam zij aandragen met een grote schotel wilde aardbeien, midden oktober inderdaad een grote zeldzaamheid!

Hij had in het hotel een raaf gezien die duidelijk ‘Napoleon’ kon zeggen. Men vertelde hem dat er in Maastricht een raaf had rondgelopen, die 110 jaar oud zou zijn geweest. De Maastrichtenaren noemden hem ‘de oude raaf’. Hij werd door de bevolking, van groot tot klein vertroeteld, totdat hij twee jaren geleden door Franse soldaten was gedood.

Op advies van een Engelse toerist, met name Locker, die hij te Brugge had ontmoet, wilde Southey met zijn reisgezelschap de Sint Pietersberg bezoeken. Voor 6 francs per stuk, werden twee rijtuigen gehuurd, waarvan er een, door weerspannigheid van de paarden, bijna was omgeslagen. Daar de weg door de hevige regen voor de rijtuigen vrijwel onbegaanbaar was, moest men te voet verder gaan. Daarbij moesten de dames over het doorweekte en modderige weggedeelte worden gedragen.

Gedurende de meer dan een uur durende tocht door de onderaardse gangen voelde niemand van het gezelschap zich bepaald op zijn gemak, behalve natuurlijk de gids, zonder wie zij, nadat zij de ingang uit het oog hadden verloren, reddeloos verloren zouden zijn. Schrijver vond het onverantwoordelijk de bezoekers door een dergelijk labyrint slechts

door één gids en voorzien van slechts twee fakkels, die ook nog tegelijk brandden, te laten begeleiden. Schrijver had zich al voorgenomen, indien er iets zou mislopen, zich niet van de plaats te roeren. Men zou hen in het hotel, waar men wist waar zij heen gingen, wel spoedig missen en hulp zenden.

Op de wanden van de gangen had hij veel handtekeningen gezien van beroemde personen o.a. van Bonaparte en de prins van Oranje. Van de daar ook aanwezige wandtekeningen was hem vooral een goed uitgevoerde uitbeelding van het vagevuur opgevallen.

Zij waren allen zeer opgelucht toen zij in de verte het daglicht weer zagen. Zij verlieten de gangen aan de Maaskant, waar de gids hun de ruïne van een kasteel wees, dat volgens hem door Julius Cesar was gebouwd. Vanaf het daar gelegen klooster der Minderbroeders, dat gedeeltelijk als café was ingericht had men een prachtig gezicht op de stad. Met dit café bedoelde hij natuurlijk het nog bestaande Slavante. Heinrich Sanders schrijft in zijn *Reise nach Maastricht in 1873;* 'Maastricht is een slecht gebouwde stad, met scheve huizen en kromme straten. De paradeplaats voor het stadhuis is mooi.' Hij logeerde in het hotel *Au Maréchal de Turenne*. Hij vertelt hoe hij met zijn vriend de Zwitserse kapitein Monarchon, die zijn dienst in het leger verlaten, maar de rang behouden had, op bezoek was geweest bij de heer Reynards, om diens collectie naturaliën afkomstig uit de zee bij Cadiz en fossielen uit de St. Pietersberg te bezichtigen. Hij vond de bezitter hiervan 'n belachelijke figuur, die zijn verzamelingen aan niemand, zelfs niet aan de op bezoek zijnde keurvorst van Keulen, wilde laten zien. Alleen door de tussen Reynards en Monarchon bestaande vriendschap had Sanders en gedeelte van de collectie te zien gekregen. Vermelden wij nog een werk uit 1894 geschreven door J. de Beauregard: *En zig-zag aux Pays-Bas*. Bij het verlaten van het station had hij Maastricht een dode stad gevonden. Behalve als de kinderen uit de school en de arbeiders uit de fabriek kwamen, waren de straten en pleinen stil en verlaten. Hij was vol lof over de oude kerken, vooral over de St.-Servaaskerk met haar rijke schatkamer en de eerst voor kort

ontdekte crypten. Hij was zeer ingenomen met het stadspark, dat hij met zijn prachtige bomen en groene grastapijten een waar paradijs vond. Maar helaas had ook dit paradijs zijn slangen: Het park werd onveilig gemaakt door benden straatjongens, die daar met het werpen van stenen ware veldslagen leverden. Bovendien vond schrijver, dat er langs de Maaskant veel verdachte individuen ronddwaalden.

Duitse Dominee vertelt over Maastricht anno 1839

In briefvorm beschrijft de Anholtse dominee F.W. Dithmar in zijn *Freundliche Erinnerungen an Holland und seine Bewohner* (Essen en Rotterdam 1841), zijn reisavonturen in Nederland.

Op zijn reis van Antwerpen naar Maastricht, had hij vanaf Hasselt als reisgezelschap een paar dames, die zich onderhielden over een bedevaart naar Kevelaar.

Toen zij hem vroegen of hij ook daarheen ging antwoordde hij dat hij juist van een andere bedevaart, naar het Rubensfeest te Antwerpen, terugkwam. Daar de dames deze ‘heilige’ niet kenden, was aan het gesprek al spoedig een einde gekomen.

De dominee was niet erg te spreken over het optreden van de Nederlandse douane. De koffers moesten in de openlucht worden uitgepakt. Tot grote verontwaardiging van de dames werden ook hun intiemste kledingsstukken hieruit te voorschijn gehaald en door elkaar gegooid. Een kleermaker moest zich tot op het hemd uitkleden, omdat men in een van zijn zakken een lapje zijde van nog geen el had gevonden. Toen hij aan een der douaniers vroeg waarom hij zo streng tegen deze mensen optrad, antwoordde hij: *'Omdat het Belgen zijn.'*

Na ruim een uur konden zij eindelijk verder reizen, maar aan de stadspoort van Maastricht werd door de tolbeambten opnieuw een, ditmaal kort en opervlakkig onderzoek ingesteld. Dithmar was vol lof over het hotel *Au Lévrier* van Van Halen, waar hij aan tafel kennismaakte met enkele voorname buitenlandse gasten.

De Maastrichtse bevolking schijnt op hem geen onverdeeld gunstige indruk te hebben gemaakt. Hij miste hier de Hollandse degelijkheid en netheid, de mooie vloerkleden en het blank geschuurde vaatwerk. Een bezoek aan het Atheneum kon niet doorgaan, omdat dit wegens vakantie gesloten was. Hij roemde de ruime geest die heerstte op deze inrichting met zijn 11 leraren en 125 meest uit gegoede kringen afkomstige leerlingen. Dit stond wel in schrille tegenstelling met de bigotterie van de katholieke Maastrichtenaren, wier voornaamste bezigheden volgens hem waren: het dagelijks bijwonen van de mis, het biechten en het deelnemen aan processies en bedevaarten. Aan dit gedoe zou volgens dominee Dithmar de stad haar algemene verarming alsmede haar vele leeglopers en bedelaars danken.

Volgens deze schrijver maakten de protestanten het industriële en welvarende deel der stad uit. De meer ontwikkelden waren, ofschoon kerkelijk, over het algemeen verdraagzaam. Zij hadden niet deelgenomen aan anti-joodse demonstraties, zoals onlangs bij de inwijding van de smaakvol ingerichte synagoge hadden plaats gehad. Aan het tijdig ingrijpen van de overheid was het toen te danken, dat zij toen niet was verwoest.

Katholieken mochten deze plechtigheid, op straffe van het

weigeren van de absolutie niet bijwonen. Maastrichtse protestanten uit elke stand, predikanten en stedelijke overheden hadden broederlijk aan de plechtigheden van de Israëlieten deelgenomen, die overigens goede en gehoorzame burgers waren, die driemaal per week voor de koning baden.

Schrijver zegt dat de bevolking van Maastricht, meer Belgisch en Frans, dan Hollands gezind was. Aan de verknochtheid van het garnizoen en het stadsbestuur aan Holland was het te danken, dat Maastricht niet het voorbeeld van het afvallige Venlo had gevolgd. Hij begreep niet hoe een waar geloof kon samengaan met een dergelijke verraderlijke gezindheid.

Dithmar geeft verder een uitvoerige beschrijving van de stad, haar geschiedenis en de voornaamste gebouwen, het stadspark, etc. Hij legt vooral de nadruk op het militaire belang van deze vestingstad, die voor België nog steeds een zeer begeerd bezit zou zijn. Hij had hier ook de feestelijkheden ter gelegenheid van de verjaardag van de koning bijgewoond. Het was een waar volksfeest, ook voor de armen. Het had duizenden mensen op de been gebracht, overal was muziek, er werd in de openlucht gedanst en 's avonds was er een prachtige illuminatie. Iedereen moest hiervoor bij het verlaten der stad een offertje geven.

De stadsarchitect Hermans had hem zijn belangrijke collectie getoond van hier in de bodem gevonden Romeinse munten en sieraden. Hij had hem ook de bij de bouw van een brouwerij ontdekte Romeinse thermen met hun koude en warme baden laten zien. Hij was met hem in een kleine badkamer afgedaald, maar hij had daarin niets opmerkelijks gezien.

Natuurlijk had hij ook een rondgang gemaakt door de gangen van de Sint-Pietersberg, de prijs van de gids, inclusief de fakkels, bedroeg 5 à 8 francs. Hij vermeldt o.a. de vele op de wand voorkomende namen van beroemde personen, die deze berg bezocht hadden en de vleermuizen, maar vindt de gangen wat eentonig en minder interessant dan de grotten van Han.

De hier gesproken taal vond hij een mengsel van Vlaams en Hollands, dat voor hem moeilijk verstaanbaar was, maar er

werd ook veel Frans gesproken. Hij had overigens bemerkt, dat men overal waar dit gebied aan Holland grensde, weinig liefde voor dat land voelde.

Gezelschapsleven in de 18e en 19e eeuw

Theaterleven in de 18e eeuw

Direct na de bezetting van Maastricht door de Franse troepen in 1748 moest op bevel van de gouverneur van Maastricht,

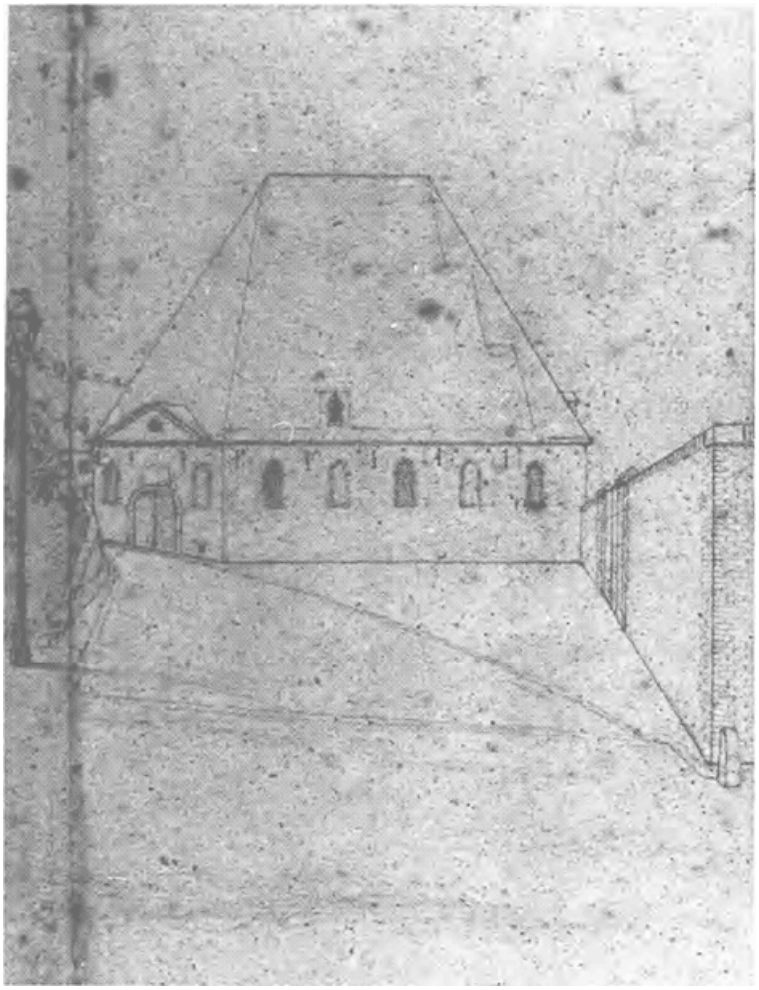

In theater omgebouwde manege in de Jekerstraat.

op kosten van het stadsbestuur de manege in de Jekerstraat in een paar weken tijd als theater worden omgebouwd. Het werd daarop in gebruik genomen door het door maarschalk Lowendal, gouverneur van de stad, meegebracht toneelgezelschap.

De leden van dit gezelschap werden bij de burgers van Maastricht ingekwartierd. Nadat laatstgenoemden hiertegen hevig hadden geprotesteerd, verklaarde het stadsbestuur zich bereid de kosten van de inkwartiering aan de burgers te vergoeden.

Er werden vier voorstellingen per week gegeven, die precies om half zeven begonnen. Er werd gewoonlijk een tragedie, een komedie en een ballet opgevoerd. Het is onbegrijpelijk, dat de acteurs in zo korte tijd een dergelijk groot aantal stukken behoorlijk konden instuderen, temeer daar vrijwel nooit werd gerepeteerd. Het schijnt dat er heel wat werd geimproviseerd en de toneelspelers meer aandacht aan de handeling, dan aan de tekst besteedden.

Het is overigens zeer twijfelachtig of de heren officieren, waaruit het grootste gedeelte van het publiek bestond, werkelijk zo'n liefhebbers waren van de in verzen opgevoerde tragedies van onder andere Racine, Voltaire Corneille of Marmontel. Het schijnt dat gedurende de voorstellingen in de zaal lustig erop los werd gepraat en men zich er daarbij weinig om bekommerde, dat de toneelspelers hierdoor werden gehinderd. Meer aandacht genoten de opera's in éeń tot drie akten, die gewoonlijk gevolgd werden door een ballet. Hierbij toonden de officieren gewoonlijk meer interesse voor de aardige danseresjes, dan voor hun dansprestaties. De voorstellingen werden gewoonlijk bijgewoond door officieren van de in de omgeving van Maastricht gelegerde troepen, zelfs vanuit Gulpen en Vaals. Het gevolg hiervan was, dat de schouwburg soms niet bereikbaar was door de vele zich daar bevindende paarden, die met de oppassers van de officieren het einde van de voorstelling moesten afwachten. Men telde er op zekere avond meer dan 700 paarden!

Ten behoeve van het hier tijdelijk gelegerde Duitse regiment de Rosen werd uit Aken een Duits toneelgezelschap geëngageerd. Daar hen voor het gebruik van de schouwburg door

de directeur d'Orval, per keer een halve Louis d'or werd gevraagd en aan de kwartiermeester nog eens een ducaat moest worden betaald, huurden de Duitsers het aan de Markt gelegen lokaal ‘In de drie rozen’. De zolder hiervan werd als theater ingericht. De Fransen bezochten dit theater zelden, zij beweerden dat dit goed genoeg was voor de paarden!

Na het vertrek van het Duitse regiment, wilde het gezelschap, dat hier veel schulden had gemaakt, de stad met de stille trom verlaten. De bagage hadden ze al vooruit gezonden. Een paar schuldeisers, die hiervan de lucht hadden gekregen, liet ze door de wacht achtervolgen. Zij kregen de vluchtelingen bij St. Pieter te pakken en brachten ze naar Maastricht terug. De directeur werd in het oud-stadhuis opgesloten, totdat de schulden zouden zijn betaald.

In de schouwburg hadden de voorstellingen niet altijd een rustig verloop. Op een avond in september 1748 ontstond in de zaal een hevig tumult. Enige officieren hadden in de zaal een aantal vogels losgelaten. Aan de pootjes hadden ze strookjes papier gebonden, waarop scheldwoorden aan het adres van de commandant chevallier d'Hallot geschreven stonden. Men las hierop *Verd... Hallot, Dood aan Hallot, Hallot aan de galg,* enz.

De commandant, die zelf aanwezig was liet de wacht komen, maar zij slaagden er niet in de orde te herstellen. De acteurs moesten de opvoering van *De Vrek* van Molière in de vierde akte staken.

De oorzaak van de herrie was, dat Hallot gedurende de afwezigheid van maarschalk Lowendal de dienst zeer had verzwaard. Ondanks een door de commandant ingesteld onderzoek werden de belhamels niet ontdekt.

Een ander incident deed zich voor toen de Maastrichtse schepen Nobelen op zekere avond door zijn bediende een stoel had laten plaatsen in het parterre van de schouwburg. Buiten een tweetal houten banken waren er in het ruime parterre uitsluitend staanplaatsen.

Toen de schepen zijn stoel een ogenblik verliet, maakte een kapitein zich daarvan meester. De schepen maakte de kapitein, behorende tot het regiment van prins Camille, er beleefd op attent, dat de stoel hem behoorde. De kapitein, die

juist met zijn maitresse in gesprek was, begon op heftige toon tegen de schepen uit te varen. Het kwam tot een woordenwisseling, die zo hoog liep, dat beide heren buiten de strijd met de degen wilden gaan uitvechten. Dit werd echter verhinderd door enige officieren, die vonden dat de kapitein buiten zijn boekje was gegaan. Intussen hadden de acteurs de voorstelling vanwege het lawaai in de zaal moeten onderbreken. Schepen Nobelen beklaagde zich over het voorgevallene bij de commandant, die de kapitein onmiddellijk liet arresteren. De commandant verordonneerde dat in het vervolg bij iedere voorstelling een hogere officier aanwezig moest zijn.

Maastricht kende in de 17e en 18e eeuw gedurende de Franse bezettingen een bloeiend theaterleven.

Er had hier geen feestelijke gebeurtenis plaats, die niet met een voorstelling in de schouwburg werd besloten. Vorstelijke en andere belangrijke bezoekers van onze stad werden als regel door het stadsbestuur op een opvoering in de voor die gelegenheid feestelijk versierde theaterzaal onthaald.

Alleen Lodewijk XIV had bij zijn bezoek aan Maastricht op 14 januari 1675, hiervoor geen belangstelling getoond. De Franse oficieren waren blijkbaar verwoede theaterliefhebbers. Zij kwamen door weer en wind van hun vaak ver van de stad gelegen legerplaatsen te paard naar Maastricht gereden, om hier een voorstelling bij te wonen. Vele hunner brachten daarna de nacht door in een Maastrichts hotel. Dit kwam het hotelwezen zeer ten goede, zodat de stad hierdoor tenminste een gedeelte van de hoge kosten van de haar opgelegde inrichting van de stadsschouwburg terug kon verdienen.

Tussen de officieren en de artiesten bestond een goede verstandhouding. Bij afwezigheid van een of meer comediespelers traden de officieren zelfs als plaatsvervangers op. Zij speelden ook wel in het theaterorkest mee. Een Parijse toneelspeler, die hier op 23 september 1748 de rol van *Brutus* in de gelijknamige tragedie van Voltaire vertolkte had enige officieren door zijn spel zo begeesterd, dat zij hem na afloop van de voorstelling in hotel ‘De Windmolen’ aan de Grote Staat een schitterend diner aanboden. De Maastrichtse bur-

gerij moest over het algemeen van het in hun ogen losbandige theatervolkje niet veel hebben. De chronique scandaleuse verhaalde van liefdesverhoudingen tussen officieren en danseresjes, van ruzies onder de artiesten, die zelfs eens de oorzaak van een duel met dodelijk afloop werden.

Dit was het geval toen in september 1774 de *Maitre de Musique Fages* de acteur Du Buisson in een duel dodelijk verwondde.

Een ander maal werd de acteur Vincent, omdat hij tijdens een voorstelling zijn degen tegen de directeur had getrokken, door de politie in de St. Pieterspoort opgesloten. Enige dagen daarna werd hij op vrije voeten gesteld op voorwaarde 'dat hij in de eerstvolgende voorstelling vanaf het toneel zijn verontschuldiging voor het gebeurde aan het publiek zou aanbieden.' Hij deed dit met een geestige toespraak.

Ook waren er meermalen hooglopende ruzies tussen de actrices. Hierbij moest wel eens een dezer dames een paar dagen ter kalmering worden opgesloten in het Oud-Stadhuis. Jaloezie was meestal de oorzaak van de onenigheden. Over de jaloersheid van een dezer dames handelt de navolgende geschiedenis:

Gedurende een diner bij een van haar vriendinnen vond de actrice madame R..., dat haar echtgenoot te veel aandacht besteedde aan zijn jonge tafeldame met wie hij zich kostelijk scheen te amuseren. Toen zij zag dat hij haar even omhelsde, sprong zij van tafel op. Zij verliet tot grote hilariteit van de andere gasten, die haar jaloerse aard maar al te goed kenden, zonder een woord te zeggen het vertrek.

Haar man, die vreesde dat zij zich in haar opgewondenheid iets zou aandoen, liep haar achterna. De waardin van het hotel aan de Bruselsestraat, waar het echtpaar logeerde zei hem dat zijn vrouw zojuist naar de zolder was gegaan. Hij rende met grote sprongen de trap op. Zijn vrees was bewaarheid, hij vond op de zolder zijn vrouw hangend aan een, aan een balk bevestigd touw. Terwijl hij luidkeels om hulp riep sneed hij het touw snel door. De op zijn geschreeuw toegelopen hotelbewoners zagen dat zijn vrouw nog in leven was. Na een flinke aderlating, een toen schijnbaar universeel heilmiddel, kwam zij al gauw weer tot haar positieven. Zij be-

gon onmiddellijk tegen haar man uit te varen. Met veel moeite wist hij haar te overtuigen, dat wat zij aan tafel had gezien slechts een scherts was geweest, waarmede de andere gasten zich hadden geamuseerd. Nadat hij zijn vrouw eindelijk had weten te kalmeren, gingen zij naar bed. De volgende avond speelde de actrice de rol van het kamermeisje in een stuk van Molière.

Een paar dagen later had voor de ingang van de schouwburg een incident van geheel andere aard plaats.

Vóór de schouwburg stond een soldaat op wacht van het regiment Normandie. Hij was van joodse afkomst, maar was de maand daarvoor, op zijn verzoek in de St. Servaaskerk gedoopt. Zijn kolonel graaf de Périgord trad daarbij als peter en een Franse dame als meter op.

Een voorbij komende vroegere geloofsgenoot zag de bekeerling daar op wacht staan. Hij begon hem luidkeels zijn geloofsafval te verwijten. Hij werd daarbij zo handtastelijk, dat de soldaat hem met zijn geweer van zich af moest duwen. Op het rumoer, dat tot in de parterre van de schouwburg hoorbaar was, kwamen enige officieren naar buiten gelopen. Toen zij vernamen wat daar aan de hand was gaven zij de agressieve Israëliet zo'n aframmeling, dat deze er voor goed van overtuigd was, dat Maastricht voor hem beslist niet ‘het beloofde land’ was!

Wij willen nog iets vermelden over de voorzorgen tegen brand in de toenmalige schouwburg. Na de noodlottige brand van 1772 in de Amsterdamse schouwburg, gelastte het Maastrichtse stadsbestuur de plaatsing van een stadspomp bij het theater. Bij iedere voorstelling moesten twee pompiers aanwezig zijn. Bovendien werden de kaarsenkronen die in de entr'actes werden neergelaten, verwijderd. Dank zij de getroffen voorzorgen konden een paar brandjes in de kiem worden gesmoord.

Tenslotte nog iets over toneelvoorstellingen in een andere dan de Franse taal.

In 1703 werden ten behoeve van het bij Maastricht gelegerde Engelse legerkorps in een schuur te Wolder door Engelse acteurs stukken in de Engelse taal opgevoerd, o.a. *The Merchant of Venice*. De voorstellingen werden een paar malen

door de hertog van Marlborough bijgewoond. Ook Maastrichtenaren bezochten deze voorstellingen.

Een Duits toneelgezelschap, dat hier met Pasen in 1739 voor de hier gelegerde Duitse compagnieën wilde optreden moest, daar het niet in de toen als schouwburg ingerichte voormalige kaatsbaan mocht optreden, zijn voorstellingen in een schuur te Wyck geven.

Een Vlaams toneelgezelschap werd in 1740 door de commandant van de stad graaf d'Aylva de toegang tot de stad geweigerd. Zij gaven daarom hun voorstellngen in een buiten de O.L. Vrouwepoort gelegen schuur. De voorstellingen begonnen om twee uur, zodat de Maastrichtse burgers die deze ondanks de toen heersende felle koude wilden gaan bijwonen, vóór het sluiten der stadspoorten in de stad terug konden zijn.

Redoute was trefpunt van deftig Maastricht

Een *redoute* was in de 17e eeuw een vrijliggend vierkant bouwwerk, dat als wijkschans deel uitmaakte van de vestingwerken. In de 18e eeuw noemde men *redoute* (afkomstig van het Italiaanse *ridotto*) de plaats waar men bals en andere feesten gaf. Later werd met *redoute* het feest zelf aangeduid. Men sprak b.v. van ‘het organiseren van een gecostumeerde redoute.’

Tegen het einde van de 18e eeuw waren dergelijke redoutes ook te Maastricht in zwang gekomen. Op 30 juni 1777 besloot het stadsbestuur het groot aantal kermissen in de verschillende parochies te vervangen door één, twee weken durende, kermis in de maand september. De in mei gehouden St. Servaaskermis bleef echter gehandhaafd. De septemberkermis werd op de tweede zondag van september ingeluid door de klokken van de twee parochiekerken. Er werden ossen- en paardenmarkten gehouden en in de hal van het stadhuis stalden de winkeliers hun waren uit. In de feestelijk geïllumineerde straten der stad werden volksfeesten georganiseerd.

Bij die gelegenheid introduceerde de Franse theaterdirecteur Clairville hier gemaskerde en niet gemaskerde bals. Deze begonnen om 10 uur 's avonds en duurden tot in de vroege

morgenuren. Dames hadden vrij entree, de heren betaalden 4 schellingen of namen à raison van 10 gulden een abonnement op alle bals. Behalve de officieren, moesten de danslustigen bij de ingang hun wapens afgeven. Men kon daar bij de heer Pasquier maskers en costumes kopen of huren. In de lokalen was ook gelegenheid tot hazardspel en er waren alle soorten dranken verkrijgbaar.

Clairville organiseerde ook z.g. *redoutes,* waarop men zich met dans, spel of musiceren kon vermaken. Deze redoutes begonnen om 5 uur en eindigden om 9 uur 's avonds. Dergelijke redoutes hadden hier ook gedurende de franse bezetting in 1748 plaats.

Daar de schouwburg toen tamelijk ver buiten het centrum van de stad was gelegen, werden de redoutes in het Hof van Tilly en later in de achterzaal van het hotel ‘De Wintmolen’ aan de grote staat gehouden.

Na het in gebruik nemen van de schouwburg aan de Bredestraat in 1788, werden de redoutes gehouden in de parterre-zalen van dit gebouw, bij de tegenwoordige Maastrichtenaar nog steeds bekend als ‘de redoute’.

Enige bijzonderheden over een bal in deze redoute in de vorige eeuw vernemen wij uit een artikel in de Momus Annalen van maart 1844. Gezien de sarcastische toon van dit artikel menen wij dat de anonieme schrijver ervan niet geheel onbevoordeeld was. Hij vertelt o.a. het volgende:

De heren moesten in rokcostuum zijn gekleed, met lakschoenen en glacé-handschoenen. Bij de ingang van de zaal ontving men een danskaart, een z.g. *calpin*. Men ging volgens schrijver in het iewat bouwvallige lokaal, door een tochtige gang, waaraan de niet bepaald reukloze toiletten waren gelegen. Door een klein deurtje kwam men eerst in een onverwarmd zaaltje, waarbij men moest oppassen niet de nek te breken over een paar houten trapjes. In dit zaaltje kwamen vrijende koppeltjes zich tussen de dansen verpozen. Ertegenover bevond zich een buffet. Schrijver zegt hierover: ‘Men kan er thee à descrétion, om niet krijgen. Er zijn ook dampachtige mengsels verkrijgbaar, die men tevergeefs voor punch of warme wijn zoude houden, indien de knecht, die ze u overhandigt, u daarvan niet verwittigde.

Geloof echter niet dat u deze gratis worden toegediend, evenmin als de glaces en de broodjes, die van vóór de tiendaagsche rusie schijnen te dateeren....'

Door twee smalle deurtjes kwam men in de gezellige keurige, welingerichte balzaal, met zijn overheerlijke gladde dansvloer en het goed geplaatste balorkest.

Aan de linkerzijde bevonden zich de kabinetjes, waar men een kaartje kon leggen of zich door *papa Zeguers* een maaltijd kon laten opdienen. Schrijver zegt hierover:

'Gij kunt er goed zitten, mits gij het ongeluk niet treft voor eene niet sluitende raam te komen, die u een stijven nek bezorgt; gij kunt er coteletten, salade en oesters krijgen; ook teringachtige kippen, van welke men niet met zekerheid kan zeggen of zij hunnen natuurlijken, of wel eenen geweldadigen dood zijn gestorven...'.

Het lijkt ons dat de schrijver hier overdrijft: het geslacht Zeguers stond van vader op zoon bekend als uitstekende restaurateurs, zowel van de schouwburg als van het restaurant in het stadspark.

De bezoekers deelt schrijver in twee klassen: patriciers en plebejers. Onder de eerstgenoemden telt hij de leden van de adel en ook hen, zoals hij schrijft 'wier kwartieren ijsselijk, ontzettend gering in getal zijn, - verschgebakken nobelen, dateerende van de Belgische omwenteling... De patriciers of hoogadelijken, vormen in de redoute, als het ware eene "redoute" of verschansing, waarvan de bolwerken hoofdzakelijk bestaan uit neus-ophalen en voorhoofdfronzen, waarop de aanvallen van de plebejers van zelve afstuiten...'

Over de adelijke dames zegt schrijver, dat 'zij met voorbedachten rade, wat minder goed gekleed zijn dan op particuliere partijen omdat het *maar* een redoute is!!...'

Om elf uur was het bal ten einde, er begon dan een *sauve qui peut,* waarbij een ieder het eerst zijn koetsier trachtte te bereiken.

Bloeiend gezelschapsleven in de 18e eeuw.

Het gezelschapsleven te Maastricht werd in de achttiende eeuw natuurlijk ten zeerste beïnvloed door de steeds wisselende garnizoenen. Maastricht moet in die tijd een gezellige

stad zijn geweest, die bij vele buitenlandse bezoekers, zoals uit reisverhalen blijkt, een bijzonder charmante indruk heeft achtergelaten.

Voor de adel, de officieren en de meer gegoede burgerij waren er de vele theatervoorstellingen en bals en de meer besloten feestelijke ontvangsten in een der adelijke huizen, waar ook de hogere geestelijkheid niet ontbrak. Doch ook voor de overige burgerij was er heel wat vertier. Buiten de openbare feestelijkheden bij gelegenheid van de vele bezoeken van vorstelijke personen en hoge functionarissen van staat of leger, die steeds met veel eerbetoon, militaire praal en kanonschoten werden ontvangen, waren er zo'n 6 à 7 kermissen per jaar en in 1777 werd voor het eerst de grote veertien dagen durende kermis ingevoerd.

In het uitgaande leven speelde, vooral gedurende de Franse bezetting, het theater een grote rol. Dit was voor een groot deel te danken aan de initiatieven van de toenmalige gouverneur Baron de Löwenthal, een fervent liefhebber van het theater in 't algemeen en van een van de uitvoerenden, de knappe mademoiselle Auguste, in het bijzonder. Niet alleen ging hij haar na elk optreden vanuit de orkestbak toejuichen, maar hij liet haar ook na de voorstelling door zijn eigen equipage afhalen.

Over een der feesten na de wapenstilstand in juli 1748 vertelt de advokaat Bernard in zijn *Tableau du Spectacle Francais, óu Annales Théatrales de la Ville de Mastrigt* het volgende: ‘In Maastricht was men bijzonder verheugd, dat de verschrikkingen van de oorlog nu waren geweken. De 12e juli zond de maarschalk (Graaf de Löwenthal) het jacht van de burgemeester Stas van St. Pieter naar Namen, om er de Barones de Rouvroi, haar dochter, de baronessen van Stein en Roscie en enige andere voorname personen af te halen.

Dit gezelschap kwam de volgende morgen te Maastricht aan. Het werd aan boord begroet door de maarschalk, de generaals en het corps Franse officieren, die hen in de rijtuigen van Zijne Excellentie naar het Hof begeleidden. De dames werden daar in prachtig gemeubileerde vertrekken ondergebracht. Zij bleven tot de 21e juli in Maastricht. Gedurende het verblijf van deze dames waren er elke dag nieuwe verma-

kelijkheden, zoals bals, toneelvoortellingen, concerten, vuurwerk, illuminiaties, etc.

Na enige verfrissingen te hebben genoten, begaven zij zich die eerste dag om zeven uur naar de schouwburg, waar buiten abonnement, werd gegeven *"Alexandre"* van Racine, gevolgd door *"Le Marriage de Canada"*. opera van le Sage, en een ballet.

De 14e juli was er een groot hofbal. Het aantal danslustigen was zo groot, dat verschillende personen genoodzaakt waren zich terug te trekken. Daar de dames de gehele nacht door vierden, waren zij genoodzaakt de normale rusttijden om te keren. Ten einde hun slaap overdag niet te storen hadden de militaire diensten in alle stilte plaats. Er werd zelfs verordonneerd dat rijtuigen of paarden niet in de buurt van het gouvernement mochten passeren.

De 15e juli gaf men in de schouwburg *Le Médécin par occasion* van de Boissi en *La Mère embarassée,* opera van Panard, gevolgd door een ballet.

De 16e gaf de heer Alexis Magito, Italiaans musicus, in de grote boven de Hoofdmacht gelegen zaal van de krijgsraad een vokaal en instrumentaal concert. Een der dames zong er. Verscheidene officieren begeleidden haar met verschillende instrumenten, want zoals Bernard zegt de Fransen begeleiden de dames zeer goed.

De 17e gaven deze dames en enige officieren van het Normandische regiment en twee van dat van Custine in de schouwburgzaal een opvoering van *La Métromanie ou le Poête* van Piron en van *Momus, censeur de Théatres,* opera van Bailly, gevolgd door een ballet.

De 18e werd in het prachtig geillumineerde hof een bal gegeven. Mejuffrouw Auguste verscheen er in al haar glorie. Bij een quadrille Francais, die zij met de jonge barones De Rouvroi, prins de Camille en de graaf de Périgord danste, gleed zij uit, zij viel en men was genoodzaakt haar per rijtuig naar huis te brengen. Dit ongeluk verstoorde het hele feest.

De 19e gaven dezelfde dames en heren een tweede voorstelling. De uitgevoerde stukken waren *Le Naufrage au Port à l'Anglais ou Les Nouvelles Débarquées,* comédie van Autreau en *L'Occasion,* opera van Dominique, Romagnezi en

Riccoboni. Het schouwspel werd besloten met een ballet. Mejuffrouw Auguste, die van haar val was hersteld, danste weer in het ballet mee.

De 20e gaf de markies d'Avrincourt, maarschalk van de koning en hoofd van het regiment der koninklijk kurassiers, voor de dames een schitterend feest in het klooster der Observanten op Slavante. De maarschalk, alle officieren van het garnizoen en de commandanten van de hier gelegerde troepen waren uitgenodigd. Het gezelschap verzamelde zich bij de woning van de markies, gelegen op de hoek van het Vrijthof tegen over de Sint-Jacobskerk, vanwaar men de stad verliet met 14 rijtuigen en meer dan drie honderd officieren te paard, voorafgegaan door een aantal muzikanten. 's Avonds was het klooster verlicht met zevenhonderd lampions. De prinsenkamer, de grote laan, de muren en de hagen vormden sterren, (Franse) lelies, enz., het was een prachtig gezicht. Na het souper werden de zangers en zangeressen van de opera uitgenodigd. Ze gaven een concert, begeleid door muzikanten uit de stad en van het garnizoen.

Na afloop van het concert was er een schitterend bal, waar mejuffrouw Auguste haar bevalligheid kon ontplooien. Om middernacht hoorde men op de Maas herhaalde malen een luid “Vive le roi” en fanfares van trompetten, jachthorens, pauken, hobo's en andere instrumenten, waarna een groot vuurwerk volgde, met onder andere twee raderen, waarvan onder het draaien het ene het wapen van Frankrijk en Navarra vertoonde en het andere een ster. Na afloop van het vuurwerk werd het bal voortgezet tot vier uur in de morgen, waarna het hele gezelschap zich naar de kloosterkerk begaf, om daar met grote devotie de mis bij te wonen. Daarna keerde men naar de stad terug, waar de Onze-Lieve-Vrouwepoort de gehele nacht was opengebleven, ten gerieve van de burgers die naar de vermakelijkheden wilden gaan kijken. Het was langs de Maas dan ook zeer druk. Er waren veel boten op de rivier.

De 21e vertrokken de dames, verzadigd van al deze genoegens, met hetzelfde eerbetoon naar Namen, na mejuffrouw Auguste, de heer d'Orval en enige andere toneelspelers met geschenken te hebben overladen.

De maarschalk zou ze tot hun woonplaats hebben vergezeld, indien een, door de vele vermoeienissen ploseling opkomende, ongesteldheid hem dit niet had belet.' Aldus het verhaal van Bernard.

Zwitserse freule vertelt over het Maastrichtse society-leven in de 18e eeuw.

Een levendige beschrijving van de Maastrichtse society in de tweede helft van de 18e eeuw en een rake typering van vele van haar leden geeft ons de Zwitserse freule Sophie van Erlach, geb. van Effingen- von Wildegg in het, op de periode 1760-1785 betrekking hebbende uitreksel uit haar dagboek. Dit werd in 1951 te Zürich gepubliceerd onder de titel: *Aus dem Tagebuch des Schlossfräuleins von Wildegg*. Zij werd op 16 november 1766 geboren in het kasteel Wildegg. Haar prille jeugd bracht zij door op het buitengoed van haar Hollandse grootmoeder, de op 17 november 1716 te Maastricht geboren Margariet Elisabeth Maria Lemker, weduwe van baron Sigismund vom Graffenried, waarmee zij op 17 augustus 1745 te Maastricht in het huwelijk was getreden.

Daarna verbleef Sophie in verschillende Zwitserse kostscholen. Kort na het overlijden van haar grootmoeder op 19 februari 1781, nam haar vader, die zij tot dan toe nauwelijks had gekend, haar bij zich op het familieslot te Wildegg. Baron von Wildegg was een knappe, temperamentvolle, maar ietwat ijdele edelman. Met een inkomen van 40.000 francs leefde hij als een grand-seigneur. Hij was driemaal gehuwd, maar had daarnaast heel wat amoureuze avontuurtjes.

In 1782 ontving Sophie een uitnodiging van een broer van haar grootmoeder, baron Gaspard Guillaume Charles Lemker de Quade om een tijdje te Maastricht te komen logeren, welke uitnodiging zij gretig aanvaardde. Haar vader, die onderweg verschillende zakenbezoeken wilde afleggen zou haar begeleiden.

Zij maakten de reis in een oude, ietwat gammele reiskoets, alleen vergezeld door de dienaar Jacob. Het reizen in een dergelijk voertuig, dat op de vaak erg hobbelige straatwegen van Europa soms door zijn assen dreigde te zakken, was niet bepaald een pretje. Hierbij kwam nog dat de baron op reis

één maaltijd per dag voldoende achtte. Sophie wist echter steeds iets van het avondmaal te hamsteren, waarmede zij overdag haar honger wat kon stillen. Van verschillende grote steden, waar zij overnachtten kreeg zij vrijwel niets te zien. Terwijl haar vader direct na de aankomst in hun hotel, bezoeken ging afleggen, moest zij zich in haar kamer insluiten om de meegenomen cassettes met geld en juwelen te bewaken! Tot overmaat van ramp kwam haar vader een paar malen zo laat thuis, dat de enige maaltijd er ook nog bij inschoot. Het was dan ook geen wonder dat zij half verhongerd te Maastricht aankwam.

Na te Aken nog de Dom en de baden te hebben bezocht, bereikten zij eindelijk Maastricht. Bij de passencontrole aan de Wyckerpoort maakten ze kennis met een landgenoot, een officier van het Zwitserse Bondsregiment van generaal Schmid, dat in deze stad in garnizoen lag. Onder geleide van een dienaar van haar oudoom, reden zij over de Maasbrug, langs de 'paradeplatz' (Vrijthof) en een 'kleine rote Kirche' (waarschijnlijk de toenmalige St. Jacobskapel op de hoek van de Bredestraat) naar het huis van haar oom. Dit was een groot grijs huis, dat gelegen was in de St. Jacobstraat op no. 2.

De reizigers werden door oom en tante zeer hartelijk ontvangen. De oom van Sophie droeg de uniform van kolonel der dragonders in het Waalse Regiment van Van Bijlandt. Hij was op 1 september 1721 te Maastricht geboren als de zoon van Johan Lemker, oud-burgemeester, commissarisinstructeur en ontvanger van het Land van Valkenburg, en Maria Gertruda de Quaede. Hij had met zijn 62 jaren nog een zeer lenig en jeugdig figuur. Hij vond dat 'Fike' zoals hij zijn nichtje direct noemde, er maar magertjes, bleek en vermoeid uitzag. Om haar wat op te kikkeren bood hij haar direct na haar aankomst een kop thee met een scheutje rum erin aan. Bovendien gaf hij opdracht het avondmaal zo spoedig mogelijk op te dienen. Daarna luidde hij alle bellen van het huis en liet alle bedienden aantreden. 'Dit is mijn nicht', zei hij tegen hen, 'U moet de jonge freule met de zelfde voorkomendheid bedienen als mijn vrouw en mijzelf.'

Allen haastten zich hun dienstwilligheid te betonen, waarop haar oom zei ‘Mijn vrienden, gij kunt gaan.’ Hij sprak met zijn bedienden op een hartelijke toon. ‘Hij was een van die mensen die men direct waardeert en in de loop van de tijd steeds meer gaat achten.

Sophie werd door de haar toegewezen kamenier Simons naar haar kamer geleid. Deze sliep daar in een klein voorvertrek.

Toen zij in de salon terugkeerden was de theetafel nog steeds gedekt. Het was in ‘Holland’ de gewoonte om bezoekers de hele avond iets warms aan te bieden. Haar oom zei tegen haar vader ‘Morgen zal ik U naar de gouverneur, prins van Nassau-Weilburg brengen, verder naar onze commandant graaf von Weldren, naar generaal Wilke, onze grootmajoor, naar generaal Schmid en andere hoge officieren van ons garnizoen, dat tegenwoordig uit tienduizend man bestaat. Later zullen wij de burgerlijke overheden bezoeken.’

Toen de gastheer voorstelde diezelfde avond nog enige bezoeken te gaan afleggen, merkte zijn echtgenote op dat men het, vooral door zijn veelvuldige bewijzen van zijn persoonlijke vriendschap en welwillendheid, aan de prins verschuldigd was geen bezoeken af te leggen alvorens zij bij hem hun opwachting hadden gemaakt. Sophies tante stond zeer op etiquette en goede omgangsvormen.

Julie Agathe de Burmania, was de dochter van de vorige commandant van Maastricht. Zij was op 15 januari 1760 met de veertien jaar oudere Gaspard Lemker in het huwelijk getreden. Er waren uit dit huwelijk geen kinderen geboren, zodat Sophie na hun dood als erfgename in aanmerking zou komen.

De volgende morgen kwam Sophie's tante haar kamer binnen met een aantal modistes en japon- en linnennaaisters. Zij was geschrokken van de slechte toestand, waarin de garderobe van haar nicht verkeerde. Zij besloot daarom haar van kop tot teen in nieuwe kleren te steken.

Er werden japonnen besteld voor huiselijk gebruik en voor bals en theater. Voor het bezoek aan de prinses werd er een gekozen van rose stof met zilveren palmen. Bij een zojuist

uit Parijs in Maastricht aangekomen modiste, madame Lyon, werden hoeden met veren en met bloemen, alsmede enige huiven met linten besteld. Sophie wist niet waar zij meer verontrust over was, over haar kleren of over het aanstaande bezoek aan de prinses.

Laten wij de freule aan het woord:

'In de salon wees mijn tante mij met de vinger de plaats aan, die ik daar gedurende mijn verblijf zou innemen. Zij noch ik zaten in die tijd op andere stoelen, waartussen een kleine werktafel stond.

Carel Christiaan, prins van Nassau- Weilburg.

Ik zat daar een tijdje, toen ik werd opgeschrikt door een tik tegen het raam achter mij. Ik keerde mij om en zag daar de mooiste man, die ik ooit in mijn leven had gezien. Een regelmatig en athletisch voorkomen paarde zich aan een schone en buitengewoon intelligente gelaatsuitdrukking. Een aangenaam glimlachje en een algemene vrolijkheid gaf zijn ver-

leiderlijk uiterlijk een bijzondere aantrekkingskracht, zodat ik geloofde, de onverschrokken Achilles of de Farnese Hercules voor mij te zien.

Het was de prins von Weilburg. Mijn tante sprong haastig op, opende het raam en stelde mij voor. Hij sprak met mij met een vanzelfsprekende hoffelijkheid, zoals alleen prinsen dit kunnen. Ik was door zijn onverwacht verschijnen zo ontroerd en verrast, dat ik niet kon antwoorden. Mijn tante die mijn verwarring bemerkte, antwoordde in mijn plaats en vroeg om toestemming, mij aan de prinses voor te stellen. Toen het roffelen van de trommen hem naar de parade riep, maakte hij een lichte buiging en ging. Ik bleef met knikkende knieën staan en kon slechts stamelen: 'Ik heb de mooiste van alle prinsen gezien, veel mooier als een sprookjesprins.' Ik bemerkte dat mijn tante zich over mijn kinderlijke geestdrift vrolijk maakte. Maar zij was toch zo vriendelijk hiermede niet te spotten.

Daar Sophies vader en haar oom van de parade een paar officieren voor het middageten hadden meegebracht, gingen de dames zich verkleden. De kamenierster vormde de coiffure van de freule om tot het toen in de mode zijnde hoge kapsel met vele krullen. Na het omleggen van een paar heupkussentjes werd zij zo sterk ingeregen, dat zij bijna geen adem meer kreeg. De kamenierster trooste haar met de mededeling dat haar tante nog veel sterker werd ingeregen. Dank zij een paar schoenen met hoge hakken en de hoge frisuur leek zij nu wel een voet groter.

Na het diner, waaraan verschillende Zwitserse officieren aanzaten, werd in de salon thee gedronken, die door haar tante zelf was bereid. Sophie had haar daarbij niet mogen helpen, omdat volgens haar tante het 'koken' van de thee alleen aan de huisvrouw mocht worden toevertrouwd. De freule vertelt dan verder:

'Iedere namiddag, precies om 2 uur, kwam Simons in de salon met het werkmandje van mijn tante, waarin zij als gewoonlijk twee witte zakdoeken en een gouden doos met verse tabak had gelegd. Het snuiven was toen gebruikelijk, maar men beval ons jongeren aan, deze slechte gewoonte niet aan te nemen. Mijn tante hield snuiftabak voor onont-

beerlijk, daar hij de pijnen van een migraine, waaraan zij vaak leed, minderde. Daarop kwam een bediende vragen "Zal mevrouw ontvangen?" "Natuurlijk" luidde het gebruikelijke antwoord. Om drie uur kwamen de bezoekers binnen, die elkaar tot zes uur aflosten. Daarna ging men naar de schouwburg of naar een bijeenkomst. Dit herhaalde zich iedere dag. Het huiselijke leven verliep als een goedlopende klok, die de kwartieren en zelfs de minuten aangeeft. De gebeurtenissen van een dag gelden voor het hele jaar.' Als eerste bezoeker meldde zich de prins, die opmerkte dat hij Sophie, die hij die morgen nauwelijk twaalf jaar had gegeven, aanmerkelijk gegroeid vond, wat hij dan wel aan de coiffure en de hoge hakken toeschreef. Zij vond het echter allesbehalve leuk door de prins als een kind te worden behandeld.

Sophie werd voorgesteld aan de garnizoenscommandant generaal Wilke, een klein dik mannetje en aan de commandant graaf von Weldren, een ziekelijke oude man, die nooit het woord tot haar richtte, ofschoon hij haar en haar tante vaak een plaats in zijn theaterloge afstond.

Zij maakte ook kennis met generaal Schmid van het Bondsregiment, een grote reeds bejaarde man, die door zijn strengheid en gierigheid door zijn officieren werd gehaat. Hij besteedde veel werk aan zijn kleding. Acht kamers van zijn ruime woning waren gevuld met kledingstukken, iedere kamer was aan een onderdeel van zijn kleding gewijd. Het herinnerde haar aan een verhaal over de hertog van Guignes, een gezette man, die om slank te lijken zeer enge kleding droeg. Zijn kamerdienaar moest vóór het aankleden steeds vragen of hij van plan was te zitten. Als dat niet het geval bleek te zijn moest hij op twee stoelen gaan staan, van waaraf hij zich in de door twee bedienden vastgehouden broek liet zakken!

Een paar malen per week ging Sophie van Effinger met haar tante naar de schouwburg. Wanneer haar oom, die vanwege zijn hardhorigheid zelden naar het theater ging, de dames wilde vergezellen, moest hij te voet gaan. In het rijtuig was vanwege de toen in de mode zijnde hoepelrokken, die men hier *considération* noemde, slechts plaats voor twee tegen-

over elkaar zittende dames. Wegens de hoge coiffures had men in de koetsen de zitbanken verlaagd en het dak verhoogd.

Dank zij het in dat jaar talrijke garnizoen was de schouwburgzaal bijna altijd vol en kon men zich een goed toneel- en operagezelschap veroorloven. Uit andere bronnen weten wij dat dit het bekende gezelschap van de Clairville was, waarin de actrice madame de la Sablonne triomfen vierde.

Sophie kwam bij de opvoering van ‘De Burgers van Guadeloupe’ zo onder de indruk, dat zij in tranen uitbarstte en tot vermaak van de omzittenden luid zat te snikken. Bij hun thuiskomst zei haar tante, dat zij zich meer moest leren beheersen en haar naburen niet door overdreven gevoelsuitingen moest storen. Zij raadde haar de stukken in het vervolg maar eerst te lezen. Zij kon daarbij ongestoord haar tranen laten vloeien.

Kort daarop ging haar vader voor enige weken naar Den Haag. Haar oom en tante namen Sophie mee naar hun buitengoed te Daelbroek (bij Rekum), van waaruit zij uitstapjes maakten, onder andere naar de abdij van Hocht.

Daar woonden zij de professieplechtigheden van een paar novices bij. Toen Sophie na haar terugkomst haar oom hierover vertelde, zei hij met een ondeugd lachje ‘Ik heb de abdis in haar jeugd gekend. Zij was zeer mooi en mondain. Nu ziet ze er uit als een verschrompelde appel. Zo is 't leven!’ Sophie bracht haar tijd buiten door met lange wandelingen en met roeien.

De dag van hun terugkomst in Maastricht woonden zij 's avonds een opvoering bij van ‘De drie Sultanes’ In de pauze kwam de prins hen in hun loge bezoeken om mede te delen, dat de prinses de beide dames de volgende dag om vijf uur verwachtte.

Sophie zag erg tegen dit bezoek op. Na een langdurig en zorgvuldig toilet, waarbij Sophie in de nieuwe rose japon met de zilveren palmen was gekleed, begaven zij zich naar het gouvernementsgebouw. Laten wij de schrijfster weer aan het woord:

‘Bij het uitstijgen uit het rijtuig, was ik bijna gevallen daar ik niet gewend was aan de lange sleep van mijn kleed, die

toen in de mode was. Nadat wij door een lange reeks vertrekken hadden gelopen, wachtten wij in een mooie kamer. Eindelijk openden zich de twee vleugeldeuren en trad de prinses binnen. Zij begroette ons op zeer beminnelijke wijze. Zij nam plaats in een armstoel en verzocht ons plaats te nemen op de stoelen, die een kamerdienaar, op een wenk van haar, had neergezet. De prinses onderscheidde zich geenzins door schoonheid. Zij was zo bijziend, dat zij haar dochtertjes moest vragen of zij in 't blauw of in 't rose waren gekleed. Degenen die met haar kaartspeelden moesten met luide stem de kaarten noemen. Zij was niet bepaald intelligent, maar wel zeer beminnelijk en vriendelijk, zodat men zich in haar gezelschap op zijn gemak voelde. Haar grootste vreugden waren haar kinderen en de genoegens van het huiselijke leven. Aan haar officiële taken en verplichtingen wijdde ze hoogstens twee dagen per week. Zij was met mijn tante in een oprechte vriendschap verbonden. Deze was haar in haar jeugd, toen de prinses nog bij haar vader, stadhouder Willem IV verbleef, als eredame toegewezen.

De prins van Weilburg was met haar, zowel uit prestigegronden als uit liefde gehuwd. Dit huwelijk beantwoordde zowel aan de wensen van de familie Van Nassau, als aan het verlangen van de prinses, die haar echtgenoot vanwege zijn knap uiterlijk en zijn goede eigenschappen boven alles liefhad. De prins behandelde haar altijd met de grootst mogelijke voorkomendheid, zowel uit hoofde van hare hoge afkomst, als ook uit ware liefde en genegenheid voor haar. Het was echter niet moeilijk te bemerken, dat hij ook nog oog had voor andere dames.

Na afloop van de audiëntie, legden beide dames nog bezoeken af bij de markiezin van Waterloo, de zuster van madame de Brionne en de tante van prins de Lambesc en de Vaudémont, de families von Hohenzollern, von Rechten en de Liedekerke.

Er waren in Maastricht toen een twintigtal adelijke families, waar men op bezoek kon gaan. Het gesprek van de dag vormde de plannen van keizer Joseph II, die ook in Maastricht grote veranderingen zouden teweeg brengen. Adelijke geestelijken van de kapittels en de kloosters vrees-

den dat deze instellingen zouden worden opgeheven. Hierdoor zouden hun voornaamste bronnen van inkomsten verloren gaan. De Hollanders waren zeer verbitterd tegen de keizer, omdat hij de openstelling van de Schelde eiste, hetgeen in strijd was met de bestaande verdragen. Door de hierdoor ontstane bevoorrechting van Antwerpen, zouden de havensteden Rotterdam en Amsterdam met de ondergang worden bedreigd. Daar geen van beide partijen tot concessies bereid bleek, bereidde men zich voor op een oorlog. Dit was de reden waarom Maastricht op dat ogenblik zo'n groot garnizoen had.'

Sophie vermeldt, dat zij te Maastricht de opstijging van een ballon bijwoonde, die nog urenlang zichtbaar bleef. Hij zou in het naburige Limburg zijn neergekomen. Het is vreemd, dat in geen van de Maastrichtse annalen over de opstijging van een ballon, een voor die tijd toch belangrijke gebeurtenis, iets vermeld wordt. Waarschijnlijk was het een proef met een kleine, onbemande ballon. Sophie zou overigens datzelfde jaar in de Tuilerieën te Parijs de met Pilâtre de Rosier bemande ballon de lucht in zien gaan.

In de wintermaanden volgde het ene diner op het andere. De gasten waren gewoonlijk reeds bejaarde officieren. Nadat zij door de wijn in een jeugdige overmoedige stemming waren geraakt, volgde de ene toost op de andere. De meeste der met veel gejuich en lawaai uitgebrachte toosten golden het Huis van Oranje.

Deze maaltijden kwamen onze zestienjarige freule eindeloos voor. Toen zij zich hierover eens op schuchtere wijze bij haar tante beklaagde, kreeg zij ten antwoord: 'Men moet zich in een gezelschap kunnen vervelen. Het voornaamste is daarbij, dat dit op gracieuze wijze geschiedt. Je ziet wel, dat ik zelfs mijn migraines vergeet en mijn gewoonten onderbreek om je iedere dag, ofwel naar een bal, naar een gezelschap of naar het theater te leiden, zonder mij daarover te beklagen. Als iedereen alleen maar deed wat hem past of amuseert, zou het spoedig met de maatschappij gedaan zijn.'

Sophie verkeerde veel met de prinsessen. Zij was eng bevriend met prinses Louise, die zij beschrijft als een rijzige

blondine met prachtige blauwe ogen en die een natuurlijke charme en openhartigheid bezat. Zij wist wel niet altijd de verveling en afkeer, die sommige mensen met wie zij moest omgaan haar inboezemden, te verbergen. Onze freule zegt dat zij aan dit hof, dat met zoveel eenvoud en welwillendheid werd gehouden en waar zo'n goede verstandhouding heerste, vele aangename uren heeft doorgebracht.

Over het toenmalige gezelschapsleven vertelt zij onder andere: ‘In de kringen, waarin wij verkeerden bevond zich een prinses von Hesse-Rotenburg, die iedere week een ontvangstdag had. Hierop achtte men zich verplicht om op steelse wijze een geldstuk van zes francs onder de, op de speeltafel staande kandelaar te schuiven.

Men beweerde, dat dit een discrete manier was om haar een klein inkomen te verschaffen, daar de toelage, die zij van haar familie kreeg, niet voldoende was om in haar levensonderhoud te voorzien.

Men zond haar ook veel levensmiddelen. De prins betaalde haar huur en mijn oom leverde haar hout. Nooit heb ik iemand zo'n treurig leven zien lijden.’

In het voorjaar keerden de in Maastricht met verlof verblijvende officieren naar hun garnizoenen terug. De oom van Sophie voegde zich bij zijn regiment dat in Bergen-op-Zoom lag. De geschillen met keizer Joseph II hadden zo'n dreigende vorm aangenomen, dat een openlijke breuk werd verwacht. De grenssteden werden in staat van verdediging gebracht. Daar er nog geen beslissing was gevallen en nog druk werd onderhandeld, besloot Sophie's tante weer naar Daelbroek terug te keren, liever dan de insluiting van Maastricht af te wachten of zich naar haar broer, de heer van Burmania, te Leeuwarden te begeven. Sophie was blij weer op het land te wonen. Haar oom had een nieuwe boot laten maken, die versierd was met een vaantje met de kleuren van haar familiewapen, rood en zilver.

Zij dineerden verschillende malen bij de gravin von Lindend'Aspremont op haar kasteel te Rekem. Zij vond dat deze, toen vijftigjarige dame de hoogmoedige en koele aard had, die men de Duitse dames zo vaak verwijt. De diners hadden met veel pracht en praal plaats. Er waren vele lakeien en

kostbare serviezen, maar de gezellige toon en de geestige conversatie, die de charme van Franse gezelschappen uitmaken, ontbraken hier volkomen. Daar het buitengoed van de Lemkers geheel door het aan de gravin behorende gebied was omgeven en de heer Lemker een hartstochtelijk jager was, moest hij zich de gravin wel te vriend zien te houden. Sophie en haar tante verbleven ook enige weken bij het prinselijk gezin te Spa, waar de prins voor zich en zijn gasten een hotel had afgehuurd. Elke morgen maakten zij met het prinselijk gezin uitstapjes in de omgeving. De prins bestuurde zelf het met vier paarden bespannen open rijtuig. 's Avonds gingen zij naar de beroemde Vauxhall of naar de Ranelagh, waar in de ruime feestzalen werd gespeeld en gedanst. Sophie vond het maar vreemd, dat een prins-bisschop dergelijke speelgelegenheden liet exploiteren en daaruit enorme inkomsten trok. Zij zag onder de badgasten vele vorstelijke personen uit Duitsland, Frankrijk, Engeland en Zweden. Met recht noemde men Spa *de salon van Europa*.

Korte tijd na hun terugkeer te Maastricht vertrok de prins voor goed met zijn gezin naar Duitsland. De tijd die het beheer van zijn uitgestrekte landgoederen in beslag nam, noodzaakte hem zijn ontslag als militair-gouverneur van Maastricht te nemen. Dit werd hem met ingang van 12 november 1784 verleend. Hij overleed op 28 november 1788, zijn echtgenote op 6 mei 1787.

Sophie noemt in haar verhaal geen datum van haar verblijf te Maastricht. Uit andere bronnen kunnen wij deze vaststellen: De prins, die zij hier ontmoette verbleef namelijk in de jaren 1783-1784 slechts van 17 mei 1784 tot 4 juli 1784 in Maastricht.

De freule woonde ook de diners en bals bij, die hier werden gegeven ter gelegenheid van het jaarlijks bezoek van de commissarissen-déciseurs. Hiertoe behoorden onder meer de graaf van Ailva en de graaf van Wassenaer, die met de Lemker's bevriend waren. Na afloop van de plechtigheden brachten zij, evenals de gravin d'Ailva enige tijd door op het buitengoed te Rekem. Hier zou Sophie haar eerste amoureus avontuur beleven. Zij wijdt hieraan een geheel hoofdstuk van haar dagboek.

Zij beschrijft hoe de twee en dertig jarige, iewat ziekelijke graaf van Wassenaer haar het hof maakte. Zij vond hem welliswaar zeer sympathiek, maar voelde voor hem slechts een zusterlijke genegenheid. Ondanks de verlokkende vooruitzichten, die een huwelijk met een telg van deze rijke adelijke familie boden en de van alle zijden op haar uitgeoefende druk om in deze verbintenis toe te stemmen, deelde zij de graaf mede, dat zij zich voor een huwelijk nog te jong voelde.

Enige tijd daarna arriveerde Sophie's vader met zijn jongste zoon, die in Den Haag als luitenant dienst ging nemen in het Zwitserse garderegiment. Met haar vader reisde zij terug naar Bern, na onderweg nog enige dagen in Brussel en Parijs te hebben doorgebracht. Zij geeft hiervan in haar dagboek een uitvoerige beschrijving.

Stadspark eens trefpunt van de ‘betere standen’.

Terwijl over de geschiedenis van Maastricht zeer veel literatuur bestaat weet men betrekkelijk weinig van de leefwijze van onze stadgenoten in vroeger eeuwen. Het is opmerkelijk dat hetgeen hierover, althans in de laatste twee eeuwen is geschreven, voornamelijk van buitenlanders afkomstig is, zoals bijvoorbeeld A.J. Havé in *L'Homme sans façon*, (1786) J.W. Salie in *Guide Impartiale du voyageur à Maestricht* (1855) en M.J. de Poully in *Guide des voyageurs*. *Histoire de Maestricht et de ses environs* (1854). Zij waren alle drie uit Frankrijk afkomstige, wat men noemt *Hommes de lettres*. Aan hen danken wij vele interessante bijzonderheden over het toenmalige dagelijkse leven van de Maastrichtenaren. Hierbij moeten wij constateren, dat buitenlanders vaak een verassend scherpe kijk op het karakter en de leefgewoonten van onze. stadgenoten hadden.

In zijn bovengenoemde *Guide* geeft de Poully niet alleen een zeer uitvoerige beschrijving van de stad Maastricht, haar geschiedenis, openbare gebouwen, kerken, kloosters en industrieën, maar ook van het dagelijkse leven van onze stadgenoten, zij het dan voornamelijk van de meer gegoede burgerij, dit alles verteld op een badinerende, ietwat ironische toon.

De Poully geeft ons in bijna lyrische bewoordingen een beschrijving van het stadspark, ook toen reeds *Jardin Anglais* (Ingelse Hoof!) genoemd. Hij vergelijkt het met de betoverde tuin van Armida. Hij zegt dat de ontwerper van dit kleine paradijs, een eenvoudige tuinman, door de Hollandse bankier Hoppe naar Parijs was gehaald om daar, in de aan de Seine gelegen villa van madame de Maintenon, een nabootsing van ons stadspark te maken. Het paviljoen in het park was het trefpunt van de Maastrichtse beau monde. Onder de groene gewelven van de hoge bomen flaneerden onze kokette schonen in gezelschap van officieren en elegant geklede heren en als men vermoeid raakte van al dat heen en weer gedrentel, ging men in het openlucht-restaurant een kopje koffie of thee drinken. Iedere zondag en donderdag kon men daar genieten van een door het muziekkorps van het garnizoen aangeboden concert.

Tegen zes uur hoorde men de bel van de boot van Luik. Van alle kanten kwamen nieuwsgierigen aanlopen om naar het aan wal komen van de passagiers te gaan kijken. De reizigers werden aan de kade afgehaald door elegante paardenomnibussen, die ze naar de hotels in de stad brachten.

De Poully vermeldt hiervan in zijn werkje: ‘Hotel Bonn van A. Bonn, aan het Vrijthof.’ Bonn had daarnaast ook een sigarenzaak. Hij vindt dit wel niet het sjiekste, maar zeker het meest comfortabele hotel van de stad. In 1853 zou er de prins der Nederlanden bij zijn bezoek aan Maastricht hebben gelogeerd. Dit hotel was voordien en ook weer later meer bekend als hotel ‘Du Casque’. Verder noemt schrijver het hotel ‘Du Lévrier’ aan de Bosstraat, dat zeer werd geprezen voor zijn luxe en comfort. De eigenaar J. van Halen wordt door Poully bestempeld als een stedelijke en muzikale beroemdheid! In dit hotel stond voor de gasten steeds een rijtuig ter beschikking voor het geval zij een uitstapje in de omgeving zouden willen maken. Aan het andere uiteinde van de stad (!), aan de Brusselsestraat, lag het hotel ‘L'Empereur’ van de gezusters Delnoz. (ter plaatse van de tuinen van het voormalige klooster der Kruisheren). Dit hotel werd speciaal aanbevolen aan mensen die van hun rust willen genieten. Verder nog het hotel ‘Manuel’ aan het O.L. Vrou-

weplein, dat een druk bezocht café had en het hotel ‘L'Ours noir’ (De Zwarte Beer) van J.M. Ceulemans te Wyck, waar men goedkoop onderdak en een goede tafel kon vinden. De Poully geeft ook een uitvoerige beschrijving van de toen nog functionerende nachtwacht, die vanaf tien uur 's avonds met hun ratels (waarmede zij, naar men zegt de dieven en de vrijende paartjes waarschuwden!) door de straten liepen om de burgers aan te kondigen hoe laat het was. Tussen elke ronde trokken zij zich terug in de, op de hoek van sommige straten staande wachthuisjes. Zij waren gekleed in zeer ruime donkergrijze mantels en waren gewapend met krijgshaftig uitziende, maar in werkelijkheid vrij ongevaarlijke hellebaarden, zoals in de kerk ook door de *Suisses* (hier beter bekend als ‘koerezels’) werden gedragen. Ofschoon zij geen politiediensten verrichtten, moesten zij 's nachts door de straten zwervende nachtbrakers en vagabonden ondervragen. Na afloop van hun dienst moesten zij bij een brigadier rapport gaan uitbrengen. Sedert korte tijd waren zij ook bij de brandweer ingeschakeld, ofschoon men wel eens insinueerde, dat zij pas bij een brand komen opdagen, als de boel al bijna was uitgebrand! Er zat overigens nog een brandwacht in een der hoogste torens van de stad, die bij het bespeuren van een brand in de stad of naaste omgeving de noodklok moest luiden. Bij het eerste brandalarm kwamen onmiddellijk de ‘pompiers’ van de eigen brandweer van de fabriek van de heer P. Regout, onder de leiding van diens zoon ter hulp gesneld.

Schrijver roemt de carillons van Maastricht, die dag en nacht, op de hele uren een opera-aria, op de halve uren een gedeelte, en op de kwartieren enkele maten van een aria ten beste gaven. Zo hoorde men toen van het carillon van de St. Servaaskerk op de hele uren een aria uit *Norma,* op de halve uren het *Lied van de Napolitaanse visser* en van het carillon van het stadhuis een aria uit *Fra Diavolo* en walsen van Strauss. Bovendien werden 's zaterdags tussen 12 en 1 uur, een uur lang de nieuwste melodieën ten gehore gebracht.

Maastrichtse society in de vorige eeuw

De Parijse letterkundige M.J. de Poully, die reeds vanaf 1830 in Maastricht woonde, vond de Maastrichtenaren vrolijk, wat uitgelaten, matig, zachtaardig, gedienstig en vredelievend. Wel hadden zij, volgens hem, de neiging om met iemand, zonder hem overigens hiermede te willen beledigen, een beetje de spot te drijven.

De meeste verlovingen zouden hier tot standkomen op de oudejaarsbals in de Redoute, waar vele jongelui voor het eerst de gelegenheid kregen om met elkaar kennis te maken. Wanneer men verloofd was mocht de jongeman zijn verloofde de arm aanbieden. Indien een heer een dame, met wie hij niet verloofd of gehuwd was, de arm zou aanbieden zou hij haar daardoor niet alleen onhoffelijk behandelen, maar haar zelfs hierdoor kunnen compromitteren! Schrijver voegt hieraan toe dat hij, uit onbekendheid met de plaatselijke etiquette, in de eerste tijd van zijn verblijf alhier, heel wat blunders had gemaakt, waarvan wij verder nog een vermakelijk staaltje zullen tegenkomen.

Het Maastrichtse dialect, volgens de Poully bestaand uit een samenraapsel van Vlaams, Spaans en Duits, zou zich bijzonder lenen tot het debiteren van geestigheden (Had onze Fransman reeds de *Mestreechter Geis* erkend?). Hij zegt dat men in het Maastrichts dingen kon zeggen, die men in geen enkele andere taal zou durven uitspreken.

De inrichting van de woning vond hij hier, op enkele uitzonderingen na, vrij sober, maar wel comfortabel. Men had gewoonlijk een tweedelige salon en een eetzaal, maar de slaapkamer zou veel te wensen overlaten. Bij de Fransen een pronkstuk, wordt de slaapkamer hier, zelfs voor de intiemste vrienden, verborgen gehouden, hetgeen hij toeschrijft aan de slechte toestand van de bedden.

De Maastrichtenaar staat vroeg op om te samen met de rest van de familie tegen 8 uur te ontbijten. Dit ontbijt bestaat uit koffie en de tradionele boterham! Om elf uur drinkt men een glaasje Madeira. Van 12 tot 1 uur is het bezoekuur, waarop de bezoekers altijd iets wordt aangeboden. Hoe onbekendheid met de plaatselijke gebruiken hem eens een onaangenaam ogenblikje bezorgde, vertelt de Poully in

de navolgende, niet onvermakelijke anecdote: Bij zijn eerste bezoek aan een gegoede Maastrichtse familie had hij bemerkt dat de huisknecht, direkt na zijn binnenkomst, op een wenk van de gastheer de tafel dekte en hierop een fles wijn en een paar glazen plaatste. In de mening dat de familie op het punt stond te gaan dineren, wilde hij zich reeds terugtrekken, toen de gastheer hem tot zijn ontsteltenis een glas wijn aanbood. Een glas wijn voor een volbloed Parijzenaar! Hij wierp snel een blik in de spiegel, neen zijn toilet was in orde! In uiterste verwarring vroeg hij zich af wat hij deze Hollander toch had aangedaan, dat deze hem een glas wijn had durven aanbieden, iets dat men in Parijs alleen maar aan een bediende zou durven doen? Was hij dan zo diep gezonken? Hij verwachtte elk ogenblik door zijn gastheer de deur te worden gewezen. Trots weigerde hij het hem aangeboden glas, men bleef aandringen, werd zelfs kwaad, zodat hem niets anders overbleef dan het glas te accepteren en er even aan te nippen, maar neen, hij moest het glas leegdrinken! Ten einde raad wilde hij juist stiekem de plaat poetsen, toen een nieuwe bezoeker, een hooggelaatst persoon, binnentrad, die eveneens met een glas wijn werd verwelkomt. De nieuwe gast had dit glas op beminnelijke wijze geaccepteerd en in korte tijd hadden hij en zijn gastheer de fles geledigd. Te laat bermerkte hij dat hij een domheid had begaan. Om zich uit deze uiterst pijnlijke situatie te redden, zei hij snel dat hij nooit wijn en alleen maar water dronk. Dit had tengevolge dat hij bij de vele bezoeken, die hij daar nog zou afleggen, steeds maar water moest drinken! Inderdaad zou in Parijs, waar men alleen gedurende de maaltijden wijn drinkt, het aanbieden van een glas wijn aan een bezoeker van stand, een dodelijke belediging hebben betekend.

In zijn beschrijving van de eetgewoonten van de Maastrichtenaar zegt onze Parijzenaar verder, dat men om twee uur dineert, waarbij, tot zijn teleurstelling inplaats van brood alleen maar aardappelen op tafel komen. Om vier uur wordt koffie en om zes uur weer thee gedronken, waarbij een kleinigheidje wordt gegeten en om negen uur soupeert men. Men gaat hier dus niet minder dan zeven maal aan tafel, zodat men hier geen bezoek kan afleggen zonder dat men de

familie aan tafel vindt en voor iemand met veel vrienden en kennissen is het derhalve een klein kunstje om (behalve voor het diner, waarvoor men slechts zelden wordt uitgenodigd) gedurende de gehele dag eten en onderdak te vinden, want de Maastrichtenaar is zeer gastvrij. Wanneer echter na de thee geen wijn op tafel komt, is dit een stille wenk dat U kunt verdwijnen. De beleefdheid eist verder dat men niet met de deur in huis valt en dat men een voorgenomen bezoek in de namiddag, reeds in de voormiddag bij zijn gastheer laat aankondigen.

Maastrichts verenigingsleven in de vorige eeuw

Maastricht dat in 1850 een bevolking had van circa 26.000 zielen, bezat niet minder dan zes muziekverenigingen: De Koninklijke Harmonie, de Grote Harmonie, de Fanfare, en de muziekkorpsen van de fabriek van P. Regout en van de cavalerie en de infanterie.

De *Koninklijke Harmonie* telde toen bijna 800 gewone en ongeveer 60 werkende leden. In het gezellig ingerichte verenigingslokaal aan de Kleine Gracht werden in de wintermaanden een zestal concerten gegeven, soms met medewerking van beroemde binnen- en buitenlandse artiesten. In hetzelfde lokaal werden ook schitterende bals gegeven. De *Koninklijke Harmonie* repeteerde 2 à 3 malen per week. 's Zaterdags werd in het verenigingslokaal een voor publiek toegankelijke repetitie gehouden. De vereniging had ook een zangkoor bestaande uit ongeveer 40 zangers, welk koor op het in 1853 gehouden Belgische zangconcours de derde prijs veroverde. Bij de concertzaal bevond zich ook een, alleen voor de leden toegangkelijk café, dat door bier- en krantenliefhebbers druk werd bezocht. De instrumentale en vocale afdelingen stonden onder de leiding van bekwame musici, die bovendien driemaal per week muziekonderricht gaven aan de jeugd. Het was een waar conservatorium en wordt wel eens beschouwd als de oorsprong van de latere stedelijke muziekschool.

In de zomer beschikte de vereniging over het casino *Maeszigt,* waar men onder het drinken van een kopje thee kon genieten van het schitterende uitzicht, terwijl intussen de har-

monie de nieuwste opera-melodieën ten beste gaf. De vereniging gaf ook vele concerten ten bate van de armen van de stad. In de processie zag men de harmonie achter haar roodfluwelen, met goud geborduurd vaandel met de vele daaraan hangende medailles, die zij op binnen- en buitenlandse concoursen had veroverd.

De in 1853 opgerichte *Grote Harmonie* had een groen met goud versierd vaandel. Zij dankte haar ontstaan aan een onenigheid onder de leden van de 'Koninklijke Harmonie'. Hun verenigingslokaal was gevestigd in een, buiten de Sint Pieterspoort liggend Casino. In de winter gaven zij hun uitvoeringen in de schouwburg. Ook deze vereniging bezat een druk bezochte muziekschool, waaraan men ook een declamatiecursus wilde verbinden, met de bedoeling de leerlingen toneelstukken in de Franse taal te doen opvoeren. De *Fanfare* met haar rood-wit met goud versierd vaandel, bestond uit arbeiders van de aardewerkfabriek van Clermont en Chesnaye te Wyck.

Het muziekkorps van de arbeiders van de fabriek van Regout onderscheidde zich door haar blauw met zilverbestikt vaandel met aan de top een kristallen bol. De uitvoerenden waren niet alleen ware artisten in hun werk in de fabriek, maar ook in het musiceren. Daarbij maakten zij 's avonds en soms ook nog 's nachts deel uit van de brandweer van de fabriek. Op de muziekuitvoeringen waren zij gekleed in elegante Tiroler costumes.

Het muziekkorps van de dragonders, met zeer goede solisten, en dat van de infanterie gaven om de beurt 's zondags na de laatste mis concerten voor het op het Vrijthof promenerende publiek. Ook kon men op zondagnamiddag en donderdagavond in het stadspark van hun muziek genieten.

Het was voor de Maastrichtenaar een hele eer bij een der vier eerstgenoemde verenigingen een bestuursfunctie te mogen bekleden. Bij de benoeming of het afscheid van een bestuurslid of van een hoge ambtenaar van de stad of de provincie, werd bij de betrokkene een serenade gebracht. De Poully geeft een uitvoerige beschrijving van de aard en de doelstellingen van de *Societeit Momus,* die hij als een koninkrijk van narren bestempelt, maar dan van een soort nar-

ren, dat men gaarne overal zou willen aantreffen. Hij is vol lof over de door deze societeit beoefende weldadigheid.

Het societeitsgbouw aan het Vrijthof had een, uitsluitend voor de leden of geïntroduceerde vreemdelingen toegankelijk café, waar men de beste binnen- en buitenlandse kranten kon aantreffen.

De Momusleden moesten op hun feesten, op straffe van een boete, die ten bate van de armen kwam, een met belletjes versierde narrenmuts dragen. Het was een leuk gezicht al die magistraten, professoren, dokters en bankiers daar met een narrenmuts op hun eerwaarde hoofd te zien rondlopen!

Bij de feesten in de Momustempel troonde de president, die men sedert hij in een optocht Karel V had uitgebeeld, de *Keizer* noemde, met zijn staf, bestaande uit de overige bestuursleden, boven de overvolle zaal. Hij was versierd met vele decoraties, waarbij vooral die van de. *Windmolen* opviel. Hij luidde met een bel waarop een als lakei uitgedost persoon verscheen, met in de hand een hellebaard, die de zitting moest openen. Een der volgelingen besteeg daarop het gevleugelde paard Pegasus vanwaar hij een narrenrede afstak gelardeerdmet grappen en geestigheden, nu eens in het sappige Vlaams, dan weer in 't Frans of Duits. Soms haspelde hij al deze talen door elkaar, wat een grote hilariteit onder de toehoorders verwekte. Ook nu werden de armen niet vergeten. Bij een collecte werd met gulle hand gegeven, want vrolijkheid en plezier nopen altijd tot gulheid. Na een muziekaal intermezzo werd de avond besloten met een door amateurs gespeeld comediestukje.

In de winter deelde de *Momus* elke dag aan de armen, zonder onderscheid des geloofs, soep, brood en brandstof uit. Op feestdagen organiseerde ‘Momus’ op het Vrijthof grote volksfeesten met velerlei attracties voor jong en oud, die altijd werden beëindigd met een uitdeling onder de armen. Ter gelegenheid van het feest der onnozele kinderen, gaf ‘Momus’ een bal voor de kinderen van de leden, waarop ook een ezel verscheen, beladen met snoep en speelgoed, dat onder de kinderen werd verdeeld.

Behalve de hiervoor genoemde vermeldt de Poully in zijn *Guide des voyageurs* nog de volgende verenigingen die rond

1850 in Maastricht bestonden: *De Grote Societeit* ook wel *Militaire Societeit* genoemd, was vanaf 1760 gevestigd aan het Vrijthof. De leden waren vrijwel allen kopstukken uit de Maastrichtse ambtelijke, financiële of militaire wereld. Strenge toelatingseisen en hoge contributies zorgden ervoor dat ongewenste personen werden geweerd. Alle officieren van het garnizoen hadden recht op het lidmaatschap. Men trof er ook veel gepensioneerde militairen aan. 's Zondags gaf de muziekkapel van het garnizoen concerten in het Casino der Societeit op Slavante.

La Société d'Emulation was gevestigd naast de Momus. Emulation betekend wedijver en de Poully vind dit maar een vreemde naam voor een vereniging van voornamelijk rustige en vreedzame lieden. Het overigens klein aantal leden kwam daar bijeen om onder het genot van een glaasje bier in het Maastrichts te discussiëren of er de weinige aanwezige kranten te lezen.

De Nederlandse Sociéteit was aan dezelfde kant van het Vrijthof gelegen, maar de ingang bevond zich aan de Platielstraat. Het was eigenlijk alleen maar een eersteklas café, waarvan de geregelde bezoekers zich in een Sociéteit hadden verenigd om het voor café's geldende sluitingsuur te kunnen ontduiken. Men had er een restaurant een café-biljart en er lagen enige kranten ter lezing. Niet behoorlijk geklede personen werden er geweerd; maar vreemdelingen hadden er zonder meer toegang.

La Société des Amis des Sciences et Arts, was een trefpunt van de vrienden van kunst en wetenschap. Er was geen café, maar wel een lees- en conversatiezaal met een kleine bibliotheek. Er werden ook lezingen gehouden door hiervoor uitgenodigde wetenschapsmensen. De Poully vond het jammer dat het te kleine aantal leden het niet mogelijk maakte de uitgave van hun waardevol jaarboek te continueren.

La Société des Redoutes gaf in de door de restaurateur Zeguers geëxploiteerde Redoutezalen acht maal per jaar een luisterrijk bal. Het was een hele eer voor deze bals te worden uitgenodigd.

De Vereniging voor Land- en Tuinbouw, organiseerde elk jaar tentoonstellingen. Vooral de bloemententoonstelling,

waarop men de zeldzaamste exemplaren kon bewonderen, was een reis naar Maastricht waard.

De Poully wijst op het opvallend groot aantal te Maastricht wonende gepensioneerde officieren van het Indische leger. Deze officieren genoten een hoog pensioen, waarmede zij hier als *petits seigneurs* konden leven. Zij hadden deze stad niet alleen vanwege haar zacht klimaat als verblijfplaats gekozen, maar ook omdat men hier goedkoop en prettig kon leven. Voor de Maastrichtse economie was hun verblijf alhier van groot belang, aangezien zij toch altijd zo'n kleine twee miljoen francs in omloop brachten.

De Poully schrijft dat in Maastricht in die tijd een betrekkelijke welvaart heerste, die voornamelijk te danken was aan de enorme omzetten van haar industrieën. Een arbeider verdiende één à anderhalve franc, waarmede hij volgens de Poully niet alleen zijn familie goed kon onderhouden, maar zondags ook nog de ‘mijnheer’ kon uithangen. Uit het voorgaande en ook uit vroegere uitlatingen blijkt dat de Poully zich niet erg had verdiept in werkelijke noden en sociale toestanden van de arbeidende bevolking. Bij zijn enthousiaste beschrijving van de fabriek van Regout verzwijgt hij, dat de arbeiders daar van 's morgens 6 tot 's avonds 10 uur moesten werken, met slechts enkele schafttijden van een half uur!

De Poully geeft een uitvoerige beschrijving van vrijwel alle toen bestaande fabrieken en handelszaken, waarbij hij een heel hoofdstuk wijdt aan de fabrieken van Regout. Uit hetgeen hij hierover vermeldt blijkt, dat men hem daar niet alleen veel cijfermateriaal had verstrekt, maar hem ook door de werkplaatsten had rondgeleid.

Wat betreft de Maastrichtse brouwerijen is hij vol lof over de kwaliteit van het bier. Hij zegt dat het bier in het leven van de Maastrichtenaar een grote rol speelt. ‘Zijn glaasje drinken’ zou voor hem van levensbelang zijn. Men zei hier niet ‘die of die is ziek’, maar ‘hij heeft vandaag niet zijn glaasje gedronken, dat loop mis met hem.’ Het bier moet overigens zeer goedkoop zijn geweest. Hij beweert dat men met bier voor 10 centimes zelfs met twee personen een gezellige avond kon doorbrengen! Hij zegt er niet bij hoeveel

glaasjes daarbij gedronken werden.

Voor degene, die belangstelt in een uitvoerige beschrijving van Maastricht, kan men het werk van de Poully niet genoeg aanbevelen. Hij geeft een gedetailleerde beschrijving van alle toen bestaande kerken, kloosters, openbare gebouwen, een lijst van de in de kerken aanwezige relieken en kunstvoorwerpen, van muziekverenigingen, liefdadigheidsverenigingen, societeiten, wijnbouw, vleeshal, markten en alle hier gevestigde industrieën, de toen nog aanwezige stadspoorten, onderwijsinrichtingen, kranten (er verscheen toen al 'De Limburger'), het Fort St-Pieter, de gangen van de St. Pietersberg, het kasteel en het park van Neer-Kanne, het Fort Willem, Lichtenberg etc.

Hij besluit zijn boekje met een lijst van de voornaamste inwoners en handelszaken van Maastricht, waarin wij bekende namen en nu nog bestaande zaken tegenkomen. Bij de voornaamste inwoners vermeldt hij zichzelf als J. de Poully, homme de lettres et professeur de littérature française!

Bij de brouwers vinden wij: H. Bosch, Wolfstraat, N.A. Bosch, Brugstraat, J.H. Rutten, Gubbelstraat - juweliers: H. Alard, Grote Staat (die ook bij de wisselkantoren vermeldt wordt) - schoenzaken: S. Burgers, Vrijthof - huishoudelijke artikelen: Ch. de Beaumont, 'Au Palais de Cristal', Grote Staat - expediteurs: Bonhomme ainé, bateaux à vapeur, diligences, expéditions, Bredestraat - loodgieters: V Van Beethoven, Kleine Staat - papierfabrieken: Lhoest-Weustenraed et Cie, Bassin, J.H. Rutten, Gubbelstraat en Tielens et Schrammen, Bosstraat en te Weert - tabak: A. Philips, fabrikant, Wolfstraat (waar thans de Limburger is gevestigd) - glashandel: L. Dejong, Grote Staat - vermicellifabriek: Pagnier et Cie, langs het Kanaal - aardewerk, porcelein, glas: Wyck, Pierre Regout, membre de la première chambre, verrerie, cristaux, porcelaines scierie, etc. Wij hebben er maar enkele namen uitgegrisd, voornamelijk van zaken die, soms nog onder de zelfde naam, hier bestaan of tot voor kort bestaan hebben.

Diegene die meer omtrent Jules le Jaloux de Poully willen weten verwijzen wij naar de zeer interessante publicaties van de heer Th. Wingens in 'Maasland' (1968/69), 'De

Bronk' (1961/62) en zijn boek over generaal Dibbets (p. 133.)

J.W. Salie zou uit Frankrijk afkomstig zijn. In een in 1841 verschenen huldigingsgedicht ter gelegenheid van het bezoek van Willem I te Maastricht noemt hij zich 'Privaat Onderwijzer te Maastricht'. Hij heeft buiten de in het Frans geschreven *Guide Impartial du voyageur à Maestricht* (1855) nog een paar werkjes in de Nederlandse taal gepubliceerd. Volgens Flament zou Salie het pseudoniem van een zekere Elias, onderwijzer in Maastricht zijn geweest. Merkwaardigerwijze is in de registers van de Burgelijke stand van 1797 tot 1892 noch over een de Poully noch over een J.W. Salie of J.W. Elias iets te vinden. Vermoedelijk is Salie (Elias?) in België geboren en later weer naar dit land teruggekeerd. Waarheen en wanneer de Poully vertrokken is, is ook niet bekend.

Vals trompetgeschal in Stadspark

In de 'Annales' van de in 1839 opgerichte Momus-societeit vinden wij op 11 augustus 1844 aardige bijzonderheden over het Maastrichtse stadspark. Het terrein waarop dit was ingericht behoorde vroeger tot de verdedigingsbolwerken. Het was toen nog doorkruist door zandhopen, waarop vroeger de batteijen stonden en door vermolmde palisaden. Men

Stadspark Maastricht 19e eeuw.

noemde het park destijds *Het Maastrichtse Eden* of *Den Ingelsen Hoof*.

Het artikel geeft een lyrische beschrijving van de parkaanleg met zijn ruime paden, waarop de wandelaar op zijn gemak kan ‘rondslingeren’ en de banken waarop men ‘de vermoeide ledematen kon neervlijen.’

Schrijver heeft het over ‘een schoone, digt bij de Maas op rasterwerk gevestigde groene flesch, waar ieder zich in spiegelt’ en over ‘een in het centrum geplaatste zonnewijzer, waar kinderen op staan te gluren.’ Hij vermeldt verder zeven en twintig bol-accacia's, die uithoofde van hun pruiken, de bijnaam *Conseil de Regence* kregen. Hij betreurt, dat de zeer charmante vijver, die een raadslid op zijn kosten had laten aanleggen door het publiek als *Grenouillère* (kikvorsenvijver) werd betiteld. Op het midden ervan gelegen eilandje stond een prachtige tombe.

Aan het uiteinde van het park bevond zich, wat hij noemt, ‘de wel ingerichte tent van Zeguers, dat fraaije geimproviseerde koffijhuis, waar ieder, tegen geld en goede woorden, de meest hartverkwikkende ververschingen kan bekomen.’ Daar stond ook de volière met haar prachtige parelhoenen, die uit de hand van de bezoekers het kruim kwamen pikken. Schrijver vermeldt ook de bals en de illuminaties, die daar plaatsvonden, alsmede, ‘de muzykavonden (of liever het valsch trompetgeschal), welke zich wekelijks aldaar herhalen.’

's Avonds trof men er de *beau monde,* waarvan de schrijver zegt ‘het mannelijk geslacht: om na verrigten arbeid, een “dulce otium” te genieten, de vrouwelijke sexe: om er een luchtje te scheppen, of door luxe van toiletten elkaar de loef af te steken. Beide komen ook wel met het doel om de prachtige, ruime, uitmuntende à vapeur (stoomboot) van Bonhomme te zien arriveeren en die schoone uitvinding der stoomwerktuigen te bewonderen....’

Schrijver vervolgt ‘Ten allen tijde, op alle uren van den dag, treft gij in het park menschen aan, die u zullen groeten, andere die veel te veel (telkens wanneer zij, u tegenkomen) groeten, ook sommigen, die in het geheel niet groeten, even alsof zij tot de “Nietmeerhoedafnemingsvereeniging” be-

hoorden, welke onlangs in Duitschland is opgerigt.' Hij zegt verder 'wat het vrouwelijk geslacht aangaat, het is zoo als overal (gaat de openbare strafoefeningen maar na en gij zult het met mij eens zijn) ook hier de menigvuldigste en niet zelden ziet gij er de bekoorlijkste, liefste meisjes der wereld, hetgeen u, indien gij niet beter wist, een oogenblik zoude doen geloven dat men juist daarom buiten de Onze Lieve Vrouwe poort en niet buiten een andere, het meergenoemde terrein tot wandeling heeft voorbeschikt en in orde gebragt.'

'Dagelijks in de week wordt het park met genoegen bezocht, doch, indien ik u een raad verschuldigd ben, gij liefhebbers van de wandeling, gaat nimmer des zondags om niet door jeugdig Maastrichter kroost en dienstmaagden omvergeloopen te worden: mijdt ook zoo veel mogelijk de maandagavond, indien gij het gejoel van feestvierende en uit St. Pieter terugkeerende werklieden, die "maandag gehouden hebben", wilt ontwijken of u zelven den walm van slechten tabak en de niet aangename bier- en jeneverdampen van eenige dronkaards wilt besparen.'

Op een bord aan de ingang van het park stond vermeld, dat paarden, rij- en voertuigen niet werden toegelaten, dat het was verboden over de perken te lopen en dat alle beschadigingen van boom- en plantgewassen 'bij het algemeen lijfstraffelijk wetboek gestraft wordt.' Ook loslopende honden waren verboden.

Bij het vallen van de avond moesten de burgers in de stad zijn teruggekeerd, zoals uit het slot van het artikel blijkt:

'Maar genoeg; ik hoor op de stadswal de trom rammelen, het signaal der terugkomst aangeven. Haasten wij ons om nog vóór het sluiten der poort (waaruit uit achting voor de voorbijgangers, de zoo zeer onaangenaam ruikende scharren-wijven (visvrouwen) en appelen-kramen moesten worden geweerd) binnen te komen, indien wij ons ten minste niet in de droevige noodzakelijkheid willen stellen het hatelijke poortgeld, de vijf nederlandsche centen, waar iedereen, tegen mort en uitvaart, niet op "het altaar des lieven vaderlands" zoo als opgewonden dichters zingen, maar op het tafeltje van den waakzamen portier ten offer brengen!'

Maastrichtse chronique scandaleuze

Maastricht in 15e en 16e eeuw zedeloos, onveilig en oproerig

Vanaf de 13e eeuw had Maastricht een tweeherig bestuur, namelijk v an de hertog van Brabant en de prins-bisschop van Luik. Volgens de 'Oude Caerte' van 1283, werd de stad door beide souvereinen als een indivisies (onverdeeld) gebied bestuurd. Genoemde vorsten hadden ieder hun eigen schout en schepenen. Verder bestond de Raad uit burgemeesters en gezworenen van Brabantse en van Luikse zijde. Vanaf 1379 mochten de Brabantse en Luikse ingezetenen door de 13 toen bestaande gilden een burgemeester en vier gezworenen laten kiezen. Ingevolge een privilegie van 1413 werden de schouten en schepenen van beide souvereinen uit de burgers gekozen. In 1579 werd door Parma de keuze van de bestuurders opgedragen aan de commissarissen-déciseurs.

In de 16e eeuw waren er vaak hooglopende oneenigheden tussen de burgemeesters en de gilden. De oorzaak hiervan was gewoonlijk het in gedrang komen van de burgelijke priviliegies of vrijheden.

Zo mocht een burger niet in zijn woning worden gearresteerd zonder dat de burgemeester hiertoe toestemming had verleend. Dit mocht bovendien alleen gebeuren als het een halsmisdaad betrof.

In 1539 leidde dit tot een ernstig conflict tussen de Brabantse schout jhr. Gerrit van Goer en de Raad. De schout had bevel gegeven de Maastrichtse burger Pieter Frambach te arresteren en hem in verband met een tegen hem ingeleide criminele procedure, gedurende drie uren in het Dinghuis gevangen te houden. De Raad van Gezworenen, die juist aan het vergaderen was, verzette zich tegen deze arrestatie, omdat niet was bewezen, dat het hier een halsmisdaad betrof.

De schout wilde toch tot gevangenneming van Frambach overgaan, waarop van alle kanten burgers kwamen aanlopen, om dit te beletten. Toen bleek dat de schout geweld wil-

de gaan aanwenden werd de noodklok geluid, waarop een groot aantal gewapende burgers naar het marktplein stroomden.

Het kwam tot een bloedig treffen tussen de burgers en de schout en zijn gerechtsdienaren, waarbij schout de Goer en burgemeester Remigius Prent het leven verloren.

In een met de gilden belegde spoedvergadering drong de raad erop aan, dat de gilden hun invloed zouden doen gelden om aan de wanordelijkheden een einde te maken. De gemoederen waren echter zo verhit, dat de burgers niet voor rede vatbaar bleken. Zij wilden de lijken van de schout en de burgemeester zelfs vierendelen.

Nadat men er tenslotte in was geslaagd de rust te herstellen, kwam het tot nieuwe ongeregeldheden, doordat de burgers zich verzetten tegen de arrestatie van de gezworenen, die ervan werden beschuldigd de veroorzakers van de onlusten te zijn geweest. De beschuldigden wisten zich echter door overhaaste vlucht aan hun arrestatie te onttrekken.

De landvoogdes Maria van Hongarije bleek over het gebeurde zeer gebelgd te zijn. De prins van Oranje en de prins-bisschop van Luik kwamen naar Maastricht om de orde te herstellen en een onderzoek naar de oorzaak van de onlusten in te stellen. Zij waren zeer ontstemd, omdat men de veroorzakers van het oproer niet onmiddellijk had laten arresteren. Zij velden over Maastricht een streng oordeel, dat echter in 1540 enigermate door de broer van de landvoogdes, keizer Karel V werd verzacht. De stad moest aan beide vorsten een boete van tweeduizend goudgulden betalen. Als boetedoening voor het doden van de burgemeester en de schout moesten de avond van de feestdag van St.-Maarten in de straten en op de pleinen van de stad grote vuren worden ontstoken. Dit gebruik heeft zich nog langen tijd gehandhaafd. Tegen het einde van de 15e eeuw schijnt de veiligheid in Maastricht veel te wensen te hebben overgelaten.

De gilden eisten strenge maatregelen tegen de veelvuldig voorkomende moorden en moordaanslagen. Op 22 oktober 1487 verbood de Raad het dragen van wapens aan iedereen, die hiertoe niet was gemachtigd.

Ook bleek er sprake te zijn van een ernstige zedenverwilde-

ring. Er heerste zo'n losbandigheid, dat men er voorlopig maar genoegen mee moest nemen, dat zelfs openlijk tentoongespreide ongeoorloofde omgang tussen gehuwde partners slechts licht werd bestraft.

Op 9 februari 1481 kwam hierin echter een verandering. Burgers, die zich schuldig maakten aan overspel moesten voor straf een pelgrimstocht maken naar *Rotsemadoer* (Roccamadour) gelegen in Zuid-Frankrijk en twee mark boete betalen. Ofschoon zo'n wandelingetje van ruim 2000 kilometer de lust naar ongeoorloofde sex-activiteiten wel wat zal hebben bekoeld, schijnt die straf toch niet voldoende effect te hebben gehad. In 1504 werd namelijk bekend gemaakt, dat iedere man of vrouw die zich aan overspel had schuldig gemaakt gedurende drie uren op de treden voor de Landscroon (ongeveer waar in de Grote Staat nu de ingang van V. en D. is) met een halsband aan een schandpaal bevestigd, tentoongesteld zou worden. Tweemaal per jaar werd door twee schepenen en twee gezworenen van buurt tot buurt een enquête gehouden, waarbij iedere burger verplicht was te vertellen of een van zijn buren iets ten laste kon worden gelegd. Er werd niet alleen een onderzoek ingesteld naar gepleegde misdaden, maar ook naar het gedrag en het privéleven van de burger, of men de sacramenten, de heiligen of de geestelijken had geminacht, in de vasten verboden spijzen had gegeten, gevloekt of ruzie gemaakt had of zich aan toverij of waarzeggerij had schuldig gemaakt.

De resultaten van het onderzoek werden in een geheim register genoteerd. De burgemeester werd van eventueel ontdekte halsmisdaden in kennis gesteld. Hij moest voor de bestraffing van de misdadigers zorgdragen.

Na de komst van de hervorming werden ook diegenen gestraft, die niet strikt overeenkomstig de wetten van de R.K. kerk leefden.

Het aanleggen van geheime persoonsregisters door de C.I.A. en onze B.V.D. is dus ook al niets nieuws.

Het bovengenoemde register hebben wij in de archieven niet kunnen vinden. Het moet een pracht van een ‘Chronique scandaleuse’ zijn geweest!

Een noodlottig duel in 1719

Duels kwamen, ondanks de hierop staande strenge straffen, in de 17e en 18e eeuw nogal eens voor.

Zo doodde de Franse dirigent Fages van het opera gezelschap van Clairville in 1775 op de Kommel bij een duel de acteur Dubuisson.

Een duel dat een vrij ingewikkelde procedure tot gevolg had, vond plaats op zondag 12 maart 1719.

Uit de voor het Brabantse Hooggerecht afgelegde verklaringen van de getuigen Johan Soreel, hospes van de bij de O.L. Vrouwepoort gelegen herberg *Bonne Femme,* diens echtgenote, zijn twee dochters en de knecht Andries Smeesters kunnen wij ons een beeld vormen van hetgeen zich die zondagavond aldaar heeft afgespeeld.

In de gelagkamer zaten de kornet Cotshauzen, luitenant La Hault, de uit Maaseik afkomstige luitenant Lenssen en luitenant Corner van het regiment van baron van Wassenaer. Zij hadden de gehele avond, af en toe in het gezelschap van de vrouw van de waard en diens twee dochters, wijn gedronken en wat liedjes gezongen.

Op een gegeven moment vroeg Lenssen La Hault om een snuifje. Laatstgenoemde, die evenals de andere officieren tamelijk beschonken was, hield hem zijn snuifdoos voor, maar vóórdat de ander er gebruik van had kunnen maken, zei La Hault: *'Da haest dich, ick moet gaen pissen,'* waarop hij met de doos in zijn hand naar achteren ging. Toen hij na zijn terugkomst Lenssen een snuifje aanbood zei deze: *Ick vinde mij wel geafronteert, dat ghy my een snuifken presenteerende tegen my seyde, dat ghy waeter moest gaen aflaen,* waarop La Hault antwoordde: *Myn lieven vrind ick hebbe dat niet geseyd om u te afronteeren, nogh te offenseeren*. Maar de ander bleef op wrevelige toon, terwijl hij daarbij met driftige bewegingen aan zijn hoed trok, de woorden *Ick moet gaan pissen* herhalen. Tenslotte riep La Hault geërgerd uit *Parbleu, waarom soeckt ghy krakeel tegen my, wy syn toch twee goede vrienden. Ge moet de La Hault's toch kennen, als ick u heb beledigd, vraag ich hiermede excuus. Kompt laet ons een glas wijn drincken als twee broeders*. Hierop hadden zij aangestoten, waarbij La Hault

uitriep *Allons broeder, op de gesontheyt van de Maestrichtenaers,* waarop de ander zei *En de Wyckenaers dan, dit syn immers oock eerlycke luyden*.

Tegen twaalf uur, de andere gasten waren toen reeds alle vertrokken, maakten ook La Hault en Lenssen aanstalten om weg te gaan. De knecht die hen tot aan de poort vergezelde hoorde La Hault zeggen *Compt dan broeder, compt camareaet het is onsen tyt, het is laet, laet ons gaen,* waarop de ander uitriep *Ick moet eerst pissen*.

Even daarna zag de knecht beiden gearmd in de richting van de O.L. Vrouwe poort lopen. Hij had daarna de buitenpoort gesloten. Ongeveer een kwartier later werd luid op de poort geklopt. Het bleek een soldaat van de wacht te zijn, die brandewijn en azijn kwam vragen voor een man die daar, naar hij meende was flauw gevallen. De knecht ging voorzien van een lantaarn met hem mee. Hij zag, dat het luitenant Lenssen was, die daar op de grond lag. Hij bleek zwaar te zijn gewond. Men zond direct iemand om de chirurg Davignon te halen en liet ook de pastoor van de O.L. Vrouwe kerk waarschuwen. Doch de hulp van beiden kwam te laat. De gewonde was reeds overleden.

Wat er zich tussen beide officieren na hun vertrek uit de herberg heeft afgespeeld kan niet worden vastgesteld. Zij moeten in de Helstraat nabij het Achter het Minderbroedersstraatje, de degens gekruisd hebben. Bij de lijkschouwing stelde de chirurg Frambach vast, dat Lenssen door een degenstoot tussen de derde en vierde rib was getroffen. Het wapen was met zo'n kracht door het hart gestoten, dat de spits aan de rugzijde door het wambuis naar buitenstak. Het is onbegrijpelijk, dat de getroffene zich noch tot nabij de Bonne Femme heeft kunnen voortslepen, zijn hoed lag hier vlak voor de poort.

Van La Hault was geen spoor te bekennen. Het bleek, dat hij de volgende morgen bij het openen van de poorten, de stad hals over kop had verlaten. Hij zond aan de burgemeester een brief waarin hij bekende Lenssen te hebben gewond.

La Hault werd door het Brabantse hooggerecht gesommeerd zich voor dit gerecht te komen verantwoorden, doch hij gaf

aan de vier keer herhaalde sommatie geen gevolg. De openbare aanklager beschuldigde hem van manslag. Hij wees erop, dat het slachtoffer bekend stond als een rustig en vreedzaam persoon, terwijl La Hault als twistziek en kwaadaardig werd beschreven. Bovendien zou de zwaar beschonken Lenssen tegen de meer nuchtere La Hault bij het tweegevecht geen schijn van kans hebben gehad.

De vader van de gevluchte, de luitenant-overste Bernard La Hault, betwiste de jurisdictie van het Brabantse hooggerecht, omdat zijn op 18 januari 1694 in de St. Martinuskerk te Wyck gedoopte zoon Johan Louis, volgens hem van moederszijde van Luikse geboorte was. Hij trachtte dit aan de hand van geboorteakten uit de parochies Bemeten en Keer te bewijzen. Van Brabantse zijde werd echter aangetoond, dat in de overgelegde uitreksels van de geboorte-registers de grootmoeder en moeder ten onrechte als Luiks werden vermeld.

Zoals bekend was destijds de nationaliteit van de moeder beslissend voor die van haar kinderen.

Het Brabants gerecht had ook getracht beslag te leggen op de erfrechten van beklaagde, doch dit kon worden verhinderd door overlegging van het testament van Bernard La Hault. Hieruit bleek, dat de erfenis ten goede kwam aan de langstlevende huwelijkspartner. Op 28 juli 1719 veroordeelde het Brabants hooggerecht Johan Louis La Hault wegens manslag tot verbanning uit de stad Maastricht, op straffe, dat hij bij ongeoorloofde terugkeer in deze stad met het zwaard zou worden ter dood gebracht.

Op 22 mei 1724 werd hem door hunne Hoog Mogenden gratie verleend. In de Resolutiën van de Staten-Generaal wordt op genoemde datum vermeld, dat op request van Johan Louis De La Hault, licentiaet, hem pardon wordt verleend en dat: *het vonnis moge worden te niete gedaen... ter bede van suppliant hebben geabsolveert en quytgescholden bij desen onsen brieve de straffe des doots, waarin hij suppl. bij vonnis van het Hooggerecht van Brabant is gecondemneert*. Hij mocht in Maastricht blijven wonen en over deze zaak *moet eeuwig stil swygen* door rechters en andere betrokkenen worden bewaard. Suppliant moest alle gerechtskosten

betalen en de omgang en het gezelschap van bloedverwanten van de *neergeslaegene* ingevolge de voorwaarden, waarop zij hem vergiffenis hadden geschonken, vermijden. Bovendien werden alle officieren, rechters en justitiedienaren bevolen de verleende gratie *te doen gedogen, rustelyck, vreedelyck en eewiglyck genieten en gebruycken, sonder hem te doen off laeten geschieden, nu off in de toekomende tyden eenig hinder, letzel off moeyenisse...*

Verplichte bedevaart of deelneming aan processie een middeleeuwse straf

In de 15e eeuw, werd voor ernstige misdaden vaak een bidweg of een pelgrimstocht als straf opgelegd. De meer of mindere ernst van de misdaad was bepalend voor de afstand die daarbij moest worden afgelegd. Iemand die wegens moord tot een verre tocht was veroordeeld, moest bij zijn terugkomst een bewijsstuk overleggen, dat hij inderdaad in de aangewezen plaats was geweest.

Op 6 augustus 1464 legde zekere Jan van Montenaken aan de raad van de stad Maastricht een brief over van Jacobus, koning van Cyprus, die daarin verklaarde dat Van Montenaken daar voor hem was verschenen. In latere jaren kon men dergelijke verplichte pelgrimstochten met toestemming van Rome tegen betaling van een bepaalde som geld afkopen: bijvoorbeeld een reis naar Cyprus met 50 Philippus guldens (ca. 200 Brab. gulden), een reis naar Rome of Santiago (San Jago of St. Jacob) di Compostella in Spanje met 10 goudgulden (ca. 24 Brab. gulden), naar de Notre-Dame te Parijs met 2 goudgulden, naar de St.-Bavo te Gent met één goudgulden, naar de Drie Koningenschrijn in de Dom van Keulen of naar de St.-Romboutskathedraal te Mechelen met een halve goudgulden. Het lijkt wel of hierbij een kilometer tarief werd toegepast!

Overspel werd gewoonlijk gestraft met een tocht naar Roccamadour en betaling van 2 Mark, ofwel met een drie uren durende te-kijk-stelling aan de schandpaal op de trap van de toenmalige ‘Landscroon’ in de Grote Staat.

Voor sommige delicten moest een openbare boetedoening worden gedaan. In 1587 moesten twee jonge Maastrichtena-

ren, die door de gouverneur waren beschuldigd van baldadigheden op de wallen, in een processie van de Minderbroeders meelopen, op blote voeten, slechts gekleed in een hemd en in de hand een brandende toorts. Zo gekleed moesten zij, geknield op de stenen vloer voor de kerk ook de mis bijwonen.

In hetzelfde jaar werd een zekere Antoine Slenaken wegens mishandeling van zijn vrouw en het verwekken van een buitenechtelijk kind veroordeeld om tussen twee gerechtsdienaren deel te nemen aan de sacramentsprocessie met op het blote lijf alleen een ijzeren harnas en in de hand een brandende toorts.

Op 25 mei 1597 moest een zekere Catharina Meurs te Maastricht gekleed in een hemd, op blote voeten en met een brandende kaars in de hand in de processie meelopen, omdat haar schoonvader bij haar een kind had verwekt.

De Raad van de stad kon, ingevolge vroeger toegekende privileges ook rechtspreken in zaken, die eigenlijk tot de competentie van de geestelijke rechter behoorden.

In 1529 waren twee Maastrichtenaren beschuldigd van overspel, twee andere die hun Paasplicht niet hadden vervuld en een man die niet met zijn echtgenote samenleefde gedagvaard door de geestelijke rechter van de aartsdiaken van Luik. De raad van Maastricht achtte dit een aantasting van zijn jurisdictie. De zaak werd voorgelegd aan de Bewaarder der Privilegiën, die de geestelijke rechter van Luik in deze zaken onbevoegd verklaarde.

Ingevolge bedoelde privileges kon de Raad op 14 januari 1585 verordonneren, dat de burgers die hun kinderen en hun bedienden niet elke zondag de preek en de catechisatie deden bijwonen, zouden worden gestraft.

Een bakker uit Wyck, die in de vastentijd eieren in broodjes had verwerkt werd veroordeeld tot het verstrekken van vier maten tarwe aan de armen der stad.

Aan de pelgrimstochten naar Santiago-di-Compostella namen zoveel mensen deel, dat men in Maastricht voor de pelgrims, die vanuit het Noorden door de stad trokken, een gasthuis had ingericht. Dit was gelegen naast de St.-Jacobskapel op de hoek van de Bredestraat en de St.-Jacobsstraat.

De kapel die daar reeds in het begin der 14e eeuw stond, werd in 1803 wegens bouwvalligheid afgebroken.

In de 15e eeuw stond op het Vrijthof een stenen schavot. Op dit schavot werd in 1485 de beruchte Willem van der Mark, graaf van Arensberg, bekend als *Le Sanglier des Ardennes* (het wild zwijn der Ardennen) onthoofd. Hij werd begraven in de Dominicanerkerk. Bij herstelwerkzaamheden in deze kerk werd in 1674 het graf teruggevonden. Men vond hierin het onthoofd skelet, gewikkeld in een, nog ongeschonden staat verkerende kleed van rood-zijden damast.

In 1505 werd op het Vrijthof ook een schandpaal geplaatst. Vagebonden en zwervers werden hieraan gedurende enige uren aan een oor vastgespijkerd. In 1535 werden op het Vrijthof een vijftiental wederdopers verbrand of onthoofd. Dat vroeger ook tegen caféhouders streng werd opgetreden blijkt uit het navolgende vonnis, dat een aardige kijk geeft op het uitgaansleven in de late Middeleeuwen.

Op 24 september 1764 werd de herbergier van het café *'t Hof van Vriesland*, aan de Molenpoort langs de Maas, met name Hendrik Glabbeek veroordeeld tot betaling van een boete van 10 goudgulden.

Uit het vonnis blijkt dat hij ondanks het verbod om na 9 uur nog bier of brandewijn te schenken, tabak te verkopen of gasten in zijn lokaal toe te laten, gedurende de hele nacht aan zijn gasten drank had geschonken. Dit had aanleiding gegeven tot ‘krakkelen’ en ‘désordres’, vooral onder militairen. Deze hadden de militaire wetten overtreden, door *den ganschen nag met zuypen, swelgen en rinkelroeyen door te brengen*.

Er zouden daaraan een twintigtal militairen hebben deelgenomen.

De herbergier kreeg de waarschuwing, dat bij een eventuele *Tweede rijse* (keer) *een suspensie van de tappersneeringe voor een halfjaar* zou worden opgelegd.

Bendeleden van Cartouche te Maastricht geradbraakt

In een merkwaardig, in 1725 te Venetië gedrukt boekje getiteld *Storia della vita, e processo fatto in Mastrich frontiera d'Olanda de due farnosi ladri Pietro Vanden Ech, e Valenti-*

no Colenz, principali agenti di Cartoccio, che' furono condamnati alla ruota nella sudetta città a' 27 Luglio 1724 e d'Andrana Vander Bellen, detta La bella ladra Fiamenga, ritirastasi in parigi nel pio luogo detto 'Aux Magdelonetes' wordt het misdadige en avontuurlijke leven beschreven van twee voormalige luitenants van Cartouche, die later in Maastricht werden terechtgesteld en van de mooie Vlaamse Adriana, die haar leven berouwvol in een Parijs klooster zou beëindigen.

Cartouche.

Op het titelblad van genoemd werkje wordt vermeld, dat het uit het Nederlands was vertaald. Wij hebben echter de Nederlandse uitgave tot op heden niet kunnen opsporen.

Alvorens nader in te gaan op de geschiedenis van bovengenoemde misdadigers, willen wij eerst iets vertellen over de beruchte Cartouche en zijn bende. Cartouche genoot reeds

tijdens zijn leven grote populariteit, die aanleiding gaf tot min of meer geromantiseerde levensbeschrijvingen, gedichten en toneelstukken. Op 8 januari 1977 zagen wij op de Nederlandse televisie nog eens de uit 1962 daterende film ‘Cartouche’ met in de titelrol Jean-Paul Belmondo. Deze film heeft overigens geen historische waarde.

Cartouche moet ook in Maastricht een zekere populariteit hebben genoten. Oudere Maastrichtenaren zullen hun moeder, als de kinderen wat al te luidruchtig waren, weleens hebben horen uitroepen: *Wèlt geer wel ins oetsjeije, 't liek hey wel 'n bende vaan Kartósj!*.

Onderstaande gegevens ontlenen wij o.a. aan een in 1722 in Den Haag gedrukte *Histoire de la vie et du proces de Louis-Dominique Cartouche et de plusieurs de ses complices*.

Cartouche werd in 1693 te Parijs geboren. Zijn vader was een eerzame kuiper. Volgens sommige biografen genoot Cartouche geen enkele vorm van onderwijs en kon hij lezen noch schrijven. Andere biografieën vermelden weer, dat hij het college van de Jezuieten te Parijs had bezocht, waar hij bevriend was geraakt met enige rijkeluis zoontjes. Nadat hij bij een van hen thuis een beurs met 100 daalders had gestolen vluchtte hij uit Parijs. Hij was toen elf jaar oud. Hij viel in handen van een troep zigeuners, die zich van hem en het geld meester maakten. Zij leerden hem niet alleen het stelen en zakkenrollen, maar ook hoe hij het gestolene aan de man moest brengen. Na drie jaren lieten de zigeuners hem, toen hij wegens een ernstige ziekte in een hospitaal te Rouen was opgenomen, in de steek. Hij keerde naar Parijs terug in het ouderlijk huis. Een tijd lang werkte hij ijverig bij zijn vader. Daarna trad hij als lakei in dienst bij de markies de Saint-Abre.

Om in de gunst te komen bij een naaistertje, waarop hij verliefd werd, pleegde hij een aantal diefstallen waarvan zelfs zijn vader het slachtoffer werd. Profiterende van de bij de zigeuners genoten lessen ontwikkelde hij zich tot een bekwaam zakkenroller. Door handige trucs bij het kaartspel wist hij argeloze provincialen en losbandige rijkeluis' zoontjes grote sommen geld af te troggelen. Hij leefde op grote voet in een deftig huis in de rue St. André. Hij hield er twee

in livrei geklede lakeien op na. Door een van hen bestolen en door de ander aan de politie verraden, moest hij dit leventje opgeven. Hij werd ronselaar voor het leger, maar ondertekende in een dronken bui zijn eigen indiensttreding. Na het einde van de oorlog met Spanje moest hij met vele anderen de dienst verlaten.

Op vierentwintigjarige leeftijd ontpopte Cartouche zich als een bekwaam leider van een bende bestaande uit een tweehonderdtal voormalige soldaten. Deze bende was op militaire basis georganiseerd en bestond uit verschillende door luitenants geleide groepen. Er heerste een strenge discipline. Alle leden moesten een eed van wederzijdse bijstand afleggen. De gehele organisatie bestond op een gegeven moment uit meer dan 2000 personen. Cartouche had medeplichtigen onder het personeel van rijke en adellijke families en zelfs bij de politie. Hij had door het hele land relais in herbergen en hotels. Een groot aantal helers verzorgden de verkoop van de gestolen goederen. Hiertoe behoorde zelfs de juwelier van de koning, die de gestolen juwelen onherkenbaar maakte. Ieder bendelid werd ingezet aan het werk, waarvoor hij het meest geschikt was. Sommigen waren bekwame zakkenrollers, anderen hielden zich bezig met overvallen of inbraken.

Buiten de stad Parijs werden geregeld dilligences overvallen. Verraders werden meestal door Cartouche zelf op gruwelijke wijze om het leven gebracht.

De speciale tegen de bende ingezette politiebrigades boekten vrijwel geen succes. Waarschijnlijk werd Cartouche door tot de politie behorende bendeleden bijtijds van eventuele politionele acties op de hoogte gesteld.

Toch werd Cartouche eenmaal gevangen genomen en opgesloten in de Parijse gevangenis For-L'Evêque, maar wist hieruit na een aantal bewakers te hebben gedood te ontsnappen.

Een mislukte overval op het Hotel Desmarets op 11 juni 1721 betekende een ommekeer in zijn tot nu toe succesvol optreden. Hij was door een bendelid met name Ratichon verraden, maar wist door een schoorsteen te ontsnappen. Verschillende van zijn medeplichtigen werden gedood of ge-

vangen genomen. Een aantal van zijn luitenants liet hem in de steek. Cartouche begon zijn zelfverzekerheid te verliezen. Op 14 oktober 1721 werd hij door het verraad van een van zijn bendeleden in de herberg ‘Au Pistolet’ opnieuw gevangen genomen. Hij werd opgesloten in het ‘Grand-Châtelet’, vanwaar hij op 31 oktober werd overgebracht naar de Conciergerie. In de daarop volgende weken werd een groot aantal bendeleden gevangen genomen. De streng

Gevangenneming Cartouche.

bewaakte, zwaar geketende Cartouche scheen zijn goede humeur niet te hebben verloren. Hij bracht de dag door met het zingen van meestal scabreuze liedjes. Nieuwsgierige dames uit de grote wereld, zoals de hertogin de Boufflers kwamen hem in zijn cel bezoeken.

In het Théatre Français te Parijs voerde men een 'Cartouche ou les voleurs' op, waarvoor hij aan de acteurs zelf gegevens verschafte. Cartouche was het gesprek van de dag. Snuifdozen, poederdozen, waaiers e.d. waarop een afbeelding van hem voorkwam werden grif verkocht.

Het proces tegen hem werd geleid door Arnauld de Bouex, wiens vader door de bende van Cartouche nabij Bordeaux was vermoord. Cartouche bleef zelfs op de pijnbank alle schuld ontkennen. Hij verried geen van zijn 'complices.' Hij werd tenslotte veroordeeld tot elf slagen met de roede, waarna hij levend zou worden geradbraakt.

De terechtstelling had plaats op 27 november op de Place de Grève, waar zich een enorme menigte verzameld had. Alle ramen die uitzicht gaven op het plein, waren tegen hoge prijzen aan nieuwsgierigen verhuurd.

Op het gezicht van het schavot zei Cartouche: *Voila un vilain aspect*. Hij verklaarde, dat hij alsnog wilde bekennen en biechten. Hij werd teruggevoerd naar de gerechtszaal, waar hij zijn misdaden bekende en de namen van vele van zijn medeplichtigen, door wie hij zich in de steek gelaten voelde, bekend maakte. Hieronder bevonden zich verschillende personen uit hogere kringen, waarvan een aantal zich door een vlucht naar het buitenland in veiligheid stelden. In de daaropvolgende maanden werden 366 bendeleden veroordeeld. Eerst tegen de avond werd Cartouche teruggebracht naar de Palace de Grève, waar nog steeds een enorm aantal toeschouwers, die de tijd met eten en drinken hadden doorgebracht met ongeduld op de terechtstelling wachtten.

Na te zijn gegeseld en geradbraakt werd de zieltogende Cartouche, op aandringen van zijn biechtvader, met een om zijn hals tussen de planken van het schavot afhangend touw, door een soldaat vanonder het schavot gewurgd, zonder dat dit door de omstanders werd bemerkt.

De helper van de beul stelde het lijk bij zich thuis ten toon.

Hiervoor was een enorme toeloop. Daarna werd het stoffelijk overschot voor anatomische studies aan de chirurgen van St. Côme overgegeven.

Kort na de dood van Cartouche voerde het Théatre Italien de komedies *Cartouche* en *Arlequin voleur* op. Veel succes had de publicatie van het gedicht van Granval *Le vice puni, ou Cartouche*.

Tijdgenoten beschrijven Cartouche als een klein mager mannetje met een klein hoofd en een uitdrukkingsloos gezicht. Hij was oergezond en enorm sterk.

Na de dood van Cartouche weken twee van zijn vroegere luitenants uit naar de Zuidelijke Nederlanden. In de voornoemde *Storia della vita* wordt de misdadige levensloop van genoemde bendeleden uitvoerig beschreven. Hun doldrieste daden, vaak gepaard gaande met gruwelijke moordpartijen, grenzen aan het ongelofelijke.

Peter Vanden Ech was de zoon van een chirurg. Op zeventienjarige leeftijd verliet hij heimelijk de ouderlijke woning. Hij begaf zich naar Parijs, waar hij terecht kwam bij een bende dieven en zakkenrollers. Hij nam aan hun activiteiten deel, totdat hij bij het stelen van een gouden horloge werd betrapt. Hij wist per schip naar Bordeaux te ontkomen. Met zijn vlotte praatjes en zijn handigheid bij het kaartspelen wist hij argeloze mensen grote sommen geld af te troggelen. In Bordeaux maakte hij kennis met de knappe Adriana Vander Bellen, die daar zo als wij verder zullen zien door haar man Valentijn Colenz zonder middelen van bestaan in de steek was gelaten.

Hij vond in haar een handige en onscrupuleuze medewerkster. Hij pleegde met haar op succesvolle wijze een aantal oplichterijen. Op weg naar Ostende vermoordden zij op zekere nacht in de herberg waar zij overnachtten, twee rijke Portugese kooplieden en maakten zich daarbij van een aanzienlijke som geld meester. Nadat zij een flink bedrag bijelkaar gestolen hadden, huurden zij in Parijs een luxueuze woning. Zij hielden er een rijtuig en een aantal in livrei geklede lakeien op na. Maar al spoedig hadden zij door hun verkwistende levenswijze hun geld erdoor gejaagd. Zij kwamen terecht bij de bende van Cartouche, die door het optre-

den van Vanden Ech zeer beïndrukt was. Hij gaf hem de leiding van het in de Languedeoc opererende deel van zijn bende. Korte tijd daarna kwam ook de echtgenoot van Adriana bij de bende terecht.

Valentijn Colenz was de zoon van een bankier uit Rijssel. Reeds op jeugdige leeftijd was hij een verwoed gokker. Het hiervoor benodigde geld verschafte hij zich door de verkoop van zijn schoolboeken. Hij bestal zelfs zijn vader. Toen deze hem hiervoor wilde bestraffen sloeg Valentijn zijn vader met een ijzeren staaf neer en vluchtte naar Parijs. Daar moest de toen veertienjarige knaap de kost met bedelen verdienen. Nadat maarschalk De Villers hem als lakei in dienst had genomen, wist hij door zijn dienstbetoon en zijn beschaafd optreden diens vertrouwen te winnen, waarvan hij prompt misbruik maakte. Om in de gunst te komen bij de knappe dochter van een wasvrouw, stal hij uit de garderobe van de echtgenote van de maarschalk een aantal kostbare japonnen. Toen hij ontdekte dat het meisje een verhouding had met een andere man, bracht hij deze op koelbloedige wijze om het leven. Hij werd hiervoor veroordeeld tot de galeien, die toen onder bevel stonden van graaf De Vincennes.

De Graaf die met de ouders van Valentijn bevriend was, had medelijden met de knaap. Hij wist de straf omgezet te krijgen in levenslange verbanning.

Toen Valentijn enige tijd later door het overlijden van zijn vader in het bezit kwam van een rijke erfenis, wist zijn moeder te bewerkstelligen, dat hij in huwelijk trad met de veertienjarige, buitengewoon mooie Adriana Vander Bellen, dochter van een rijke zakenman uit Valenciennes.

Het jonge echtpaar vertrok naar Parijs. In twee jaar tijd jaagden zij door hun weelderige en losbandige levenswijze niet alleen de vaderlijke erfenis erdoor, maar staken zij zich bovendien diep in schulden. Uit angst door de schuldeisers te worden gegijseld, vluchtte Colenz naar Rijssel. Hij liet zijn jonge vrouw zonder middelen te Parijs achter. Adriana was echter geenszins van plan haar luxe leventje op te geven. Zij wist rijke vereerders grote sommen geld af te troggelen. In een duel doodde een van haar aanbidders, een Duitse graaf, zijn mededinger, een Vlaamse markies. De graaf werd

gevangen genomen en Adriana werd uit de stad verbannen. In Brussel werd zij door een rijke weduwnaar als huishoudster in huis genomen. Zij verleidde zijn jongste zoon, die de zaak van zijn vader beheerde, om met medeneming van een grote som geld met haar naar Amsterdam te vluchten. De zoon wilde hier een zaak beginnen, maar Adriana had andere plannen. Zij vermoordde de jonge man, maakte zich van het geld meester en vetrok naar Ostende. Hier leefde zij onder valse naam op grote voet in het duurste hotel. Door haar avontuurtjes met daar verblijvende rijke vreemdelingen vergaarde zij een flinke som geld. Op haar beurt werd zij op weg naar Bordeaux door een van haar vriendjes bestolen. Zoals wij zagen ontmoette zij in deze stad Peter Vanden Ech.

Valentijn Colenz was intussen een van de naaste medewerkers van Cartouche geworden. Hij opereerde onder andere in Lyon en omgeving. Hier speelde hij het klaar om onder het mom van een vrome kluizenaar in zijn kluis onderkomen te verschaffen aan de leden van zijn bende.

Een andermaal dreef hij in Parijs een antiquairszaak, waarin rijke bezoekers op geheimzinnige wijze verdwenen. Later vond men in een put achter de woning hun lijken!

Na de dood van Cartouche stelden Colenz en Vanden Ech zich door hun vlucht naar de Nederlanden in veiligheid.

Adriana, die het avontuurlijke en gevaarlijke leven zat was, had haar echtgenoot heimelijk verlaten. Zij zocht haar toevlucht in het Parijse klooster *Aux Magdalonnettes,* waar zij volgens het voornoemde Venetiaanse boekje in 1721 een voorbeeldig leven leidde.

Op hun weg naar Den Haag pleegden Colenz en Vanden Ech een inbraak in een kerk te Halle. Hierbij brachten zij een pater, die toevallig de kerk binnenkwam op gruwelijke wijze om het leven. In Den Haag leidden zij onder valse namen gedurende een paar jaren een rustig leven, als handelaars in linnen stoffen. Op zekere dag vernamen zij bij een bezoek aan een rijk koopman, met wie zij bevriend waren geraakt, dat deze met het oog op de betaling van een paar wissels een grote som geld in huis had. Zij vermoordden de man en maakten zich met het geld uit de voeten. Bij het verlaten van

de woning ontmoetten zij de knecht van de vermoorde, die op weg naar zijn heer was. Na de ontdekking van het gebeurde sloeg hij direct alarm, maar de moordenaars hadden de stad inmiddels verlaten. Zij wilden naar Maastricht gaan. In een herberg bij de voorlaatste pleisterlaats voor deze stad, ontmoetten zij een koerier uit Den Haag. In de loop van het gesprek vernamen zij, dat hij op weg naar Maastricht was met een bevel tot opsporing en aanhouding van twee mannen, die in Den Haag een moord hadden gepleegd. Na hun vertrek uit de herberg, doodden zij de man op een stil plekje en maakten zich van zijn papieren meester.

In de herberg bij de laatste halte vóór Maastricht, viel de herbergier het vreemde gedrag van de mannen op. Bovendien bemerkte hij dat hun kleren vol bloedvlekken zaten. Daar hij vermoedde met een paar misdadigers te doen te hebben zond hij ijlings een bode naar de burgemeester van Maastricht. Deze stuurde direct tien gerechtsboden naar de herberg om de mannen te arresteren. Men kan zich de ontsteltenis van beide bandieten, voorstellen toen de gerechtsdienaren plotseling het lokaal binnenstormden en zich van hen meester maakten. Zij werden in een gesloten rijtuig naar Maastricht gebracht. Bij hun verhoor door de schout gaven zij valse namen op. Men had er toen nog geen idee van, met welke gevaarlijke misdadigers men te doen had. Maar de secretaris van de gouverneur herinnerde zich een brief die men destijds van de landvoogd markies de Prié na het gebeurde te Halle had ontvangen. Hij zond direct een bode naar Brussel met een verzoek om meer gegevens betreffende de daders. Intussen was uit Den Haag een nieuwe koerier gekomen met een exacte copie van het schrijven, dat men in het bezit van de gevangenen had gevonden.

Ofschoon de twee mannen hardnekking bleven beweren, dat zij onschuldig waren, werden zij op grond van inmiddels uit Brussel en Den Haag ontvangen inlichtingen veroordeeld om op het schavot met twaalf slagen te worden gegeseld, en daarna levend te worden geradbraakt. Het vonnis werd voltrokken op 27 juli 1724.

Valentijn legde voor zijn dood een volledige bekentenis van zijn misdaden af. Hij biechtte en stierf als een berouwvol

zondaar. Vanden Ech bleef volhouden, dat hij onschuldig was. Hij stierf onder het uiten van vreselijke godslasteringen.

Liefdespaar in Stokstraat in 1750 onder instortend huis bedolven

In de archieven van de Maastrichtse Hooggerechten vindt men vaak affaires vermeld, waarin met name genoemde, nu reeds lang verdwenen, panden een rol spelen. Bij de hierna volgende gebeurtenissen waren de panden *Den Stock* in de Stokstraat en *Den Draak* te Wyck betrokken.

In de vroege morgen van de 26 juli 1748 stortte het in de Stokstraat gelegen huis 'Den Stock' in. Hierbij vond een grenadier van het in Maastricht in garnizoen liggende regiment 'Normandie', die daar met een vrouwspersoon in bed lag, de dood.

Bij het gerechtelijk onderzoek naar de omstandigheden waarin de grenadier de dood vond, kwam aan het licht, dat hij Bastisties heette, maar in de wandeling Bellerose werd genoemd. Hij had in bedoeld huis een kamer gehuurd voor zich en zijn echtegenote, maar bij het onderzoek bleek dat hij niet met de bij hem inwonende vrouw gehuwd was. Zij was een prostituée met name Jenneton de Nos. Zij werd gearresteerd en overgebracht naar het oud-stadhuis. Ook de waard en de waardin werden aanvankelijk onder verdenking van de exploitatie van een hoerenhuis in arrest gesteld.

Bij haar verhoor verklaarde Jenneton de Nos, dat zij 18 jaar oud en in Luxemburg geboren was. Na een onenigheid met haar stiefmoeder was zijn naar Namen gevlucht. Van daar uit begaf zij zich naar haar te Mons wonende zuster. In deze plaats associeerde zij zich met een zeker madame Godaert, marketenster van het regiment 'Normandie'. Van haar leerde zij het herstellen van kousen. Na enige tijd liet zij madame in de steek en vertrok met een madame Triquart, marketenster bij een ander regiment naar Maastricht.

In deze stad maakte zij kennis met bovengenoemde Bastisties, alias Bellerose, met wie zij haar intrek nam in het huis *Den Stock,* waar zij zich als echtpaar lieten inschrijven. Jenneton de Nos stond niet alleen terecht wegens het in

'boelschap' samenleven met genoemde Bellerose, maar ook voor het feit, dat zij hem had overgehaald om, in strijd met de militaire reglementen, de nachten bij haar inplaats van in de militaire barakken door te brengen.

Bij vonnis van het Brabantse Hooggerecht van 2 augustus 1748 werd zij wegens hoererij, debauche, bedrog en schending van de militaire discipline veroordeeld tot 14 dagen gevangenschap op water en brood en verbanning uit de stad Maastricht voor de tijd van zes opvolgende jaren, benevens tot betaling der gerechtskosten.

Een andere rechtzaak had betrekking op het te Wyck gelegen pand *Den Draak*. In dit huis werden begin april 1749 gearresteerd: Jan Hocka, Johannes Mülenstein, Johan Michaël Jacobi, Anthonis Joseph Colsa en een zekere Sampson Hertz. Zij werden ervan beschuldigd zich, in strijd met de geldende wettelijke voorschriften, als 'neerloze' (zonder beroep) vreemdelingen in Maastricht op te houden.

Bovendien hadden Hocka en Mülenstein, zonder toestemming van het stadsbestuur en zonder in het bezit te zijn van het burgerrecht van deze stad het aan de barones van Moelingen toebehorende huis *Den Draak* voor 7 dukaten per maand gehuurd van de stadstimmerman Vincent Alart, die met het beheer van het pand belast was.

De arrestanten werden ervan verdacht, dat zij in dit huis, vooral 's nachts allerhand verdacht volk lieten verkeren. Ofschoon zij beweerden, dat zij aan de bezoekers slechts wijn, koffie en chocolade schonken, werden zij ervan verdacht, dat zij daar ook gelegenheid gaven tot 'ruineuze' hasardspelen en het plegen van ontucht. Zij verleenden bovendien onderdak aan allerlei verdachte individuen, zoals bijvoorbeeld Sampson Hertz, die ofschoon hij generlei aannemelijke kostwinning had, in een dergelijk duur lokaal verbleef.

Enige andere bij de inval van de politie in het huis aanwezige personen hadden, profiterend van de grote omvang van het huis, weten te ontsnappen.

Michaël Jacobi was bij zijn arrestatie daar aangetroffen in bed met een vreemd vrouwspersoon. Het bleek dat hij zich, ondanks hem dit bij een vorig vonnis uitdrukkelijk verbo-

den was, reeds vanaf februari weer in Maastricht bevond. Bovendien had hij bij zijn aanhouding aan de onderschout Lindeblat een valse naam opgegeven, waarbij hij een, waarschijnlijk gestolen, burgerbrief ten name van Jan Frans Lambricht toonde.

De gearresteerde Anton Colsa beweerde dat hij als officier bij de Franse Zwitsers had gediend, maar in het door hem geproduceerde brevet bleken naderhand veranderingen te zijn aangebracht. Hij bleek vroeger al eens te zijn veroordeeld, nadat de militaire wacht hem bij een inval in een aan een zekere Lahoo toebehorend verdacht huis te Wyck in bed met een vrouw van lichte zeden had gevonden. Bij vonnis van 11 april 1749 werden Jan Hocka, Johannes Mülenstein, Sampson Hertz, Johan Michael Jacobi en Anthonis Colsa wegens het als 'neerloze' vreemdelingen verblijven in deze stad, ondanks dit bij de wet van 3 december 1740 verboden was, veroordeeld tot verbanning 'voor altoos' uit de stad en jurisdictie van Maastricht op poene bij eventuele terugkeer veel zwaarder te worden gestraft. Bovendien moesten ze de gerechtskosten betalen.

Men had het vroeger hier heel wat gemakkelijker als tegenwoordig: In plaats van een langdurige gevangenschap op kosten van de gemeenschap verbande men misdadigers en andere ongewenste individuen buiten de stad.

Nachtleven in de 18e eeuw

Opvallend veel akten van de beide hooggerechten te Maastricht hadden, vooral in de 18e eeuw, betrekking op stafzaken betreffende prostitutie en bordeelhouderij. Dit kwam waarschijnlijk door het grote aantal hier in garnizoen liggende militairen. De soldaten zochten hun vertier in de talrijke kroegen, waarvan sommige met vrouwelijke serveersters, verkapte bordelen waren.

De heren officieren zochten hun ontspanning in het theater of in een der koffiehuizen, waar binnen- en buitenlandse kranten ter lezing lagen. Maar er waren ook voor hen gelegenheden waar zij de avond en de nacht in vrouwelijk gezelschap konden doorbrengen.

Een uitvoerige beschrijving van een dergelijke gelegenheid

en van de wijze waarop niet alleen de officieren, maar ook notabelen en burgers zich daar amuseerden vinden wij in een vijftal akten van een in de jaren 1780/1781 gevoerd strafproces tegen een ‘aubergiste’ (herbergierster) uit het toenmalige ‘Lanternestraetje’.

Op 12 september diende de Luikse Officier van Justitie G. Somya bij het Luikse hooggerecht een klacht in tegen de uit Eupen afkomstige Marie Margaretha Daemen, zich noemend ‘weduwe’ van Dionisius Vangangelt (in werkelijkheid had haar man haar verlaten), in de wandeling genoemd ‘Matantje.’ Klager zegt dat genoemde vrouw ‘thans wonende in 't Lanternestraetje, een snood en goddeloos leven voert en, openlijck gesprooken, een hoerenhuys ophoud tot grote verergernisse der goede, en tot verleydinge en verderf van veele jonkheyd.’ Hij vraagt maatregelen om ‘alsulks vuyl en helsch nest, indien hetselve inderdaad existeert, uyt te royen.’

Op 5 september werden beklaagde, haar dochter Marie en een daar aanwezige Anna Tulleners gearresteerd. Op de inventaris van hun woning in het Lantaarnstraatje werd beslag gelegd. De daar aanwezige etenswaren als eenden, kuikens, boter, kaas enz. werden op bevel van het gerecht in het openbaar op de markt verkocht. De opbrengst moest aan de griffie worden afgedragen.

Nadat gebleken was dat Maria Vangangelt en Anna Tulleners van Brabantse geboorte waren, werden zij overgeleverd aan het Brabantse hooggerecht. Laatstgenoemde werd, daar niets tegen haar kon worden ingebracht de daaropvolgend dag in vrijheid gesteld. Marie Vangangelt legde bij haar verhoor tegenstrijdige verklaringen af. Zij werd, daar niets belastend tegen haar kon worden ingebracht, op 25 september in vrijheid gesteld. Beide vrouwen moesten wel de detentiekosten betalen.

De aanklager trachtte aan de hand van tal van getuigenverklaringen voor het Luikse hooggerecht te bewijzen, dat Margaretha Vangangelt ‘eene infame hoerenweerdinne en haar huys een befaamd hoerenhuys was, tot groot scandaal en verergernisse van de geheele stad, tot verleydinge der jonkheyd en verderf van getrouwde vrouwen.’

De griffier zal de vaak in onverbloemde bewoordingen en met soms scabreuze details afgelegde getuigenverklaringen wel eens met rode oortjes hebben neergepend. Een aantal dezer getuigen waren toenmalige of gewezen buren van beklaagde. Men krijgt wel de indruk, dat de verklaringen van sommige getuigen waren ingegeven door naijver en jalouzie. De weduwe Vangangelt had een klein huisje in het Lantaarnstraatje een paar jaren geleden geruild voor een daarnaast gelegen groter pand. Uit een bij de stukken gevonden huurovereenkomst blijkt zij op 24 juli 1776 het derde huis in genoemd straatje te hebben gehuurd voor 12 rijksdaalders per jaar. Bovengenoemde huizen, waartussen tuinen lagen zijn reeds lang verdwenen.

Een der voornaamste getuigen, was een buurman van beklaagde, de 64 jarige 'wijnroyer' Charles Bauduin, die vanuit zijn tuin door een raam van het huis van zijn buurvrouw kon horen en zien wat zich daar afspeelde. Zijn belangstelling voor dit raam schijnt door zijn buurvrouw niet erg op prijs te zijn gesteld. Zij had zelfs gedreigd, dat zij hem *'armen en beenen soude doen in stucken slaen als hij zijn mond niet sou houden over hetgeen hij daer had gesien.'*

Bauduin vertelde te hebben gezien hoe in het bijzijn van beklaagde *derzelve dogter en andere vrouwspersoonen zig door verscheyde manspersoonen onder de rokken onbetamelyck lieten aanraeken*. Een andermaal had hij daar een ledikant horen kraken en gezien hoe *een officier van het ledikant afsprong en naer (na) hem een vrouwspersoon*. Hij hoorde hoe beklaagde die *al lachende en klatsende in de handen van het voorhuys inquam al geluckwensende zeyde - daer kan een fles wijn van af, dat is zeekey eenen jongen zoon!* Hij hoorde de vrouw, die op de schoot van de officier zat op angstige toon uitroepen *Wat zal mijnen man zeggen en mijn kind sal wel krijten*.

Andere buren verklaarden dat zij verschillende gehuwde vrouwen 's avonds met een over het hoofd geslagen doek of rok het huis van beklaagde zagen binnensluipen. Een van haar was de vrouw van de schoenmaker Moers. Wanneer zij onbemerkt bedoeld huis wilde binnen gaan riepen de aan de

deur van hun huis zittende buren haar al van verre op spottende wijze luid een ‘goedenavond’ toe. Getuige Henricus Cornelissen vertelde, dat de in het huis van beklaagde werkzame dienstmeid Philippine eens tegen hem had gezegd, dat zij *met de kennisse van beclaegde, d'eerste reyze door gewelt is worden gebruyckt en misbruyckt door vier manspersoonen op een mael*. Toen zij zich hierover bij haar werkgeefster beklaagde, antwoordde deze *Dou sayel, waarum geiste neet eweg*. Zij beweerde ook dat beklaagde het hiervoor van de mannen gekregen geld in haar eigen zak had gestoken.

De buurman Reinier Cox verklaarde, dat hij zich op een avond naar het huis van beklaagde had begeven om daar, zoals hij zegt *zijn licht te ontsteeken*. Toen hij de keuken binnenkwam hoorde hij achter de gordijnen van het daar staande bed iets bewegen. Toen hij een blik achter dit gordijn wierp, zag hij daar de dochter van de beklaagde met een officier liggen. Beklaagde, die op dat ogenblik de keuken binnenkwam trok hem van het bed weg, terwijl ze lachend tegen hem zei *Loup gek wat souste daer zien?*

Uit de beschrijving van de justitiebeambten, die direct na haar arrestatie een onderzoek in haar huis instelden en uit de 9 foliovellen vullende beschrijving van de in beslag genomen inventaris blijkt het thuis tamelijk weelderig te zijn ingericht.

Aangeklaagde verklaarde voor het gerecht, dat zij de kost verdiende met *heeren te spijsen en wijn te schenken, alsmeede heeren, die dronken tot haer gekoomen waeren, dikwijls thee en koffie hebbe geschonken*. Zij had ook af en toe wel een eens een *partie de danse* gegeven.

Uit een gevonden kwitantie blijkt dat zij aangesloten was bij het cremersambacht, waarvoor zij per halfjaar 28 gulden betaalde.

Op de in het huis van Margaretha Vangangelt gehouden *parties de danse* speelden van 9 uur 's avonds tot soms 3 uur in de morgen, Joannes Keller, muzikant van de St. Servaaskerk, met zijn zoontje, zijn broer Andreas met diens kleinzoon en de harpist Frère. Zij werden door de officieren betaald.

De weduwe Vangangelt schijnt voor haar gasten voortreffelijke maaltijden te hebben klaargemaakt. Bij de beslaglegging vond men in haar kelder onder andere 8 kuikens, 7 eenden, 3 duiven, veel kaas en boter en enige vaten bier en wijn. Tot haar gasten behoorden onder meer luitenant Montaigne, de adjudanten Rutten en Brender van het regiment Nassau, de kapiteins Bovy en Sturler, luitenant Sombal van het regiment Oranje-Vriesland en enige officieren van de Zwitsers.

Een geregelde bezoeker was luitenant Pontier, die de vader was van een clandestien te Luik geboren zoontje van Marie Vangangelt. Er kwamen daar ook verschillende notabelen en burgers, zoals de notaris C. Otzeling, de advocaat Jean Jacobs, de wijnhandelaar Jansen uit de Nieuwstraat, de jonge boekdrukker Landtmeter en de verver Delgeur. Ook de vrijmetselaars schijnen daar 's avonds wel eens een kopje thee zijn gaan drinken.

De apotheker Pieter Paters uit de Spilstraat vertelde voor het gerecht, dat hij uit nieuwsgierigheid eens tesamen met procureur Smeets, luitenant Van der Maesen van het regiment Hessen-Kassel en de Brabantse gerechtsbode Ryck Meylinck bij Vangangelt een kijkje was gaan nemen. Zij hadden daar koffie gedronken. Hij had gezien hoe vier officieren, waaronder baron van Heilman van het regiment dragonders van Hessen-Kassel in het bijzijn van beklaagde een vrouwspersoon, bekend als *Proper Trineke op* een bed hadden gegooid en haar op onbetamelijke wijze *befoemeld* en betast hadden.

Als men verneemt wie op de soupers van de officieren als tafeldames mee aanzaten, vraagt men zich wel eens af waarover daar werd geconverseerd. Zoals uit de gerechtsstukken blijkt, waren deze ‘dames’ meer bekwaam in, wat men daarin als *vleeselijcke conversatie* omschrijft!

In het huis van beklaagde verkeerden vrouwen als *Proper Trineke,* ook wel genoemd *Hoere-Trijntje,* de min Cornelia uit de *Ark van Noé* in de Witmakersstraat, de meid Johanna uit *De Keyzer* in de Batterijstraat, de 18-jarige dochter van Meyke, een strijkster wonend in de *Prins van Luyk op* de Moesmarkt, *Mevrouke,* dochter van het appelenvrouwtje,

de wasvrouw Anna Barte, uit de Batterijstraat, Maria Bresseler uit de Tafelstraat, *Stine* die enige tijd later haar kind in de Jeker verdronk, Libeke Magny, dochter van de molenaar aan de Pieterstraat, de meid Maria Gilisen, die daar was weggelopen, nadat zij door vier officieren was aangerand, de 21-jarige Gertruid uit Eupen, wonend in de *Oranjeboom* in de Grote Staat, de strijkster Anna Tulleners, die zoals wij zagen mede was gearresteerd, maar een dag later in vrijheid werd gesteld, de vrouw van de schoenmaker Moers, de dienstmeid Philippine, enz.

Getuigen hadden gezien hoe enige van deze vrouwen op weg naar genoemd huis in lompen waren gehuld, maar daar *proper in 't wit* werden gekleed. Bij het verlaten van het huis droegen zij weer hun oude plunje.

Bij het verhoor van moeder en dochter Vangangelt toonden de heren van het gerecht een opmerkelijke belangstelling voor de bij de visitatie in het huis gevonden bedden. Beklaagde verklaarde desgevraagd, dat zij en haar dochter sliepen in het ledikant in de keuken. Haar zoon sliep in het bed in het kleine bovenkamertje. Het veldbedje uit de grote kamer boven, was gebruikt door de dienstmeid, die enige weken geleden was vertrokken. Het bed dat de heren het meest scheen te interesseren was dat in het kleine cabinetje, vooral door het in het midden hiervan liggend extra kussen en de in de lakens voorkomende schoensmeervlekken. Beklaagde verklaarde, dat dit bed *diende als cieraad, om in cas* (geval) *haar eenige vrinden quaamen besoeken, aldaar te rusten. Het extra kussen lag daar omdat de matras wat te hard was om alleen daarop te leggen*. Betreffende de vlekken zei beklaagde *dat somwijlen wel eenige officieren, vol bedronken sig daarop met hunne schoenen geworpen hadden*.

Intussen werd de nog steeds in arrest zittende beklaagde herhaalde malen verhoord en met de getuigen, waaronder ook haar zoon en haar dochter geconfronteerd. De door laatstgenoemden en de schoonmoeder van beklaagde Petronnella Kicken, weduwe van Damisan Vangangelt ingediende requesten, waarin zij vroegen de beklaagde na betaling der gerechtskosten, onder borgtocht vrij te laten, waarna zij naar een andere plaats zou vertrekken, werden afgewezen.

Op 18 september 1780 wendde de zoon van beklaagde zich via procureur C. Otzeling opnieuw tot het gerecht met een request, waarin hij vraagt waarom het nodig was geweest

> *sijn moeder op klaeren dag en op die wijse volgens welke de grootste booswigten en vagebonden behandeld worden, voor het oog van de geheele wereld, niet alleen in detentie te doen brengen, maar teffens ook alle hare mobilaire, huysraed en provisie tot hare professie als aubergiste specterende (dienende) in sekerheyd te stellen*.

Hij beschouwde haar als een onschuldig slachtoffer van wangunstige lieden. Zij was afkomstig uit een zeer brave familie en zij oefende de *geoorloofde professie als aubergiste uit tot gerief van ordentelijke heeren, zoo van de politycque* (overheids) *als insonderheyd van de militaire stand, met aan dezelve spijse en dranck, des requireert wordende, te accomodeeren en te verschaffen*. Hij vroeg haar ontslag uit detentie onder borgtocht, opdat zij zich vrijelijk zou kunnen verdedigen. De openbare aanklager verzette zich, gezien volgens getuigen *afgrijselijke euveldaden 's nachts in een kleyn besloten huysje van de vrouw Vangangelt geplogen moeten zijn geweest,* tegen de vrijlating van beklaagde.

Op 30 december 1780 werd haar, naar aanleiding van een request van haar dochter Marie-Marguerite, door de prins-bisschop van Luik, Francois, Charles, graaf de Velbruck gratie verleend. Zij moest wel gedurende een jaar op eigen kosten in een verbeteringshuis doorbrengen. De in beslag genomen inventaris moest worden vrij gegeven opdat uit de verkoop hiervan de detentie en andere kosten konden worden betaald. Dit gebeurde op 17 januari 1781.

Beklaagde werd echter eerst op 25 juli aan de heren Guillaume Daems en Nicolaas Nypels, die zich voor haar garant hadden gesteld, overgeleverd. Zij werd vrijgelaten na de voorlezing van de bisschoppelijke gratie verlening *mitsgaeders naar verscheyde ernstige vermaeninge ter beternisse van haer vorig ongebonden leeven aen dezelve wel besonderlijk voorgehouden, dat sij voortaen binnen dese stad niet meer mocht coomen op poene als bij hooggemelde brieven van gratie*.

De gerechtskosten bedroegen volgens een bij de stukken

aanwezige gespecificeerde opgave totaal 1394 gulden en 19 stuivers.

Losbandig Maastricht in de 18e eeuw

Tussen de akten van de Brabantse en Luikse hooggerechten vindt men vooral in de 18e eeuw opvallend veel veroordelingen van prostituées, niet alleen wegens het uitoefenen van hun beroep, maar ook wegens daarbij gepleegde diefstallen en zelfs wegens het overhalen van soldaten tot desertie.

De inhoud van deze gerechtsstukken geeft soms een onthullende kijk op het toenmalige nachtleven in Maastricht. Het blijkt dat de soldaten het zelfs waagden de meisjes mee te nemen naar hun barakken. Wat hiervan het gevolg was lezen wij in een vonnis van het Brabantse Hooggerecht van 23 januari 1734.

Hierbij werden Susanne Kraft en Christine Pinckel veroordeeld omdat zij:

> niet alleen publiquelijck de hoer hadden gespeeld en aen diverse soldaten haer hebben geprostitueert van geheele nachten met haer vleeselijcke conversatie (geslachtsgemeenschap) te frequenteren en hoererij in derselve baracquen te plegen, maer sy oock, te weeten, sy, eerste beclaegde, die sig thans zwanger bevint, wanneer sy beyde beclaegden op den 29 december 's avonts omtrent ses uyren te saemen waeren gegaen naer Wyck in de baracquen, en aldaer de geheele nacht met eenige soldaten in hoerereye te hebben doorgebracht, 's morgens van daer heeft meede genomen een manshembt en een paar kousen; wanneer sy, tweede beclaegde insgelijx meede nam een bedtlaeken, dat sy, tweede beclaegde bovendien uyt andere baracquen naderhant heeft weggenoomen een bedtlaeken, alsmeede een ruytershaemer en afgehaelt en weggenoomen eenen nieuwen ruytersrock, welcke gestoole goederen sy beclaegde, telckens hebben gebracht by Judith Kollen, huysvrouwe van Nicolas Keller, om voor de beclaegde te gaen verkoopen, sooals sy danoock gedaen heeft, uytgenoomen den voorsegde ruytersrock, die door deselve bij de paters Capucijnen is worden gebracht, terwijl naar denselven recherges werden gedaen. En terwijl

> sulck schandelyck leven en gepleegde diverryen niet konnen worden getollereert, condemneeren tweede beclaegde Christine Pinckel door den scherprechter wel strengelyck gegeeselt te worden met vier roeden, iedere roede met zes slaegen, en de eerste beclaegde Susanne Kraft, mits haer zwangerheyt, door den scherprechter te worden gestelt op het schavot met vier roeden om haeren hals, geduerende, dat de tweede beclaegde wordt gegeeselt. Bannen beyde beclaegden voor altoos, etc...

Voor het hooggerecht van de Vroenhof stonden op 3 september 1760 terecht Johanna Maria Binné, oud 20 jaar geboren te Aken, Anna Catharina Meyers, oud 24 jaar geboren onder het regiment van Losrios, Catharina Sistermans, oud 24 jaar en Anna Marie Sistermans oud 22 jaar, beiden geboren te Heerlen.

Zij werden ervan beschuldigd onder verschillende voorwendsels naar Maastricht te zijn gekomen, zonder enig handwerk tot haar kostwinning te beoefenen en zoals het vonnis zegt:

> sig aen verscheide soldaten van dit garnisoen hebben geattacheert en haere middelen van bestaen gesogt in het vuyl gewin, dat sy deeden met prostitutie van haere lighamen en het plegen van schandelike hoererye met de gaende en koomende man, insoverre, dat sy daegelyks werck gemaekt hebben, buiten de Bospoorte met verscheide soldaten en andere manspersonen in het wishout langs de Maes te gaen en sig aldaer sonder onderscheit met derselver goedvinden aen eenmenigte derselve, te prostitueren, genoegsaem in 't oog en aenschouwinge van de gehele wereld. En alsoo diergelijke libidineuse (zedeloze), criminele en ontugtige bedrijvingen, strekkende tot schandelike ergernis van het gemeen en alle luiden van ordre, tot seductie (verleiding) van de jeugt en debauche (losbandigheid) van de soldatesque, dit in een lant daer justitie en policie vigeert niet zijnde tolerabel. Veroordelen beclaegden en gedetineerden om door den scherpregter gebragt te werden ter plaetse daer men gewoon is regt en criminele justitie te doen, om aldaer publiquelik op een schavot met roeden om den hals geduerende den tijd van een halve ure

tentoongestelt te werden, bannende voorts gedetineerden en beclaegden voor altoos uit de jurisdictie en graefschappe van den Vroenhove, etc...

Dit alles op poene van zwaardere straffen bij ongeoorloofde terugkomst.

Uit meerdere vonissen blijkt, dat een aantal vrouwen, ondanks de zwaardere straffen, die hierop waren gesteld, na hun verbanning toch weer naar Maastricht terugkwamen. Hiervoor stonden op 1 maart 1730 terecht: Elisabeth Oortmans, die wegens *eenige jaeren hier de hoere spelen* met soldaten en dragonders, waaronder ook deserteurs, hiervoor reeds eerder was veroordeeld en Marie Catharina Vlaskorn, wegens verblijf in het *hoerenhuys aen den Maegdendries bij seeckre Cremer, soldaat*. Zij was onlangs verbannen en veroordeeld tot de draaikooi.

Beiden zaten gevangen in de St. Pieterspoort.

Zij werden op 3 maart 1730 veroordeeld tot de draaikooi en verbanning gedurende zes jaren.

Draaikooi.

Wegens verboden terugkeer van een verbanning van twee jaren wegens hoererij, werden Johanne de Boye uit Maastricht en Elisabeth Jansen uit Diest op 11 februari 1730 veroordeeld tot verbanning gedurende zes jaren en om *plubliquelyck in de draeykooy door de bedelvoogden ten thoon te worden gestelt ende gedraeyt*.

Bedelvoogden werden de gerechtsdienaren genoemd, die destijds landlopers, bedelaars en prostituées moesten vervolgen.

De *draaikooi* was een ijzeren kooi, die door middel van een wiel snel om haar as kon draaien. Bij besluit van de Raad van Maastricht van 2 mei 1695 was deze kooi opgesteld achter het traliehek aan de linker voorzijde van het stadhuis.

Hierin werden daartoe door de rechtbank veroordeeld vrouwen van lichte zeden geplaatst en rondgedraaid. De advocaat A. Bernard schrijft in zijn in 1781 gepubliceerde *Tableau du spectacle Francais ou A nnales Théatrales de la ville de Maestrigt hierover:*

5 Augustus 1748. De Franse militairen, die zich gaarne amuseerden, deden van tijd tot tijd in de voor het stadhuis geplaatste kooi de lichte vrouwen draaien, die men in de kazernes had verrast.

Hij vermeldt er nog bij dat men twee van deze dames, die men op het amphitheater, *le paradis,* van de schouwburg had gevonden, op het Vrijthof voor het met stokken gewapende regiment Normandie liet paraderen. Een schouwspel, dat men, zoals hij opmerkt, in Maastricht nog nooit had gezien!

Zelfmoord van een kanunnik in een Maastrichts hotel in 1780

In de middag van 6 november 1780 arriveerde in het hotel *De Helm* een vreemdeling, die om logies vroeg. Het hotel *De Helm,* ook wel bekend als *Le Heaume* en nu nog als *Du Casque,* was gelegen op de hoek van het Vrijthof en het toen nog smalle Helmstraatje.

De vreemdeling deelde aan de eigenaresse, de weduwe Maria Christina Touns, geb. Schrack mede, dat hij afkomstig was uit Mechelen en Gerard heette. Maar een halfuurtje later kwam hij haar zeggen, dat hij een verkeerde naam had opge-

geven en dat zijn werkelijke naam De Raymond was, onder welke naam hij ook in het hotelregister tekende. In de loop van de middag brachten twee mannen de op twee paarden geladen bagage van de vreemdeling. De daaropvolgende dag brachten twee andere mannen, die later een broer en de zwager van Christina Vossen, een overleden dienstbode van De Raymond, bleken te zijn, de rest van de inmiddels met het marktschip aangekomen bagage. Zij logeerden die nacht bij Tossaint aan de Kersemarkt, waar De Raymond 's avonds met hen soupeerde.

De nieuwe gast gebruikte het middagmaal die dag op zijn kamer. De twee volgende dagen dineerde hij met de andere gasten in de eetzaal, zonder echter tegen iemand een woord te zeggen. Overdag bezocht hij het koffiehuis van Claesens, waar hij tevens de krant las. De volgende avond soupeerde hij, nu alleen, bij Tossaint.

Tegen de avond van de tweede dag van zijn verblijf in ‘De Helm’ zei de Raymond, dat hij niet kwam souperen en dat

hij niet gestoord wenste te worden. De knecht merkte tegenover mevrouw Touns hierover op: *Het schijnt dat dien heer van sinnen is een lange nacht te maken, vermits hij niet wil komen souperen en de sleutel van syn kamer afgetrocken heeft*.

Toen De Raymond de volgende dag noch aan het ontbijt, noch aan het diner was verschenen stuurde mevrouw Touns de huisknecht naar zijn kamer om te informeren of hij soms iets nodig had. Nadat de knecht op herhaald kloppen geen antwoord kreeg en hij had bemerkt, dat de sleutel van binnen uit het slot was getrokken, liet de hierover ongerust geworden hotelhoudster de deur door de huisknecht met een passe-partout openen. De kamer bood een lugubere aanblik: Raymond zat dood in een stoel, waaronder een grote plas bloed lag.

Uit de verklaringen van mevrouw Touns, de knecht Johan Rommen en de door het Brabantse Hooggerecht met de lijkschouwing belastten stadsdokter L. Misotten en stadschirurg J. Lucy blijkt, dat Raymond werd gevonden hangende in een stoel tussen de schoorsteen en het bed, zijn hoofd bijna op de vloer en de benen onder de tafel geklemd, waardoor het lichaam niet uit de stoel kon vallen. Onder het hoofd lag op de vloer een plas bloed. Onder de afhangende rechterhand lag een afgeschoten zakpistool en bij de linkerhand een nog geladen pistool. Tegen de schoorsteenmantel stond een uit een zgn. degenstok getrokken degen met de punt naar boven. Onder de tafel lagen twee afgeschoten kogels. Het bleek dat Raymond zich aan de rechterzijde door het hoofd had geschoten. De kogels hadden dit aan de linkerzij de verlaten. Daar de hersenen zwaar beschadigd waren moest de dood onmiddellijk zijn ingetreden. De kamersleutel lag op de tafel.

De knecht verklaarde, dat hij, toen hij de vorige dag in de stal werkzaam was tegen half zes een schot meende te hebben gehoord, maar daar hij verder niets meer had vernomen meende hij, dat op straat spelende kinderen dit lawaai hadden gemaakt.

Uit de in opdracht van het Hoge Brabantse Gerecht ingestelde onderzoek, meende men te moeten aannemen, dat de

overledene gehandeld had in een vlaag van *hevige krankzinnigheyt of phrenesis (razernij)*. Zij beslisten dat de dode *in der stilte dag sonder pompe* (lij kstatie) *mog worden ter aerde bestelt op het kerckhof van de St. Jacobsparochie onder welke hij overleden is*.

Ook het Luikse Hooggerecht stelde naar deze zelfmoordaffaire een onderzoek in. Hierbij werd vastgesteld, dat de overledene een kanunnik van het kapittel van de O.L. Vrouwekerk te Huy, met name Philip Marie de Raymond was. Het bleek dat hij van Luikse nativiteit was en dus onder de jurisdictie van het Luikse Hooggerecht ressorteerde. Na een door de Luikse Hoogschout ingediend protest over het wederrechtelijk optreden van het Brabantse gerecht inzake een Luiks onderdaan werden alle bescheiden en rapporten over deze affaire aan het Luikse Hooggerecht overhandigd. Het Brabantse Gerecht declareerde daarbij tevens de kosten van het gerechtelijk onderzoek, de verzegeling van de sterfkamer, de lijkschouwing en het inkisten van het lijk, in totaal 74 gulden. De officier van het Luikse gerecht gaf opdracht tot het verbreken van het zegel aan de kamerdeur en het maken van een inventarisatie van de door De Raymond achtergelaten eigendommen, waarop voorlopig beslag werd gelegd. Bij de nagelaten papieren bevond zich ook een laatste wil van de overledene, waarin hij zijn dienstbode Marie Louise Brouck tot universele erfgename benoemde. Over dit document zal, zoals wij zullen zien een strijd ontstaan met erven van een vroegere dienstbode van de kanunnik.

Daar Marie Brouck haar aanspraken op de erfenis binnen 12 weken moest indienen, verzocht zij het Luikse Hooggerecht om uitlevering van de in hun bezit zijnde laatste wil van de overledene.

Daar er inmiddels twijfels waren gerezen omtrent de geestesgesteldheid van De Raymond op het ogenblik van de zelfmoord liet het Luikse gerecht, alvorens over het verzoek van Marie Brouck te beslissen door haar officier G. Somya een nieuw onderzoek instellen naar de omstandigheden waaronder De Raymond zelfmoord had gepleegd.

Genoemde informant overweegt in zijn rapport, d.d. 4 december 1780, dat voor het geval zou blijken, dat de kanun-

nik zijn daad bij volle verstand had gepleegd, dit vooral voor de geestelijkheid een groot schandaal zou betekenen. De overledene had dan niet in gewijde aarde mogen worden begraven en zijn goederen zouden kunnen worden geconfisceerd.

Niettemin meende hij uit de verklaringen van enige door hem gehoorde getuigen te moeten opmaken, dat De Raymond nooit tekenen van krankzinnigheid had getoond en dat hij integendeel altijd een man van verstand was geweest. Bovendien wees alles erop, dat hij zijn daad zorgvuldig had voorbereid: Hij was om 5 uur naar zijn kamer gegaan, had medegedeeld, dat hij niet kwam souperen en te kennen gegeven, dat hij niet gestoord wenste te worden. Hij had zich in de kamer ingesloten en de sleutel op de tafel gelegd. Hij had twee pistolen met 2 of 3 kogels geladen en bovendien, zoals informant vermeldt *om syn slag niet te missen een moordpriem uyt een stock getrocken en bloot naest zich gestelt om hem uyt de pijn te helpen indien syn 2 schooten niet goed getroffen zouden hebben*. Informant ziet dit als teken van een, zoals hij zegt *rampsaligen vrije geest off wanhoopigen booswigt,* dat erop duidt *hoedaanig syn heymelyck leven is geweest*. Hij vervolgt *Inderdaad, na eenige jaaren militair te syn geweest en om goede revenuen* (inkomsten) *canunnik geworden, in syn huys neemen eene weduwe met haare dogter, dese dogter naer* (na) *de dood van haare moeder veele jaarera behouden en deselve in den jaare 1779 sonder wettige oorzaake universeele erffgenaem maecken, doet niets goeds vermoeden*. Dit alles zou hebben geleid tot *een schroomelijck eynde hetgeene de hayren doet te berge staan, eynde van een wanhoopige Judas...*

Van haar kant vreesde de als erfgename aangewezen Marie Louise Brouck, dat indien het Luikse gerecht de conclusie van informant zou volgen, beslag zou worden gelegd op de nalatenschap van de overledene.

Ook het kapittel over de O.L. Vrouwe kerk te Huy zou met een dergelijk schandaal niet zijn gediend. Aan de hand van verschillende getuigenverklaringen trachtten zij te bewijzen, dat De Raymond vóór zijn daad tekenen van geestesgestoordheid had getoond. De cafetier Wijnandus

Claessens verklaarde dat De Raymond, toen hij op de dag vóór zijn dood bij hem in het koffiehuis was, hij *aen desselfs verwilderde oogen en ongemeene manier van doen* bemerkte *dat iets aen syn verstand moeste haaperen*.

W.A. Bachiene, *professor astronomie en geographie* en predikant van de Nederduitse Gemeente te Maastricht, verklaarde dat De Raymond op woensdag 8 november tegen 3 uur bij hem kwam. Hij maakte een zeer verwarde indruk. Zijn *verwilderde oogen, ongemeene gesten en geduurige draeyingen van syn geheele lichaem* verwekten de indruk dat er iets met zijn verstand niet in orde was. Zijn bezoeker vroeg hem of hij Frans verstond. Toen hij antwoordde dat dit niet het geval was, haalde de ander een papier uit zijn zak en bleef daarmede zonder een woord te zeggen daar staan. Bachiene verwees hem naar professor Roux, predikant van de Waalse Gemeente waarop zijn bezoeker in 'Hoog-duits' antwoordde *Ick ben daer geweest, aber hij was nich te houys*. Hij adviseerde hem het nog maar eens te proberen, maar de ander bleef daar maar staan, steeds de zelfde woorden herhalend. Daar de predikant de avonddienst moest verzorgen verzocht hij zijn bezoeker hem te excuseren *wanneer hij oock eyndelijck naer* (na) *eene ongemene buygingen vertrocken is*.

Het blijkt dat deze en andere getuigenverklaringen het Luikse Hooggerecht hebben bewogen de beslaglegging op de goederen van de overledene op te heffen.

De inventarislijsten van de te Maastricht aanwezige goederen vermelden o.a. een kist vol muziekstukken, een aantal gouden en zilveren horloges, zilveren tafelserviesstukken, lepels, enz. gouden munten, diverse juwelen, als ringen, manchetknopen, tabaksdozen van goud of zilver, sommige versierd met edelstenen, een fluit in foedraal, zeer veel bovenen onderkleding en een aantal papieren, waaronder zijn eigenhandig in de Franse taal geschreven laatste wil, waarvan de vertaling luidt: *In naam van de Vader, de Zoon en de H. Geest. Ik heb overdacht dat het aardse leven vergankelijk is en niets duurzamer is als het eeuwige leven. Om deze reden heb ik deze laatste wil gemaakt en Marie Louise Brouck, mijn dienstbode, als mijn universele erfgename be-*

noemd. Dit is mijn laatste wil, gedaan te Huy deze 3 augustus 1779. Dit testament werd door het kapittel van de O.L. Vrouwekerk te Huy op 17 december 1780 als echt erkend. Hierbij bevond zich ook een papiertje waarop vermeld *Ik heb de gele japon met bloemen van wijlen mijn lieve moeder vór□ mijn vertrek uit Huy aan Louise geschonken* ondertekend *De Raymond*.

Wij zullen niet uitvoerig ingaan op de stijd, die tussen Marie Louise Brouck en de erven van een vroegere dientbode met name Christina Vossen over deze erfenis werd gevoerd. Namens laatstgenoemde werd aanspraak gemaakt op haar loon over 8 jaren, 80 pattacons (320 gulden Maastrichtse koers) en een vergoeding voor kleren e.d. ten bedrage van 800 gulden. Dit schijnt in der minne te zijn geregeld.

Verder werd door Marie Brouck opheffing gevraagd en verkregen van een door overste Marnette van het regiment dragonders van graaf van Bylant, op goederen van De Raymond gelegd beslag. Hij beweerde aan hem in 1742 150 ducaten te hebben geleend, waarvan hij 50 ducaten door de levering van een paard had terugbetaald.

Een zekere chevalier De Heusch, die als gewezen coadjutor van de door De Raymond verworven prebende, hem een gouden kruis had geleend, doch dit nooit had terug ontvangen, liet hierop beslag leggen. Na verzet hiertegen van zijde Marie Brouck moest De Heusch hiervoor een cautie storten. Wat betreft de financiele toestand van De Raymond valt het op, dat zich bij zijn nagelaten effecten, naast vele kostbaarheden ook een vijftal lommerdbriefjes bevonden. Bij zijn papieren schijnt men niets te hebben gevonden, dat een verklaring van zijn zelfmoord zou kunnen geven.

Ambachtsmeester beschuldigd van zilverfraude

De regerende meester of gouverneur van het Goud- en zilversmedenambacht was niet alleen belast met de administratie en het toezicht op het handhaven der privileges, maar hij kon ook als keurmeester worden benoemd.

Tot genoemd ambacht behoorden tot 1666 ook de grofsmeden. Volgens de vanaf 1 februari 1666 geldende statuten had de keurmeester *de suyvere keur en het bewerken van het*

goud en silver sorgvuldighlijk naar (na) *te neemen en daarop ingevolge de ambachtsstatuten visiteeren*.

Er was een regerend meester en keurmeester van Brabantse en een van Luikse zijde. Zij waren om beurten gedurende een jaar hoofd. Zij werden bijgestaan door enige door de leden gekozen ouderlingen. De grote en de kleine keur bestonden uit een meesterteken, het stadwapen (voor Maastricht een ster) en een jaarletter.

De gedurende vele jaren van Brabantse zijde als regerend meester optredende Jan Gerlach van Gendt, blijkt een paar malen door leden van het gilde te zijn beschuldigd van frauduleuze handelingen bij de uitoefening van zijn ambt. Een en ander gaf aanleiding tot langdurige procedures, waarbij niet alleen de Maastrichtste Raad, maar ook het laaggerecht, de commissarissen-déciseurs en zelfs de Staten-Generaal waren gemoeid.

Op 13 januari 1783 beschuldigden de Luikse meester en de ouderlingen van het ambacht de regerende meester en keurmeester Van Gendt van frauduleuze handelingen.

Zij wezen erop dat ook in 1770 een dergelijke klacht tegen deze meester was ingediend. Deze klacht was destijds ingetrokken met het oog op de goede naam van Van Gendt en diens gezin. De zaak was toen in der minne geschikt. Van Gendt werd nu ervan beschuldigd het ambacht met onkeurbaar zilver te hebben aangevuld. Bovendien zou hij aan jonge meesters grote hoeveelheden onkeurbaar zilver voor keurbaar verkocht en ter bewerking gegeven hebben. Uit bij de aanklacht overgelegde getuigenverklaringen blijkt, dat Van Gendt:

1e. Aan meester Willem Haenen 64 oncen zilver leverde, dat na bewerking, door keurmeester Tilman Bauduin was afgekeurd, waarna het in bijzijn van de ouderlingen in stukken werd geslagen. Toen Haenen zich hierover bij Van Gendt beklaagde antwoordde hij, dat hij het zilver maar opnieuw moest bewerken, waarna hij het wel zou goedkeuren. Dit was toen inderdaad gebeurd.
2e. Aan Henricus Dresens een ronde staf zilver overhandigde met de opdracht er twee soeplepels van te maken. Toen Dresens opmerkte dat hij dit zilver niet ter keur kon

brengen, zei Van Gendt dat hij dit toch maar moest doen. 3e. Aan de weduwe Bekkers 130 oncen zilver verkocht. De hiervan vervaardigde 6 vorken en 6 lepels werden door hem van de keur voorzien, maar later door een andere keurmeester afgekeurd. Op een speciaal hiervoor gehouden vergadering moest Van Gendt zich hiervoor verantwoorden. De vervaardigde stukken werden gebroken. Van Gendt moest niet alleen de kosten van de vergadering, maar ook het fatsoeneren van de lepels en vorken ad. 2 schellingen per stuk betalen.

4e. Aan Adam Jansen en Johannes Muller een hoeveelheid zilver verkocht, dat hij nadat dit gebleken was onkeurbaar te zijn, moest terugnemen.

5e. Zekere Nicolaas Smits, die gedurende anderhalf jaar bij hem werkzaam was, had opgedragen de op de zilveren krammen van een paar sporen voorkomende keur, eraf te halen en deze op de sporen te solderen.

De aanklagers gaven toe dat bij een in de winkel van Van Gendt ingesteld onderzoek, de daar aanwezige stukken van een keur waren voorzien, maar insinueerden dat Van Gendt elders in zijn huis wel een partij ongekeurd goud en zilver zou hebben verborgen. In een request aan de Maastrichtse raad verzette Van Gendt zich tegen deze beschuldigingen en verzocht om een nader onderzoek.

Hierop kwamen zijn beschuldigers met een rapport van beide pensionarissen, waarin erop werd gewezen dat volgens de statuten in dergelijke zaken geen beroep kon worden gedaan op burgemeesters en gezworenen en dat ook het laaggerecht in deze niet bevoegd was. De bewering van Van Gendt, dat de tegen hem getuigende personen niet onder ede waren verhoord, beschouwden zij als een poging van hem om de zaak op de lange baan te schuiven, waardoor hij de verkoop van wat zij noemen *kwaed silver* kon voortzetten.

Zij wezen erop, dat Van Gendt toen hij in 1770 op dergelijke, maar toen niet zo grove misbruiken was betrapt niet alleen een boete van 12 ducaten moest betalen, maar hij tevens bij notariële akte verklaarde, dat hij zolang hij meester was geen ambachtskist mocht hebben. Hij kon toen geen enkel bewijs van zijn onschuld leveren en zij waren ervan over-

tuigd, dat hij dit ook nu niet zou kunnen doen. Zij vroegen sluiting van zijn winkel en herkeuring van de in beslag genomen stukken.

Bovengenoemd request werd op 24 maart 1783 voor nader onderzoek verwezen naar het laaggerecht. Dit onderzoek schijnt wel erg lang te hebben geduurd, want eerst op 24 februari 1786 werd hierover rapport uitgebracht. Wij komen hierop nader terug.

Intussen had ook Van Gendt niet stil gezeten. Op 15 december 1783 diende hij een request bij de magistraat in, waarin hij protesteerde tegen het door de Luikse meester Houdoucq in zijn jaarafrekening opnemen van een bedrag van 900 gulden, inzake de kosten van de tegen hem gevoerde procedure. Dergelijke kosten mochten volgens hem alleen uit de kas van het ambacht worden betaald indien het gehele ambacht en de burgemeesters en gezworenen hiertoe toestemming hadden verleend, hetgeen in dat geval niet was gebeurd.

Hij vroeg dit bedrag uit de afrekening te royeren en de schuldigen te straffen.

Op 14 februari 1786 wendde Van Gendt zich met een request tot de raad. In verband met de verwijzing naar het laaggerecht *in saecke, die hij suppl. heeft moeten uitstaen tegen sommige quaedwillige en syn verderff soeckende lieden syner ambagte* verzet hij er zich tegen, dat de oudburgemeester Olieslagers, die hij als zijn doodsvijand beschouwt, als rechter in genoemd gerecht zitting neemt. Hij had vernomen, dat men hem bij genoemde heer zo zwart had gemaakt, dat hij bij wijze van spreken, reeds door hem veroordeeld was. Hij zegt niet te twijfelen aan zijn rechtvaardigheid, maar vreest toch, dat hij door anderen zo tegen hem was ingenomen, dat dit voor hem nadelig zou zijn. Hij verzocht daarom de heer Olieslagers zich als rechter te willen absenteren.

Van hun kant maakten de aanklagers van Van Gendt bezwaar tegen het zitting nemen door de Brabantse vice-hoogschout in genoemd gerecht, omdat diens zoon P. van Slijpe als advocaat voor Van Gendt optrad.

In zijn memorie van 13 februari 1786 reageerde de vicehoogschout hierop met de medeling, dat ofschoon hij de verdachtmaking, dat hij als rechter niet onpartijdig zou zijn,

hatelijk en ongegrond vond, hij om elke schaduw van partijdigheid te vermijden in deze zaak niet als rechter zou optreden.

Op 20 februari 1786 brachten burgemeesters en gezworenen eindelijk rapport uit betreffende het hen op 24 februari 1783 door de Maastrichtse raad opgedragen onderzoek, inzake de op 13 januari 1783, door enige leden van het goud- en zilversmedenambacht tegen de regerende meester Johan, Gerlach Van Gendt ingebrachte beschuldigingen.

In het op grond van dit rapport door het laaggerecht op 21 februari 1783 gewezen vonnis, werd overwogen, dat van de beschuldigingen het onder 1 en 2 vermelde door beschuldigde werd toegegeven. Hij had de daardoor ontstane schade en kosten in 1782 vergoed. Het onder 3 en 4 genoemde was wel bewezen, maar aangezien ook andere meesters en ouderlingen om toerbeurten in de keurkamer aanwezig waren, moesten ook zij hieraan schuldig worden verklaard. Het onder 5 vermelde weet beschuldigde aan een onoplettendheid van een der knechten. Verder werd in het vonnis overwogen:

1e. Bij de in 1770 tegen Van Gendt aanhangig gemaakte zaak waren allen schaden en kosten door hem vergoed. Hierbij was overeengekomen, dat van deze kwestie in de toekomst nooit tegen hem gebruik mocht worden gemaakt.
2e. Het bewijs van de op 24 maart tegen aangeklaagde ingebrachte beschuldigingen, was niet in voldoende mate geleverd.
3e. De winkels van de daarbij betrokken jonge meesters hadden ook moeten worden onderzocht, waarbij hun medeplichtigheid zou zijn gebleken.
Daar de geldende statuten van het ambacht tegen dergelijke misbruiken geen strafmaatregelen vermelden, wordt geadviseerd de statuten zo te wijzigen, dat deze misbruiken in de toekomt kunnen worden bestraft.

Tenslotte vermeldt het vonnis, dat aangeklaagde *ernstigleyk zal worden gelast zig voor dergeleyke mesuses (misbruiken) tegen de goede politie strijdende, voor het toekomende te wagten en dat insgelijx aan meesters en ouderlingen van het goud- en silversmitsambagt serieuseleyk zal worden gerecommandeert om in het vervolg, zo in het keuren van goud*

en silver, als in het visiteeren der winkels, met meerdere oplettentheyt conform hare ambagtsstatuten te werk gaan, condemneerende de voornoemde geïnsinueerde (beschuldigde) in de helft der costen, etc.

Op de raadsvergadering gehouden op 21 augustus 1786 wordt bezwaar gemaakt tegen de betaling door het bestuur van het goud- en zilversmedenambacht uit de kas van het ambacht, van een bedrag van 1115 gulden en 8 stuivers, voor gerechtskosten, honoraria advocaten, vergaderingen etc. inzake het door enige leden tegen Van Gendt gevoerde proces. Bovendien bleken twee vergaderingen, althans niet op kosten van het ambacht, nodig te zijn geweest. Zij hadden gratis door meesters en ouderlingen moeten zijn bijgewoond. Het zal van de beslissing van de commissarissendéciseurs over genoemd proces afhangen of genoemd bedrag in de kas zal moeten worden teruggestort.

De commissarissen-déciseurs van Brabantse zijde hadden het vonnis van het laaggerecht slechts voorwaardelijk ondertekend. Zij meenden, dat dit vonnis in strijd was met de stadsrecessen en met de gewone rechtspraak. Zij wilden het oordeel van hunne Hoog-Mogenden hierover afwachten. In de Resolutiën van de Staten-Generaal lezen wij, dat H.H.M. naar aanleiding van het op 4 september door hun commissarissen-déciseurs te Maastricht gevraagde advies door hun gedeputeerden ter plaatse een onderzoek lieten instellen.

Na ontvangst van hun rapport deelden hunne Hoog-Mogenden op 15 september aan de commissarissen-déciseurs mede, dat zij in de ondertekening van het vonnis berustten. Zij wezen er echter op, dat de indivieze raad zijn beslissing slechts met kleine meerderheid had genomen. Aan bovenbedoelde resolutie van H.H.M. kon daarom voor de toekomst geen enkel recht worden ontleend.

Op 16 september 1790 wendde Van Gendt zich als suppliant met een request tot de Brabantse comissarissen-déciseurs. Hij zette hierin uiteen hoe hij de Luikse keurmeester F. Houdoucq ervan had beschuldigd, dat hij van slecht zilver vervaardigde stukken van de keur had voorzien. Van de hierop in beslag genomen voorwerpen werden enkele stuk-

ken ter keuring naar Den Haag gezonden. Aldaar werd be vonden, dat daarmede *niet alleen openbare fraude was begaan, maar het werk crimineel was*. Hangende het onderzoek werd Hourdoucq verboden in de keurkamer te komen. Hierop liet Hourdoucq Van Gendt bij notariële akte verbieden de keurkamer te betreden. Daar gebleken was dat Hourdoucq hiervoor van niemand toestemming had verkregen, protesteerde Van Gendt hiertegen bij het laaggerecht. Dit protest werd aan Hourdoucq medegedeeld, maar daar hij wel voelde, dat hij in het ongelijk stond reageerde hij niet hierop. Intussen zat Van Gendt met een nieuw proces. In zijn request schrijft hij dat *hij suppliant die reeds door een proces van het ambagt, hem onregtveerdig aangedaen sooals niet onduyster ten voorschijn komt uyt de resolutie van H.H.M. van 15 september 1786, bijnae geheel geruïneert was, alsoo het ambagt tegens hem uyt de ambagtscasse geprocedeert heeft, sonder daertoe de noodige authorisatie van den indiviesen raad ooyt te hebben konne te voorschijn brengen, het selve proces op syn costen tegen voors. Hourdoucq niet en kan uytvoeren, alhoewel hij sulx ter uytroyinge der fraudes, graag doen wilde, niettegenstaende dese saek het ambagt eigentlyc raakt en strekt tot het gemeene best, so van voors. ambagt als het publicq*.

Aangezien in twee jaar tijds in deze zaak niets was gebeurd verzocht suppl. de indivieze raad om toestemming het proces tegen Hourdoucq op kosten van het ambacht te mogen voortzetten. Hiertegen bleken zich de zelfde personen, die destijds tegen hem hadden geprocedeerd zich te verzetten, zodat hij dit proces, dat toch in het algemeen belang was, niet zou kunnen voortzetten.

In zijn request vraagt suppl. daarom hem in deze te willen ondersteunen.

De commissarissen-déciseurs stelden de zaak voor onderzoek in handen van de magistraat, tevens verzochten zij de statuten van het ambacht zo te willen wijzigen, dat dergelijke disputen in de toekomst voorkomen zouden worden.

Op 23 juli 1792 werden inderdaad nieuwe statuten van het goud en zilversmedenambacht goedgekeurd.

Hierin werd onder andere de aanstelling vermeld van over-

dekens, die niet als meester of keurmeester mochten optreden. Alleen zij mochten visitatie uitoefenen bij ambachtslieden, waarop verdenking rustte. Er werd tevens omschreven op welke wijze misbruiken zouden worden gestraft. Ook werden nauwkeurige voorschriften gegeven voor het gebruik en het bewaren van de keurstempels.

Ondanks de tegen hem gevoerde procedures blijkt Van Gendt vele jaren regerend meester en keurmeester te zijn geweest. Wij vinden hem als zodanig vermeld in de raadsbesluiten van de jaren 1770 tot en met 1794.

Op 30 juli 1792 weigerde hij een aanstelling tot overdeken van Brabantse zijde. In zijn plaats werd toen G. L'Herminotte en van Luikse zijde D. Bauduin benoemd.

Mysterieuze moord in huis van kanunnik in 1781

In de nacht van 22 op 23 juli 1781 had te Maastricht een gruwelijke moord plaats, die zoals uit het groot aantal hierop betrekking hebbende akten van het Brabantse hooggerecht blijkt, de justitie meer dan twee jaren heeft bezig gehouden. De uitvoerige getuigenverklaringen bevatten vele details over deze raadselachtige gebeurtenis. Wij vernemen hieruit het volgende:

In de Grote Staat was in het huis genaamd *De Ploeg* een tabakswinkel annex een werkplaats gevestigd. Dit pand was gelegen waar later de juwelierszaak van Ernest Alard was gevestigd en zich nu de ‘Hema’ bevindt. De tabakszaak werd gedreven door de 80 jarige Johanna Dufai, weduwe van Waltheus Bleron, in leven schout van Tweebergen en koopman. Zij werd daarbij geholpen door twee bij haar inwonende dochters met name Catherina en Nanettte. In de werkplaats werkten twee tabaksrappers of kervers. Zij maakten voornamelijk rooktabak en snuif.

Het bovenhuis werd bewoond door kanunnik Cremers en diens dienstbode Bernardine Pinx. De kanunnik vertoefde ten tijde van deze gebeurtenis reeds gedurende een viertal weken in Duitsland. De bovenwoning had een aparte ingang in de Grote Staat. Via een gang, waaruit ook een deur naar de winkel en een naar de werkplaats leidde, kwam men aan de trap naar de bovenwoning, die bovenaan door een tralie-

hek was afgesloten. Hier bevond zich ook het touw van de bel.

De Grote Staat in de 18de eeuw.

Het meisje Bernardine kwam gewoonlijk in de loop van de morgen bij de weduwe wat theewater halen. Op maandag 23 juli had zij dit echter niet gedaan. Tegen 8 uur en nog eens om 9 uur was een Augustijner pater naar haar komen vragen, omdat hij haar niet zoals gewoonlijk in de kerk had gezien. Een der dames Bleron ging boven bellen, maar daar zij geen gehoor kreeg meende men, dat het meisje nog sliep of intussen naar de aan het Vrijthof gelegen kapel van het Wit-

tevrouwenklooster was gegaan. Om 2 uur was de pater nog eens naar haar komen informeren. Toen men op herhaald bellen en roepen geen enkele reactie kreeg, begon men zich ongerust te maken. Men vreesde dat het meisje ernstig ziek te bed zou liggen. Een der knechts ging de smid Frederix halen om de deur van de kamer open te maken. Maar deze zei, dat hij dit alleen in het bijzijn van een burgemeestersbode zou mogen doen. Tenslotte kreeg de bode Schreitter van de burgemeester toestemming de kamer te laten openen. Hierin vonden zij op het bed het ontzielde lichaam van Bernardine. Daar alles erop wees dat zij op geweldadige wijze om het leven was gebracht, liet de bode de kamer onmiddellijk weer sluiten, waarna hij de schout van het gebeurde in kennis ging stellen.

Deze liet nog dezelfde avond door de chirurgijnen Manuel en Luy, in het bijzijn van de schepenen Banens en Gudy de doodsoorzaak vaststellen. Theodoor Abels, gezel van de chirurgijn Manuel, die bij het onderzoek aanwezig was zegt hierover in zijn getuigenverklaring, dat nadat de bode Schreitter het bedgordijn opzij had geschoven, de huisknecht met een licht naderbij was getreden. Hij zag toen de meid liggen *met de borsten bloot, bebloed in 't aengesigt en eene koorde om den hals, die vast toegetrokken was*. Het schijnt dat de kamers van de bovenverdieping toen verder niet zijn onderzocht. De deur werd opnieuw gesloten en verzegeld.

Vroeg in de morgen van de daaropvolgende dag zagen de overburen, dat uit een kamer van de eerste verdieping van het huis *De Ploeg* uit een openstaand raam een laken hing. Vermoedelijk was de moordenaar, die zich tijdens het onderzoek nog in de woning moet hebben bevonden, langs dit laken ontsnapt.

De hele dag was er in de winkel van Bleron een grote toeloop van nieuwsgierigen. In de stad liep het gerucht, dat het meisje zich had verhangen. Een zoon van de weduwe Matheus Bleron, rentmeester van het St. Catharinaklooster, zag in de winkel ook een zekere Peter Bernard Ludwig staan, die vroeger wel eens snuif kwam kopen, maar zich omdat hij nog steeds geld schuldig was een tijdlang daar niet meer had

laten zien. Van de knechts had hij vernomen, dat Ludwig, die overigens, zoals nader zal blijken de vermoorde goed kende, de dag vóór de moord drie malen naar haar was komen vragen, maar haar niet thuis had getroffen. Hij vond dit zo verdacht, dat hij Ludwig vastgreep en hem overleverde aan de bode Furnau, die boven met de hoogschout en twee schepenen met het onderzoek bezig was.

Bij de confrontatie met het lijk van de vermoorde bleek Ludwig zeer ontsteld te zijn. Toen de rechter hem later naar de reden hiervan vroeg, antwoordde Ludwig *de heer hoogschout en twee heren waeren op de camer waer de meyd dood leyde op eene groote lange taefel, 't welcke hij aen de deur incoomende heeft gesien en daardoor niet anders verschrickt te syn geweest als eenigsins ontset*.

Toen men hem naar de herkomst van een paar verse bloedvlekken vroeg, die enige getuigen, de dag na de moord op zijn voorschoot hadden gezien, zei hij, na bovengenoemde confrontatie zo ontsteld te zijn geweest, dat hij zich in zijn logement door een, hem niet met name bekende gezel van de chrirug Manuel had laten aderlaten, waarbij de bedoelde vlekken waren ontstaan. Uit de stukken blijkt niet dat hiernaar verder een onderzoek is ingesteld. Men kende toen overigens nog geen onderzoek naar de bloedgroepen.

Bij zijn verhoor verklaarde Ludwig 51 jaar oud te zijn. Het laatst woonde hij te Gulik, welke plaats hij wegens schulden moest verlaten. Zijn vrouw ging in Duitsland met textielwaren langs de deuren. Hij woonde nu reeds vier jaren op verschillende adressen in Maastricht. Op het ogenblijk logeerde hij bij *'t Hollenderke* op de hoek van het Koevliegen(Kwadevliegen)straatje. Hij werkte een tijdje in het zinnelozengesticht van la Rocque, waar toen ook Bernardine Pinx werkzaam was. Hij verdiende de kost met het breien van kousen en handschoenen o.a. voor de in de Grote Staat wonende winkelier Leppens. Toen hij een paar dagen geleden bij een juffrouw Velten was, om haar een paar striknaalden te leen te vragen, trof hij daar Bernardine Pinx. Juffrouw Velten had toen tegen haar gezegd. *Laet Ludwig de kousen aenbreyen om daerdoor een stuck brood te winnen*. Hij was op zaterdag 21 juli, enige keren naar de woning van Bernar-

dine gegaan om haar hierover te spreken, maar trof haar niet thuis. Hij ontkende, dat hij toen, zoals de knechts van de weduwe beweerden de trap was opgegaan om daar te bellen. Hij zei, dat hij, toen hij op de derde trede stond boven aan de trap een vrouw had zien staan, die haar gezicht achter een hoofddoek verborg. De knechts zeiden echter daar geen vrouw te hebben gezien. Ludwig verklaarde verder, dat hij Bernardine Pinx de bewuste zaterdag in de namiddag in de Nieuwstraat had ontmoet. Zij had hem toen haar misgenoegen te kennen gegeven over zijn *overloop,* waarmede zij zijn herhaalde bezoeken bedoelde. Zij vreesde namelijk, dat dit aanleiding zou geven tot kletspraatjes over haar.

Het is vreemd, dat men Ludwig, ondanks de vele vaak voor hem belastende getuigenverklaringen liet lopen. De reden hiervan was waarschijnlijk, dat men intussen een andere verdachte had gevonden.

Dit bleek een kleinzoon te zijn van de weduwe Bleron, de achttienjarige Jean Gilles Bleron. Zijn vader Jean Baptiste Bleron woonde te Smeermaas en zijn moeder Marie Sophie Janssen in Bombay (in de Voerstreek). Uit de getuigenverklaringen krijgt men sterk de indruk, dat de jongeman, hier bekend als *de kromme,* om de een of andere reden bij sommige Maastrichtenaren niet geliefd was en dat hij de op hem rustende verdenking te danken had aan over hem in omloop zijnde lasterpraatjes. Hetgeen de getuigen over hem vertelden blijkt grotendeels afkomstig van horenzeggen en berustte voornamelijk op het feit dat men hem een paar dagen vóór de moord enige malen met het meisje had gezien. Er werd een bevel tot arrestatie tegen hem uitgevaardigd.

Dank zij de bemoeiïngen van zijn grootmoeder werd bij het gerecht een notariële akte overgelegd, waarin een vijftiental inwoners van Bombay, Warsage en Mortroux onder ede verklaarden, dat Jean Gilles Bleron de 20e tot de 23e juli bij familie en vrienden in deze plaatsen had doorgebracht. Het tegen hem uitgevaardigde arrestatiebevel werd daarop ingetrokken. De moord op Bernardine Pinx bleef ondanks de door de Raad van Maastricht, na kennisneming van de *ysselycke moord in het huys van kanunnik Cremers* uitgeloofde beloning van 1000 gulden voor het aanbrengen van de moor-

denaar onopgelost.

Twee jaren later kwam deze affaire, door een andere misdaad opnieuw in de openbaarheid, Peter Bernard Ludwig werd toen ervan verdacht zijn werkgever de heer Maul, directeur van het militair hospitaal te Maastricht te hebben bestolen. De heer Maul moet toen reeds zeer bejaard zijn geweest. Wij hebben in de kerkregisters van de Waalse Gemeente alleen gevonden dat Jean Maul op 13 december 1746 hier gehuwd was met Marie Josephine Haar, weduwe van Jacques Elie Groet. Maul, die te Homburg was geboren (datum niet vermeld) werd op 11 december 1793 begraven in de grote kelder van de Waalse kerk.

Uit de vele, vaak zeer uitvoerige getuigenverklaringen krijgen wij niet alleen een beeld van hetgeen zich in de nacht van 5 op 6 januari 1783 in het militair hospitaal heeft afgespeeld, maar ook van het interieur van dit gebouw. De heer Maul verklaarde, dat Ludwig hem die avond als gewoon bij het uitkleden had geholpen, waarna hij de slaapkamer via de deur naar de keuken had verlaten. Toen Ludwig hem de daaropvolgende morgen, later als gewoon kwam wekken, bemerkte de heer Maul, dat zijn broek, die Ludwig de avond daarvoor over een stoel had gehangen op de grond lag. Uit de zakken van de broek bleken niet alleen enige geldstukken, maar ook de sleutel van zijn secretaire verdwenen te zijn. Zij vonden de sleutel op de secretaire steken. Uit een hierin staand kistje bleken twee geldbeurzen met resp. 22 en 33 goud carolynen en nog een vijftiental zilveren dukaten te zijn verdwenen. Toen de heer Maul Ludwig van de diefstal beschuldigde, barstte deze in tranen uit en betuigde in alle toonaarden zijn onschuld.

Tot goed begrip van de situatie moet men weten, dat de kamer van Maul alleen toegankelijk was door een deur naar de binnenplaats, die altijd was afgesloten en een deur naar de keuken, waarin de dienstboden Marie Lambrechts en Dorothea Hustinx 's nachts sliepen. Zij verklaarden, dat in de bewuste nacht, nadat Ludwig deze deur had gesloten, niemand meer de kamer van de heer Maul had betreden.

Het blijkt overigens dat men Ludwig niet direct in arrest heeft gesteld. De op 31 januari als getuige verhoorde zil-

versmid Gerlach van Gend verklaarde, dat Ludwig een paar dagen na de diefstal bij hem kwam met een boodschap van de heer Maul. Hij had hem toen gevraagd of het waar was, dat men zijn heer had bestolen. Ludwig had toen tegen hem gezegd *De heer Maul is zo arm niet, dit maekt hem niet veel en die het heeft sal het goed doen*. Daarna had Ludwig, die zeer opgewonden scheen te zijn, terwijl hij zich op de borst klopte uitgeroepen *Ick ben de dief, ick ben de spitsboeff, ick ben de eerste en ook de laetste in de camer geweest*. De vrouw van Gerlach en twee zich in zijn winkel bevindende dames hadden dit mee aangehoord. Enige dagen later werden Ludwig en de van medeplichtigheid verdachte Anna Marie Slimmers in arrest gesteld. Anna Slimmers beweerde bij de confrontatie met Ludwig op 18 februari, over hetgeen zich in de bewuste nacht van de diefstal in het hospitaal het volgende:

Zij zelf, een zekere Joes Scheyen en diens vrouw Anna Catharina Hendriks hadden enige tijd geleden in het militair ziekenhuis gewerkt. Zij hadden daar Ludwig leren kennen. Zij maakten zich daar meermalen schuldig aan het stelen van levensmiddelen en wijn. Scheyen had zelfs een valse sleutel van de wijnkelder. Er werd door hen dan ook in het geheim menig glaasje wijn gedronken. Toen Scheyen daar de dienst verliet vroeg Ludwig hem om die sleutel, maar Scheyen zei, dat hij hem in het sekreet had gegooid.

Na haar ontslag uit het hospitaal had zij op zekere dag Ludwig in de Nieuwstraat ontmoet. Zij vertelde hem toen, dat zij door geldnood teneinde raad was, waarop Ludwig antwoordde *Zyt maer tevreden, het sal wel beter gaen, als gy swygen kunt sal ick u helpen*. Hij voegde hieraan toe, dat hij wist, dat de heer Maul zojuist veel geld uit Holland had ontvangen. Hij sprak toen met haar af, dat zij tegen 7 uur 's avonds aan de poort van het hospitaal zou komen. Toen zij op de afgesproken tijd daar aankwam stond Ludwig daar reeds op haar te wachten. Hij sloop met haar naar binnen en bracht haar naar een klein naast de waskeuken gelegen kamertje. Hier hoorde ze Ludwig tegen de in die keuken werkende meid zeggen, dat zij maar met werken moest ophouden, daar zij anders te laat voor het eten zou komen.

Daarna leidde Ludwig haar door de gang naar een ruimte naast de gewone keuken, waar wat planken en borden waarin de soep aan de zieken werd gebracht, stonden. Hij verborg haar achter een paar planken en verzocht haar daar op hem te wachten. Een tijdje daarna kwam hij terug en ging met haar door de gang naar de bleekhof. Daar hij hier de deur gesloten vond bracht hij haar door de gang over de binnenplaats, langs de kelders naar de z.g. pompenkamer. Hier moest zij in het donker op een daar staande bedstede op hem wachten. Tegen 10 uur kwam hij terug en zei tegen haar *Wij hebben het, wij syn geholpen,* waarop hij weer wegging. Even later kwam hij vragen of zij iets wilde eten, maar zij verklaarde geen honger te hebben. Ongeveer een uur later kwam hij uit de. z.g. *kretzcamer*. In het licht van een stompje kaars liet hij haar twee beurzen zien, die hij daarna in zijn zak stak. Hij had verder de hele nacht met haar daar in het donker doorgebracht, voortdurend overleggend hoe zij de diefstal verborgen zouden kunnen houden. Hij drukte haar op het hart vooral met niemand hierover te spreken. Indien de vrouw van Scheyen, die van zijn plannen op de hoogte was, zou *kleppen* zouden ze alles doen afliegen. Tegen 5 uur in de morgen ging hij met haar door een ijzeren deur, naast het *gemak* van de heer Maul, dat naast zijn kamer lag, naar de binnenhof tot aan een andere ijzeren deur. Hier overhandigde Ludwig haar de beide beurzen, waarna zij door de deur naar het voorplein gingen, waar Ludwig met een stok op een bel sloeg. Dit was het gewone teken, dat de portier de poort moest openen. Nadat zij ongemerkt de poort waren uitgeslopen, bracht Ludwig haar naar het tegenover het hospitaal gelegen straatje, waar hij haar verzocht de stad ten spoedigste te verlaten en vooral met niemand over het gebeurde te spreken. Hij zelf was daarop terug naar het hospitaal gegaan.

Na het uitvoerige verhaal van Anna Slimmers over de in het hospitaal door Ludwig gepleegde diefstal, zei ze bij de confrontatie met laatstgenoemde, dat zij hem de daarop volgende morgen tegen 9 uur bij de *Blauwe Hand op* de Markt had ontmoet. Hij zei toen *Gaet maer schielyck uit de stad en komt tegen nieuwjaar weder, dan is mijn dienst uit. Dan sul-*

len wij, want mijn vrouw is dood, met elkander bij Scheyen gaen inwonen en ick sal wel de cost voor u winnen. Toen zij hem de beurzen wilde teruggeven zei Ludwig *Behoud ze maer, dan weet het niemand en geen mens kan mij iets porteeren* (aanwrijven), *maer maekt wel dat gij uit de stad komt*. Aldus het verhaal van Anna Slimmers. Bij deze confrontatie deed Ludwig alles afliegen.

Bij een volgend verhoor herriep Slimmers haar vorige verklaringen. Zij beweerde nu weer, dat zij de beurzen in het Ridderstraatje van Ludwig had gekregen, maar dat zij ze na er een goudstuk te hebben uitgenomen aan hem had teruggeven.

Intussen bleef Ludwig hardnekkig de diefstal ontkennen. Hij gaf wel toe weleens wat vlees, brood, koffie en thee uit het hospitaal te hebben ontvreemd en met Scheyen van de gestolen wijn te hebben gedronken.

Ludwig werd ook ondervraagd over de in 1781 op Bernardine Pinx gepleegde moord. Alle destijds verhoorde getuigen werden opnieuw ondervraagd. Er werd nu meer aandacht geschonken aan de bloedvlekken, die enige getuigen op de voorschoot van Ludwig hadden gezien. Wij vinden echter nergens vermeld, dat de gezel van dokter Mancel, die volgens het verhaal van Ludwig hem had adergelaten, werd verhoord. Wij hebben wel het idee gekregen, dat uit de op de moord betrekking hebbende dossiers een aantal stukken zijn verdwenen.

Anna Slimmers is waarschijnlijk niet veroordeeld. De openbare aanklager was waarschijnlijk tot de conclusie gekomen, dat zij in ieder geval niet zelf de diefstal kon hebben gepleegd, daar zij niet kon weten waar de heer Maul zijn geld bewaarde.

Maar ook tegen Ludwig had men, noch wat betreft de moord, als aangaande de diefstal een direct bewijs.

In zijn zeer uitvoerige op 26 februari 1783 aan de Brabantse schepenen gerichte consideratie, voert de Maastrichtse pensionaris Adrianus Ludovicus Pélerin (1738-1806) aan, dat het bestelen van zijn werkgever met de dood kan worden bestraft. Daar voor een veroordeling een bekentenis van de aangeklaagde vereist wordt, vraagt hij tegen Ludwig toepas-

sing van de tortuur. Deze mocht in de 18e eeuw alleen worden toegepast, indien het een halsmisdaad betrof en de schuld van de beklaagde voldoende vaststond. Een op de pijnbank afgelegde bekentenis was echter alleen geldig, indien ze daarna door de beklaagde *buiten pijn en banden,* dus vrijwillig werd herhaald.

Ook de vice-hoogschout Willem Frederik de Jacobi de Cadier vraagt in zijn rapport van 21 februari toepassing van de tortuur, gezien Ludwig, tegen alle getuigenverklaringen in, zowel de diefstal als de moord blijft ontkennen. Daarbij had hij zich bij zijn arrestatie laten ontvallen *Ick sal my sowel uit desen diefstal redden als uit de moord op Bernardine*. De vice-hoofdschout had bovendien bedenkingen tegen de door Anna Slimmers afgelegde, vaak tegenstrijdige verklaringen, waarmede zij waarschijnlijk haar aandeel in de diefstal trachtte te verkleinen. Hij vraagt zich ook af waar het geld was gebleven.

Op 11, 16 en 17 maart werd Ludwig aan een *scherper examen* onderworpen. Uit het verslag van bedoelde verhoren, vernemen wij in detail op welke gruwelijke wijze een dergelijk verhoor plaats vond. Wij ontlenen hieraan enige passages.

Op 11 maart zouden op Ludwig de scheenschroeven worden toegepast. Maar het bleef slechts bij een demonstratie, waarschijnlijk bestemd om hem uit angst voor de foltering tot een bekentenis te brengen. De schroeven werden aangebracht maar niet aangedraaid. Ludwig bleef alle schuld ontkennen.

In het verslag van het verhoor op 16 maart wordt o.a. vermeldt: *9 minuten na elf uur v.m. syn aan denselven* (Ludwig) *geappliceert immediate* (dadelijk) *de duymschroeven, drie minuten daerna de schroeven vaste bygedrayt*. Daar hij niet bekende werden ook de scheenschroeven toegepast. Na op zijn verzoek te zijn losgemaakt bekent hij Slimmers 's morgens na de diefstal het gestolen geld te hebben gegeven, maar direct daarna herroept hij dit weer.

Na een nieuwe toepassing van de tortuur zegt hij *gestolen en gemoord* te hebben, maar verklaart daarop weer, dat hij de nacht van de moord niet uit zijn woning was weg geweest.

Na een hernieuwde toepassing van de scheenschroeven, zegt hij, dat hij *alles übels* (kwaad) *wilt seggen en dat hij haer heeft capot gemaekt en dat hij ook gestolen heeft*. Maar daarna verklaart hij weer dit alleen maar te hebben gezegd om te worden losgemaakt. Hij voegde hieraan toe *seg maer wat ick seggen sal, ick sal het seggen*. Nu eens beweert hij iets van de vermoorde Bernardine te hebben meegenomen, dan weer verklaart hij niets hiervan te weten. Na nieuwe pijniging verklaart hij *deselve* (Bernardine) *vermoord te hebben om den canonick syn geld, 't welck hy egter niet heeft gevonden en geen goed daer uyt het huys te hebben meede genoomen*. Ook deze verklaring trekt hij, na te zijn losgemaakt, weer in. Nadat de scheenschroeven opnieuw waren aangedraaid werden zijn bekentenissen uitvoeriger. Hij zegt nu *Om negen uuren, dan om elf uuren des avonts in het huys van Bleron gecoomen te syn des avonts voor den begaenen moord en deselve* (Bernardine) *verworgt te hebben, omdat deselve aen hem 't geld niet wilde overleveren, nadat hij haer met soetigheyt* (vriendelijkheid) *daertoe had soecken te bewegen, dat deselve aen hem alleenlyk seide, dat 't geld van de canonick op syn camer was en dat sy dit niet wilde doen. Segt dan dat touwtje waermeede deselve verworgt is gecogt te hebben, dan hetselver uyt de sluytmand geregen te hebben*. Na steviger aandraaien van de scheenschroeven, verklaart hij *hoe het geld uyt het hospitaal vermist, uyt de commode gestolen hebbende, aen Anna Slimmers gegeven te hebben des morgens in het straetje voor het hospitaal*. Maar ook dit herroept hij weer, waarna hij zei, dat Slimmers volgens afspraak tussen 6-7 uur 's avonds in het hospitaal was gekomen, de nacht daar met hem pratend over *haer ellendige toestand* had doorgebracht, waarna zij met het geld was weggegaan. Betreffende de moord zei hij nog *Nae de moord op Bernardine nae maendag vertoeft te hebben op des canonicks caemer, dinsdagsmorgens uyt de venster sig gelaeten heeft met een gordyn* en verder *nae die meyd verworgt te hebben aen deselve twee steecken te hebben toegebragt en alleen te syn geweest*. Na te zijn losgemaakt verklaarde hij echter, dit alles maar te hebben gezegd om een einde aan de pijniging te maken.

Daar men zo niet verder bleek te komen werd besloten de *estrapade* (wipgalg) toe te passen. Ludwig werd met een, aan de op de rug gebonden handen bevestigde touw die over een katrol liep, omhoog getrokken. Daarna liet men hem met een schok naar beneden vallen. Na zo gedurende vijf of zes minuten te hebben gehangen viel hij flauw. Hij werd weer tot bewustzijn gebracht, waarna de estrapade opnieuw werd toegepast. Dit herhaalde zich meerdere malen zonder dat men Ludwig tot een blijvende bekentenis kon brengen.

Op 17 maart werd hij weer onder toepassing van de scheenschroeven verhoord. Hij beweerde, dat men Slimmers maar eens op deze wijze moest verhoren, dan zou de waarheid wel aan het licht komen. Hij zei ook, dat hij alle op de pijnbank afgelegde bekentenissen zou blijven herroepen.

Verder is over deze zaak bij de gerechtsstukken niets te vinden. Waarschijnlijk heeft men hem bij gebrek aan een vrijwillige bekentenis, evenals Anna Slimmers moeten laten lopen. Zij zullen wel uit de stad gewezen zijn. De door Ludwig op de pijnbank afgelegde verklaringen bevatten zoveel details, die alleen aan hem bekend konden zijn, dat het vrijwel zeker is, dat hij de moord heeft gepleegd. Maar daar hij deze bekentenissen niet vrijwillig wilde herhalen, kon hij, volgens de toenmalige wetten niet worden veroordeeld.

Men had toen helaas nog geen Kojak, Columbo, Maigret, Derrick of andere superspeurders om dit zaakje even tot klaarheid te brengen!

Oorlogen teisterden de Limburgse en Luikse landen

Luiks geweld tegen Maastricht in 13e, 14e en 15e eeuw

In het verdrag van 1283, genaamd de *Oude Caerte,* werd het bestuur over de stad Maastricht geregeld. De hertog van Brabant en de prins-bisschop van Luik zouden tesamen Maastricht als een indivies (onverdeeld) gebied besturen.

Ondanks deze overeenkomst waren de steden Maastricht en Luik meermalen met elkaar in oorlogen verwikkeld. Bijzonderheden hierover vinden wij onder andere in de Colletanea geschreven door de vice-hoogschout van Luikse zijde Godefridus Collette. Hij vermeldt dat in januari 1295 er in Maastricht groot tumult was tussen *de borgerie oorsaecke van twee heeren* (de tweeherigheid). *De luyckenaeren waeren te onsterck en werden der veele vermoort*.

In 1297 werd Maastricht door de Luikenaren belegerd, maar door tussenkomst van de hertog van Luxemburg werd de vrede hersteld.

In 1303 werd Wyck door gewapende burgers uit Luik en Huy aangevallen omdat *die van Maestricht niet en wilden gehoorsaem wesen aen den bisschop. Maer die van Maestricht deden eenen uytval ende versloegen 200 Luykenaeren, 140 van Huy ende 500 van Namen, soodat sy het belegh moesten opbreecken*.

In 1332 werd Maastricht op last van de bisschop door de Luikenaren aangevallen, omdat *sy hadden den hertog van Brabant laten passeren, die veel quaet op 't lant van Luyck gedaen hadde*. Door tussenkomst van de abt van St. Nicaire staakten de Luikenaren deze actie.

Uit het voorafgaande blijkt, dat de beide heren van de stad Maastricht meer dan eens zelf in een strijd waren gewikkeld. In 1376 werd St. Pieter *affgebrant ende geplundert door die van Huy*. Vermoedelijk was St. Pieter, dat Luiks gebied was, ongehoorzaam geweest aan de bisschop.

In 1407 werd Maastricht weer belegerd door Luikenaren, gesteund door inwoners van Huy, Hasselt en Tongeren. De

reden hiervan was ditmaal, dat Maastricht gastvrijheid verleende aan de bisschop van Luik Jan van Beieren, nadat de Luikenaren tegen hem in opstand gekomen waren. Hij was met zijn hof naar Maastricht uitgeweken, en had daar zijn intrek genomen in de Nieuwe Biezen.

De Luikenaren benoemden in zijn plaats Dirk van Horne tot bisschop en diens vader Hendrik van Horne tot landvoogd. De Luikenaren waren vooral op de Maastrichtenaren gebeten, omdat zij hun toezegging, dat zij in dit conflict neutraal zouden blijven niet waren nagekomen.

In de verre omtrek van de stad werden alle bezittingen van de Maastrichtenaren verwoest. In november sloegen de Luikenaren het beleg voor de stad.

Nadat de Maastrichtenaren militaire hulp hadden gekregen van graaf Willem VI, een broer van Jan van Beieren, deden zij uitvallen in het Luiks gebied, waar zij onder andere het dorp St. Pieter in brand staken.

De zware stenen kogels waarmede de Luikenaren Maastricht beschoten richtten veel materiele schade aan, maar maakten weinig slachtoffers onder de bevolking. Door de felle winterkoude moest zij de belegering voorlopig opheffen. In het voorjaar zouden zij echter weer terugkomen.

Op hun beurt vielen nu de Maastrichtenaren het Luiks gebied binnen. Zij verwoestten het nabij Bilzen gelegen, plaatsje Wonck. Zij oefenden ook in andere in de omgeving gelegen plaatsen vreselijke wraakakties uit. Er werden veel mensen gedood of gevangen genomen.

Maar op 22 mei kwamen de Luikenaren opnieuw het beleg voor Maastricht slaan. De stad werd door een troepenmacht, van naar men beweerde 80.000 man geheel omsingeld.

Over de Maas werd een schipbrug gelegd. Bovendien verlegden zij de bedding van de Jeker, zodat de molens bij Nekum stil kwamen te liggen. Maar de Maastrichtenaren bouwden nog een aantal nieuwe molens op het veilig gelegen St. Antoniuseiland bij.

Dank zij de door Willem VI gezonden hulp, konden de Maastrichtenaren succesvolle uitvallen doen. Hierbij brachten zij een aantal stuks vee uit de omgeving naar de stad. Dit

bracht enige verlichting in het groeiend gebrek aan voedsel. In september ontvingen de Maastrichtenaren bericht dat Willem VI met een grote troepenmacht op weg naar het Luiks gebied was. Hierdoor aangemoedigd deden zij op 22 september een hevige uitval *sy braeken door het leger ende vermoorden al wat sy krijgen costen, ende brachten groote buyt in de stadt, soodat de viandt genootsekt was wegh te trecken. En doen sy binnen Luyck quaemen dede de bisschop alle haere vendels op de merckt verbranden, omdat sy soo quaelijck hadden voorgesien*.

Na een beleg van 113 dagen waren de Maastrichtenaren aan een wraakaktie van de Luikenaren ontsnapt. Deze zouden nu zelf het kind van de rekening worden. Jan van Beieren versloeg de Luikenaren bij Othée, waarbij 20.000 van hen de dood vonden. Ook de bisschop Dirk van Horne en zijn vader verloren hierbij het leven. De wraak van Jan van Beieren op de opstandelingen was verschrikkelijk. Aan zijn onmenselijk en genadeloos optreden dankt hij de bijnaam 'Jan zonder Genade'. In 1465 plunderden de Luikenaren weer eens St. Pieter en staken er de huizen in brand. De reden hiervan is niet bekend. Wij herinneren eraan dat St. Pieter tot het Luikse gebied behoorde.

Tenslotte vermelden wij nog *op 18 augustus 1489 hadden die Luyckenaeren eenen aenslagh op Maastricht, maer is haer oock qualyck becomen*.

Sindsdien werden de onenigheden tussen beide Heren van Maastricht niet meer met de wapens uitgevochten, hetgeen maar een geluk is, want er waren in de loop der eeuwen vrijwel voortdurend strubbelingen.

Maastrichtenaren op rooftocht

Interessante bijzonderheden over de geschiedenis van Maastricht, vanaf haar oorsprong tot in de 18e eeuw, vinden wij in de handschriften van Godefridus Augustinus Collette, ridder van het Roomse Rijk, Heer van Harff en Rindelborn. Hij was te Maastricht Luiks Vice-Hoogschout (1741), schepen in 1730, 1732, 1738 en 1740, Lid van de Gezworen Raad (1736 en 1754) en Schout van Sint-Pieter van 1695 tot en met 1746. Verder was hij Meier van de Laathof van Rosmeer en

Schepen van Berg van 18 juni 1694 tot zijn overlijden in 1755.

Zij 'Colletanea', waarvan in het Rijksarchief te Maastricht zeven delen aanwezig zijn, zijn een ware 'Fundgrube' op velerlei gebied. Hij vermeldt daarin tal van merkwaardige gebeurtenissen. Zo schrijft hij:

In maart 1648 was eenen levendigen olifant binnen Maestricht te sien geweest, den welcken veele konsten dede. Hij voght met eene degen, op dry manieren dede hy de reverentie, sat eene hoedt op syn hooft ende oock aff, sloegh de trommel, draeyde een vendel, droegh eenen emmer waters, daer het volck haer uyt wies tot denckennisse, vaaghde hem aff met eenen bessem, schoot eene pistole los, droegh 3 a 4 mans op syne snuyte, sonder die hy droegh op synen rugge, ende dergelycke meer, ende alle met syne snuyte.

Naast de vele aanvallen en belegeringen, waaraan Maastricht was blootgesteld, vermeldt Collette de volgende overvallen van de Maastrichtenaren op ander plaatsen in de omgeving:

In 1408 verwoestten de Maastrichtenaren het plaatsje Wonck en doodden alle inwoners, mannen, vrouwen en kinderen. (De in 1915 door A.J. Flament uitgegeven *Chroniek van Maastricht* vermeldt hierover nog, dat vele inwoners van Wonck, die meenden in de kerk aldaar een veilig toevluchtsoord te hebben gevonden, daarin omkwamen, omdat de Maastrichtenaren ook het kerkgebouw in brand staken).

Op Aswoensdag 22 februari 1640 trokken vanuit Maastricht 1200 soldaten te voet en te paard naar het plaatsje Limborgh (Limbourg) *om enige polacken te verassen,* die zich daar in dienst van de prins van Luik ophielden.

Toen zij de volgende morgen tegen vier uur het plaatsje binnenvielen, werd onmiddellijk alarm geslagen. De overste van de polakken wist te paard en slechts gewapend met zijn sabel, in zijn eentje de aanvallers in een straat tegen te houden, totdat de andere polakken ter hulp kwamen. De hele troep bestond slechts uit 15 man, rijdende op ongezadelde paarden. Zij sloegen met hun sabels zo verwoed op de aanvallers los, dat deze ondanks hun geweldige overmacht tot de aftocht werden gedwongen, waarbij zij twee doden op

het strijdtoneel achterlieten. Bij hun smadelijke terugtocht werd door hen flink geroofd en geplunderd.

Zij zouden van de daarbij gemaakte buit niet lang plezier hebben: De volgende dag werd te Maastricht aangekondigd, dat alle buit moest worden gerestitueerd *op poene van de hals te verbeuren*.

Op 26 februari 1646 trokken 600 Maastrichtenaren *soo te voet als te peert naar Thienen*. Toen zij de daarop volgende morgen tegen 8 uur aankwamen, bleken de stadspoorten nog gesloten te zijn. Terwijl de hoofdmacht zich verborgen opstelde, begaven acht soldaten zich naar de stadspoort. Een hunner was vermomd als minderbroeder, een ander was gekleed als pastoor en had een boek onder de arm. Drie als boeren verklede soldaten droegen op hun rug zakken met noten. Tenslotte was er een soldaat gekleed als trompetter met *een root veltteeken om 't lieff,* die twee *gevangenen met oraigne liverie op de armen* voor zich uit dreef. Zij waren allen gewapend met een zakpistool.

Bij het kleine poortje naast de hoofdpoort knoopte de pastoor met een der schildwachten en de minderbroeder met een andere een gesprek aan. Zij beklaagden zich erover dat men zo lang voor deze poort moest wachten. Toen de schildwachten de trompetter met zijn gevangenen zagen naderen, openden ze de grote poort. Een van de boeren liet vlak voor de voeten van de schildwachten een zak met noten vallen, waardoor een deel van de inhoud over de straat rolde. Toen de wachten zich bukten om wat van de noten op te rapen, werden zij van achteren door de minderbroeder en de pastoor doorstoken met de degens, die zij in stokken verborgen hadden gehouden.

De overige soldaten van de wacht, die hun kameraden ter hulp snelden werden door de overvallers met pistoolschoten gedood. Hierop konden de Maastrichtenaren ongehinderd de stad binnentrekken. Zij begonnen onmiddellijk te roven en te plunderen.

Als oorlogsbuit brachten zij naar Maastricht mede 296 paarden, 12 keteltrommen, 8 vendels en 4 standaarden. Bovendien namen zij gevangen een kolonel, 2 luitenant-kolonels, 2 kapiteins en een aantal officieren.

Volgens de Chroniek van Flament had de aanval op Tienen (Tirlemont) plaats met 200 man paardevolk en 5000 man te voet, van het garnizoen van Maastricht. Zij stonden onder het bevel van Grisson, kapitein-luitenant van de gouverneur van Solms en van de vaandrig Jan Remack. Volgens dit bericht waren 21 vaandels en 7 standaarden veroverd. Zij werden naar Den Haag gezonden om daar te worden bewaard. De buit zou totaal 1200 pond hebben bedragen.

‘Het wildzwijn der Ardennen’ in 1485 op het Vrijthof terechtgesteld

Ofschoon de hierna volgende gebeurtenissen zich grotendeels op Belgisch grondgebied afspeelden, was Maastricht hierbij meermalen direct betrokken. Ingevolge de twee-herigheid van deze stad was een dezer heren de prins-bisschop van Luik. Sint-Pieter was Luiks territoir.

In 1456 werd een Bourgondiër, nl. Louis de Bourbon, een neef van Philips de Goede prins-bisschop van Luik. De zoon van Philips de Goede, Karel de Stoute kwam de bisschop meermalen te hulp bij diens strijd tegen hun gemeenschappelijke vijand koning Lodewijk XI en diens vasallen en bondgenoten. Tot deze laatsten behoorde ook Guillaume de La Marck (ook wel genoemd d'Arenberg), Heer van Lummen (Lumey) en het graafschap Looz. Hij was de derde zoon van Jean de La Marck d' Arenberg, Heer van Sedan, d' Arenberg en Lummen en van Anne de Virnembourg. Aan de vele door deze woesteling gepleegde wandaden, dankte hij de bijnaam *Sanglier des Ardennes* (Wildzwijn der Ardennen), een titel w□aarop hij zo trots was, dat hij de rode uniformen van zijn volgelingen en soldaten van zijn embleem, de kop van een wildzwijn, deed voorzien.

Toen de heetgebakerde Luikenaren, aangestookt door de Fransen in 1467 weer eens tegen hun bisschop in opstand kwamen, vluchtte deze naar Huy, waar hij door de Luikse opstandelingen onder bevel van Guillaume de La Marck werd belegerd. La Marck slaagde in de nacht van 15 op 16 september erin de stad met een aantal uit de gilde gerecruteerde vrijwilligers bij verrassing binnen te dringen. De Bourbon wist te ontsnappen, maar Huy werd gedurende

twee dagen door de Luikenaren geplunderd.

Toen Karel de Stoute de val van Huy vernam kwam hij de Bourbon onmiddellijk te hulp. Na een hevig gevecht viel de stad op 17 november in handen van de Bourgondiërs.

Luik moest haar opstandigheid duur betalen.

Guillaume de La Marck, die zich in het graafschasp Looz had teruggetrokken sloot vrede met de overwinnaar. Gedurende een zevental jaren hield hij zich betrekkelijk rustig. In 1474 verwoestte hij de abdij van Saint-Laurent te Momalle en op 10 augustus van hetzelfde jaar vermoordde hij de vicaris-generaal van de bisschop, Richard Troncillon, waarna hij zich in zijn kasteel te Aigremont terugtrok. Met de uit de verkoop van zijn goederen te Peer en zijn kasteel te Lummen verkregen gelden maakte hij van Aigremont een bijna onneembare vesting.

Toen Karel de Stoute op zijn weg naar Keulen, waar hij de aartsbisschop bij het beleg van het stadje Neuss wilde gaan helpen, te Maastricht vertoefde, bood La Marck hem zijn diensten aan. Maar tegelijkertijd onderhandelde hij heimelijk met Frankrijk, het enige land, waaraan hij en zijn familieleden werkelijk gehecht waren.

Einde 1474 wekte het gerucht, dat La Marck aan het hoofd van een groot leger naar Luik optrok, daar grote ontsteltenis onder de bevolking. De Bourbon wist met de hulp van de Bourgondiërs de opstandelingen te verslaan. Hierbij maakte hij zich meester van het kasteel van Aigremont. Maar nadat Karel de Stoute op 5 januari 1477 voor de muren van Nancy was gesneuveld, wierpen de Luikenaren het Bourgondische juk af.

Everaert de La Marck wist een verzoening tussen de bisschop en zijn broer Guillaume tot stand te brengen. Onder het storten van huichelachtige tranen wierp laatstgenoemde zich voor de bisschop op de knieën en smeekte hem om vergiffenis voor zijn wandaden.

De Bourbon schonk hem genade op voorwaarde, dat hij zich met de familie van de door hem vermoorde Richard de Troncillon verzoende. De bisschop overstelpte de rouwmoedige met weldaden. Hij benoemde hem tot opperhofmeester van zijn paleis, kapitein van zijn lijfgarde, hoofdschout van

Luik en beheerder van zijn kastelen te Seraing en te Hesbaye. Bovendien wist hij voor hem van prinses Marie, de dochter van de hertog van Bourgondië, een schadevergoeding ten bedrage van 15.000 dukaten te verkrijgen voor het verlies van het kasteel d'Aigremont, drie jaren geleden. In naam van de bisschop begroette La Marck aartshertog Maximiliaan van Habsburg bij zijn aankomst in de Nederlanden, waar hij in het huwelijk kwam treden met Maria van Bourgondië. Hij vergezelde de aartshertog op zijn reis van Maastricht naar Diest.

Met een door de bisschop beschikbaar gesteld bedrag van 4000 Rijnse gulden kocht La Marck het kasteel Franchimont. Hij legde opnieuw de eed van trouw aan de bisschop af. Maar tegelijkertijd onderhandelde hij met de Fransen over een nieuwe aanslag op zijn weldoener.

Terwijl de de bisschop zijn lijfgarde sterk inkromp, breidde La Marck zijn troepenmacht steeds meer uit. Hij begon te Luik een ware terreur uit te oefenen. Men kon zonder zijn toestemming geen raadsbesluiten meer nemen en officiële brieven verzenden. Zijn optreden werd gesteund door zijn, nota-bene door de bisschop uit eigen zak betaalde, garde van 24 ruiters.

Pijnlijk getroffen door de ondankbaarheid en onbeschaamdheid van zijn vasal moest de, zich persoonlijk bedreigd voelende, bisschop naar Maastricht uitwijken. Van hieruit werden tevergeefse pogingen gedaan een verzoening tussen hem en La Marck tot stand te brengen.

In september 1480 werd La Marck, mede onder verdenking van samenzwering met het vijandelijke Frankrijk, door de Luikse schepenen uit het land verbannen.

La Marck ondernam nog een poging de bisschop, die van Maastricht eerst naar Tongeren en daarna naar Sint-Truiden was uitgeweken in handen te krijgen. Door een ernstige ziekte en de bij Guingate door zijn Franse bondgenoten geleden nederlaag was hij gedwongen voorlopig van deze actie af te zien.

De Franse koning protesteerde in een op 11 januari 1481 aan de Luikse regering gericht schrijven tegen de veroordeling van zijn ‘vriend en dienaar’ Guillaume de la Marck.

In Luik heerste in die tijd mede tengevolge van al deze beroeringen de grootste ellende. De mijnwerkers kwamen in opstand. Louis de Bourbon liet twee leiders van de opstandelingen ter dood brengen.

Nadat La Marck vernomen had, dat de Luikse regering het protest van Lodewijk XI naast zich neer had gelegd, besloot hij de zaak zelf in handen te nemen.

Aan het hoofd van 1200 ruiters en 3000 man voetvolk trok Guillaume de La Marck vanuit zijn kasteel te Franchimont op naar Luik. Onderweg voegde zich nog een groot aantal op buit beluste avonturiers bij hem.

In Luik bereidde men zich op de strijd voor. Het Luikse leger stond onder bevel van Jan, zoon van de graaf van Horne. Inplaats van, zoals hem was aangeraden, te Huy waar hij zich met een kleine troepenmacht bevond, de hulp van Maximiliaan af te wachten trok Louis de Bourbon de vijand tegemoet. Toen hij vernam dat deze langs een andere weg naar Luik optrok, begaf hij zich met zijn legertje in een ijltempo naar deze stad. Direct na zijn aankomst aldaar wierp hij zich dodelijk vermoeid, geheel gekleed op zijn bed. Na enkele uren rust, stelde hij zich, na te hebben gebiecht, aan het hoofd van zijn troepen. In Luik heerste grote wanorde. Vele burgers ontvluchtten de stad, de gilden aarzelden met het verlenen van hulp en niemand bleek tot grote offers bereid om de stad te verdedigen. Inplaats van, zoals hem van alle kanten werd aangeraden, binnen de muren van de stad de komst van de hulptroepen van de prins van Oranje af te wachten, wilde de bisschop de vijand onmiddellijk tegemoet trekken.

In de morgen van de 30 augustus 1482 trokken de Luikse troepen vanuit de poort van Amercoeur in de richting van Grivegnée. Nabij de molen van Wez kwam het tot een treffen met het leger van La Marck. De gevolgen waren verschrikkelijk. De voorhoede van het Luikse leger werd onder de voet gelopen, waarna de vijand het uit Huy afkomstige legertje aanviel. Gevolgd door een aantal van zijn edellieden wierp Louis de Bourbon zich in de strijd. Jean de Horne die het vaan van Saint-Lambert droeg werd gevangen genomen. Vele volgelingen van de bisschop vonden de dood, anderen

vluchtten of werden gevangen gegenomen. De bisschop, die door een sabelhouw aan het hoofd was getroffen, zag La Marck met opgeheven zwaard op hem toekomen. Tevergeefs smeekte hij hem zijn leven te sparen. Op koelbloedige wijze doorstak Guillaume de man, die hem destijds genade had geschonken en met weldaden had overladen. Dodelijk getroffen stortte de bisschop van zijn paard in een naast de woning van een koeherder gelegen mestpoel. Daar hij nog tekenen van leven gaf, beval la Marck een van zijn volgelingen hem af te maken. Het geheel ontklede lichaam bleef gedurende 24 uren (andere bronnen zeggen 3 dagen) in het slijk liggen.

La Marck liet te Luik een aantal huizen van rijke burgers plunderen. Door de niet gevluchte kanunniken van Saint-Lambert liet hij zich tot landvoogd uitroepen. Zijn broer Robert kreeg het bevel over het kasteel van Bouillon. Op 23 september werd La Marck door de aarstbisschop van Keulen geëxcommuniceerd.

Na lang aandringen kregen de minderbroeders toestemming het stoffelijk overschot van hun bisschop bij Wez weg te halen. Het werd in vol ornaat opgebaard voor het hoofdaltaar van de kathedraal van St. Lambert, waarna het op de zelfde plaats werd ter aarde besteld.

La Marck wilde zijn zoon Jean, die een prebende als kanunnik genoot, maar geen geestelijke wijding had ontvangen, tot bisschop van Luik laten benoemen. Hiertegen werd door de naar Leuven gevluchte kanunniken geprotesteerd. Enige van hen stelden als kandidaat de aartsdiaken Jacques de Croy, anderen stemden voor Jean de Horne, die zich na de slag bij Wez uit gevangenschap had vrijgekocht. Tenslotte werd besloten de paus hierin te laten beslissen.

De overwinningen van La Marck, die hij vooral te danken had aan de hem door Lodewijk XI verleende steun in geld en manschappen, verontrustten Maximiliaan. Op zijn verzoek kwamen de troepen van de Staten van Brabant de Henegouwers te hulp. Sint-Truiden werd heroverd, Looz en Hasselt werden geplunderd, La Hesbaye werd verwoest en zelfs Luik werd bedreigd. Tongeren moest zich overgeven. Koning Lodewijk trok zijn troepen terug, maar nu kwam Eve-

rard de la Marck zijn broer te hulp. Beide broers trokken rovend en plunderend door het Luikse land. Met de troepen van Maximiliaan kwam het slechts tot enkele lichte schermutselingen. Everard dwong de Maastrichtenaren het beleg van Sichem op te heffen. De La Marck's traden hoe langer hoe driester op. Begin 1483 vielen ze aan het hoofd van een bende avonturiers de in het kasteel van Hollogne-sur-Geer gelegerde Brabantse troepen aan. Maar dit zou hen slecht bekomen: Hun leger werd met bloedige verliezen uit elkaar geslagen, vele van hun aanhangers vonden de dood. Adolph de La Marck, commandeur van de Oude-Biezen, heer van Straihle en Guy de Canne werden gevangen genomen. De overigen vluchtten binnen de muren van Luik. Blind van woede liet Guillaume iedereen, die over vrede wilde praten, ter dood brengen. Hiertoe behoorden ook een aantal afgevaardigden uit Huy.

Intussen had Lodewijk XI zich bij het met Maximiliaan te Arras gesloten verdrag verbonden geen steun meer te verlenen aan de La Marck. Maar deze zette vanuit de door hem versterkte citadel van Huy zijn plundertochten voort. De ongelukkige bevolking had zwaar hieronder en onder de tegenacties van de troepen van Maximiliaan te lijden.

Luik sloot vrede met de prins van Oranje en Philippe van Kleef. Op 10 april werd eindelijk ook te Huy de vrede getekend.

Luik kende Guillaume de La Marck een lijfrente toe van 800 gulden, die aan zijn zoon Jean zou toevallen, behalve wanneer deze door de paus tot bisschop zou worden benoemd. Toen Guillaume vernam dat de keuze van de paus op Jean de Horne was gevallen, voelde hij zich bedrogen. Hij greep weer naar de wapens, maar op 21 mei 1484 werd te Tongeren opnieuw vrede gesloten. La Marck kreeg het domein van Seraing-le-Chateau terug en bovendien de som van 36.000 frank. Als waarborg mocht hij de kastelen van Franchimont en Bouillon behouden. Zijn zoon Jean kreeg benefices tot een bedrag van 1000 frank. De vijf door Guillaume benoemde schepenen en enige andere door hem voor het leven benoemde functionarissen behielden hun functies. Alle onder de Bourbon tegen hem uitgesproken vonissen werden inge-

trokken, beledigingen werden vergeven en hem werd zelfs bescherming verleend tegen eventuele wraakpogingen van zijn vroegere slachtoffers. La Marck legde een eed van trouw aan zijn nieuwe vorst af. Alles scheen nu pais en vree te zijn.

Het is tekenend voor de toenmalige mentaliteit, dat een geëxcommuniceerde en verbannen moordenaar, brandstichter, plunderaar en landverrader door de nieuwe prinsbisschop, wiens voorganger hij eigenhandig had gedood, nu als een vriend werd behandeld. Guillaume de La Marck was meermalen de gast van Jean de Horne, waarbij hij, zoals dit destijds gebruikelijk was, zelfs diens legerstede deelde.

Maar onder de dekmantel van vriendschapsbetuigingen, werden door beide partijen snode plannen gesmeed.

Jean de Horne zag met lede ogen, dat Guillaume zich weer met bestuurszaken van het prinsdom begon te bemoeien. Naast de reeds in zijn bezit zijnde kastelen eiste hij nu ook nog het kasteel van Grevenbroek op. Aartshertog Maximiliaan, die vernomen had, dat La Marck met de hertog van Lotharingen tegen hem en de prins een verbond had gesloten, besloot aan deze affaires voor goed een einde te maken. Hij droeg generaal Frederik de Horne, heer van Montigny op zich met list van Guillaume de La Marck meester te maken en hem naar Maastricht over te brengen om te worden berecht door de daar zetelende Luikse en Brabantse Gerechten. Hiermede was het lot van Guillaume beslist.

Midden juni 1485 maakte hij met de prins van Luik en diens oudste broer een uitstapje naar Sint-Truiden. Zij logeerden in het buitenverblijf van de La Marck aldaar, waar de Montigny zich met een gewapen escorte bij hen voegde.

Bij het diner kwam het gesprek op paarden. Montigny daagde Guillaume uit tot een snelheidswedstrijd.

Na het diner begaven zij zich naar het open veld buiten de stad. Hier werd La Marck door de in hinderlaag liggende militairen van de Montigny overvallen en gevangen genomen. Toen hem het arrestatiebevel van Maximiliaan werd getoond, vroeg La Marck waar men hem naar toe bracht. Toen hij vernam dat hij naar Maastricht werd geleid, merkte

hij schamper op *dus naar de dood*. Inderdaad werd hij direct na zijn aankomst aldaar door de gezamelijke gerechten van de stad ter dood veroordeeld. In een in 1838 te Luik verschenen werk getiteld *Promenades historiques dans le Pays de Liège, par le Docteur Body,* lezen wij:

De volgende morgen 18 juni 1485 werd hij naar het Vrijthof gebracht, waar zich permanent een stenen schavot, versierd met vier bronzen leeuwen, bevond, dat diende voor de executie van zware misdadigers. Alvorens het schavot te bestijgen liet La Marck zijn blik over de toeschouwers dwalen die in grote getale waren samengestroomd om de terechtstelling bij te wonen. Toen hij onder hen Jean de Horne opmerkte, verweet hij hem aan de hinderlaag te hebben meegewerkt. Daarop hief hij zijn lange baard op, hij klemde deze tussen zijn lippen vast en bood op moedige wijze zijn hals aan het zwaard van de beul.

Elders wordt nog vermeld, dat hij vóór de terechtstelling nog gebiecht had bij de overste van de dominicanen, Arnold Proenen.

In de *Annuaire de la province du Limbourg, de 1850,* lezen wij: *in 1674 vond men bij het graven in de vloer van de Dominicaner kerk te Maastricht, nabij het hoofdaltaar een skelet in een rode damasten mantel. Er naast lag een doodshoofd, bedekt met een kap van dezelfde stof. Pater de Heer, die bij deze ontdekking aanwezig was, zei na de kledingstukken te hebben onderzocht, dat deze bijna geheel gaaf waren en dat hij hierop duidelijk bloedvlekken had gezien. Het waren de resten van de beruchte Guillaume de La Marck, graaf d' Arensberg die op bevel van bisschop Jean de Horne op de hoek van het Vrijthof werd onthoofd, en die in deze kerk met alle, aan een lid van een adelijke familie verschuldigde eerbewijzen, door de Predikheren werd begraven*.

Uit andere bronnen vernamen wij dat de te Maastricht terechtgestelde niet ‘Het wildzwijn der Ardennen’, maar een andere La Marck, genaamd ‘Willem met den Baerde’ zou zijn geweest.

De met Guillaume gevangen genomen en naar Maastricht gebrachte Gilbert van Entbroek, schout van Looz, bekende op de pijnbank, dat hij Guillaume te Sint-Truiden had ho-

ren zeggen, dat diens oom binnenkort bisschop van Luik zou zijn. Ook hij werd enkele dagen daarna ter dood gebracht.

De wijze waarop La Marck in een hinderlaag was gelokt en terechtgesteld verwekte bij vele van zijn aanhangers grote verontwaardiging.

Zijn broers en zonen ontketenden een ware burgeroorlog, waaraan eerst in 1492 voorgoed een einde kwam. Niet voor niets had La Marck de toeschouwers vanaf het schavot toegeroepen: *Mijn hoofd zal lang bloeden!*

De wraakzuchtige La Marck's richtten in het Luikse land grote verwoestingen aan. Vele hooggeplaatste personen uit het gevolg van de prins werden vermoord.

Toen Everard de la Marck zich weer eens van Luik meester maakte, vluchtten vele aanhangers van de bisschop naar Maastricht. Brooddronken soldaten van La Marck hadden zich bij de plundering van het bisschoppelijk paleis meester gemaakt van bisschoppelijke en andere geestelijke gewaden. Hierin gekleed liepen zij door de straten van Luik, overal op spottende wijze met brede gebaren de hierdoor diep geschokte voorbijgangers zegenend.

In 1465 verwoest Sint Pieter mocht niet worden herbouwd

De heerlijkheid Sint Pieter behoorde tot het grondgebied van het prins-bisdom Luik. Dit gebied had reeds vanaf de 13e eeuw veel te lijden onder oorlogen, die dit gebied teisterden. Tussen 1295 en 1409 werd het dorp Sint Pieter niet minder dan acht malen betrokken bij de strijd van de Luikenaren tegen Maastricht, welke stad herhaalde malen, zij het zonder succes door hen werd belegerd. De oorzaak van deze strijd was de ene keer ongehoorzaamheid van de Maastrichtenaren aan hun medeheer, de prins-bisschop van Luik, en een andere keer het verlenen van gastvrijheid aan deze weer eens door de opstandige Luikenaren verjaagde kerkvorst. Sint Pieter koos in deze strijd vrijwel altijd de zijde van de bisschop.

In 1376 werd Sint Pieter door de inwoners van Huy geplunderd en in brand gestoken.

Toen in 1408 de Luikse gilden tegen hun bisschop Jan van

Beieren in opstand kwamen, nam deze met zijn hele hof de wijk naar Maastricht. De Luikenaren kozen in zijn plaats Dirk van Horn tot bisschop, welke benoeming natuurlijk niet door de paus werd erkend. Als vergelding voor de aan Jan van Beieren verleende gastvrijheid begonnen de Luikenaren alle buiten de stad gelegen eigendommen van Maastrichtenaren te plunderen. Van hun kant vielen daarop de Maastrichtenaren Sint Pieter binnen, dat geheel door hen werd verwoest. De Luikenaren sloegen het beleg voor Maastricht, maar na 113 dagen moesten zij dit opbreken, omdat Jan zonder Vrees en hertog Willem VI hun broer en zwager Jan van Beieren met hun troepen te hulp kwamen. Ongeveer een halve eeuw later verkeerden Maastricht en Sint Pieter weer in een soortgelijke situatie!

De heetgebakerde Luikenaren waren ditmaal in opstand gekomen tegen hun bisschop Louis de Bourbon. Sint Pieter, dat ditmaal de zijde van de opstandelingen had gekozen, werd in 1465 door de aanhangers van de bisschop geplunderd en vrijwel met de grond gelijk gemaakt.

Nadat Karel de Stoute in 1467 Louis de Bourbon te Luik weer in zijn rechten had hersteld ging hij over tot het bestraffen van diens tegenstanders. Hij ontnam de Luikenaren vele van hun privileges. Ook Sint Pieter werd voor zijn ongehoorzaamheid streng gestraft. De hertog ordonneerde, dat de heerlijkheid bij Maastricht zou worden ingelijfd, waarbij echter alleen de Luikse magistraat te Maastricht het gezag hierover zou uitoefenen.

De Maastrichtenaren waren met deze inlijving zeer ingenomen. Sint Pieter was steeds een toevluchtsoord geweest voor uit de stad ontvluchte moordenaars, vrouwenrovers, en andere misdadigers. Zij bevonden zich daar in veiligheid voor de Maastrichtse Justitie, die in Sint Pieter geen jurisdictie. had.

De hertog beval tevens, dat Sint Pieter nooit meer zou mogen worden herbouwd. Ook hierover waren de Maastrichtenaren zeer verheugd, omdat de aan de rand van Maastricht gelegen gebouwen van Sint Pieter bij belegeringen van de stad door de vijand als schuilplaats konden worden gebruikt. Ook in latere eeuwen zien wij, dat bij dreigende bele-

geringen, daar gelegen gebouwen door de Maastrichtenaren worden gesloopt en daar staande bomen worden gekapt.

Ondanks bovengenoemd verbod begonnen enige inwoners van Sint Pieter met het herstel van hun woningen, waarbij het herhaalde malen tot een handgemeen kwam met Maastrichtse gerechtsdienaren, die dit moesten beletten.

Jan van Horn, die in 1484, de door Guillaume de La Marck gedode Louis de Bourbon als bisschop was opgevolgd, verzette zich tegen de inlijving van Sint Pieter bij Maastricht. Maar in juni van dat jaar werd hij door de aartshertogen Maximiliaan en Philippe gesommeerd het door de hertog van Bourgondië gevelde vonnis ten uitvoer te brengen. Hun gevolmachtigde officier Philippe van Kleef werd met het toezicht hierop belast.

In 1488 moest ook Jan van Horn wegens onenigheden met de Luikenaren zijn toevlucht nemen in Maastricht. De Maastrichtse magistraat leende hem geld, waarbij zij echter tevens op een spoedige overdracht van de jurisdictie over Sint Pieter aan de Luikse magistraat te Maastricht aandrongen. Maar Jan van Horn, wiens benoeming tot bisschop van Luik nog niet door de paus was bevestigd, zei te vrezen, dat dit te Rome de indruk zou kunnen wekken, dat hij de heerlijkheid Sint Pieter voor geld had verkwanseld. Hij beloofde echter, dat hij zodra hij over zijn vijanden zou hebben getriomfeerd, tot deze overdracht zou overgaan. Maar hiermede bleken de Maastrichtenaren geen genoegen te nemen.

Toen de bisschop om een nieuwe geldlening kwam vragen eisten zij, dat hij eerst in een door hem en het kapittel van St. Servaas ondertekende en van zijn zegel voorziene akte de overdracht van Sint Pieter zou bevestigen. Deze eis moesten zij echter laten vallen. In 1491 besloot het stadbestuur alle gebouwen in Sint Pieter af te breken en de kelders en putten aldaar vol te storten. De bisschop bad en smeekte dit raadsbesluit niet ten uitvoer te brengen, maar dit werd zowel door de raad, als door de gilden geweigerd. De Maastrichtse burgers werden opgeroepen aan de afbraak mee te helpen.

In 1493 had te Mechelen een conferentie plaats over de inlijving van Sint Pieter bij Maastricht. De gedeputeerden van de Maastrichtse raad hadden de boodschap meegekregen op

geen enkel compromis in te gaan. De conferentie leverde geen enkel resultaat op. Wel wist de bisschop gedaan te krijgen, dat de Maastrichtenaren gedurende één maand niets zouden ondernemen.

Intussen bleef de aartshertog op de uitvoering van de door Karel de Stoute uitgevaardigde verordening aandringen. Tenslotte slaagde de bisschop er toch nog in de Maastrichtse magistraat over te halen van de eis tot inlijving van Sint Pieter af te zien. Op 10 juni 1493 werd hierover, buiten medeweten van aartsbisschop Maximiliaan, tussen partijen een accoord gesloten, waarbij de inlijving voor goed van de baan was.

Het is opmerkelijk, dat Jan van Horn in 1489, dus vóór dat er van een dergelijk accoord sprake was op Sint Pieter voor de paters Franciscanen-Observanten een kerk en een klooster liet bouwen. Hij werd in 1505 in deze kerk begraven.

Enige resten van genoemd klooster, waaronder het kapelletje, vinden wij bij het reeds in vorige eeuwen bij vele Maastrichtenaren geliefde ontspanningsoord, Slavante, waarvan de naam waarschijnlijk een verbastering is van ‘Observanten’.

‘t Gruwelyck verraet op Maastricht in 1638’

In de maand maart van het jaar 1638 begon voor de krijgsraad te Maastricht het proces tegen een aantal ingezetenen, die ervan werden beschuldigd, dat zij de stad op verraderlijke wijze in handen van de Spanjaarden hadden willen spelen. Alvorens uitvoeriger hierop in te gaan willen wij eens nagaan wat de aanleiding van deze affaire kan zijn geweest. Nadat Frederik Hendrik in 1632 de Spanjaarden had verdreven moest hij, daar de Staten-Generaal een verdere voortzetting van de veldtocht te kostbaar vond, zijn opmars staken. Het gevolg hiervan was, dat in de omgeving van Maastricht sterke Spaanse troepenmachten bleven opereren, die een voortdurende bedreiging voor de stad vormden. Bovendien waren in november 1633 onder leiding van Ferdinand van Habsburg Spaanse versterkingen Brussel binnengetrokken.

Terwijl de Spaanse militaire macht voortdurend sterker werd, brokkelde het Republikeinse leger wegens gebrek aan financiële middelen steeds verder af. Toch wist het in 1633 door de hier heersende pest sterk verzwakte garnizoen, in 1634 een poging tot omsingeling van de stad te verijdelen. Maar de sterke Spaanse troepenmacht onder leiding van markies d'Aytona bleef een voortdurende bedreiging. De Spanjaarden controleerden de verbindingen tussen Maastricht en Luik, terwijl de verbindingswegen naar het Noorden in handen waren van de Oostenrijkers. Hierdoor was Maastricht min of meer geblokkeerd. Daar de plaatsvervangende gouverneur van Maastricht, de commandeur Joachim van Golstein, roomse burgers van de stad, zoals wij verder zullen zien niet geheel ten onrechte, verdacht van Spaanse sympathieën, moesten zij de in hun bezit zijnde wapens inleveren.

Het bovenstaande geeft slechts een zeer summier beeld van de verwarde en ingewikkelde situatie in het gebied om Maastricht in het begin van het jaar 1636.

In plaats van een nieuwe aanval op Maastricht te ondernemen, wilden de Spanjaarden met de hulp van enige met veel geld hiertoe overgehaalde burgers, de stad bij verrassing in handen zien te krijgen. Zij meenden op de steun van het katholieke volksdeel, dat van de Staatse overheersing meer dan genoeg had, te kunnen rekenen.

Toen Maastricht zich in 1632 aan Frederik Hendrik overgaf, was overeengekomen, dat het tweeherig bestuur zou worden gehandhaafd, dat er vrijheid van godsdienst zou zijn en dat aan de rechten van de katholieken niet zou worden getornd.

Desondanks waren er sindsdien voortdurend strubbelingen tussen roomse en protestante instanties. De geestelijken werden steeds meer in hun macht beknot: Zij moesten zelfs enige kerken als de St. Mathias en de St. Jan aan de gereformeerden afstaan. Laatstgenoemden zouden liefst alle kloosters willen laten sluiten en de kloosterlingen uit de stad laten verbannen. Na het beruchte proces van 1636 zouden zij hierin inderdaad zijn geslaagd als de prins van Oranje toen niet had ingegrepen.

De toestand in de stad was in 1636 allesbehalve rooskleurig.

Mede door de vele oorlogsrampen waardoor ze in de vorige eeuw was getroffen, was Maastricht een gehavende en verarmde stad. Een groot deel van de inwoners moest leven van de opbrengst van de buiten de stadsmuren gelegen akkers, die maar al te vaak door rondtrekkende soldaten werden geplunderd en verwoest. De toevoer van levensmiddelen uit Luik en uit het Noorden werd voortdurend door vijandelijke blokkades gehinderd.

De belangrijkste bronnen van inkomsten waren, dank zij het garnizoen, de brouwerijen, maar ze ondervonden hoe langer hoe meer concurrentie van buiten de stad gelegen brouwerijen. Ofschoon aartshertog Albrecht in 1619 had toegezegd, dat er binnen een mijl rond de stad geen brouwerijen mochten worden gevestigd, werden er binnen dit gebied op Luiks territorium nieuwe brouwerijen opgericht. Zij werden door soldaten van het garnizoen druk bezocht en deze smokkelden bovendien grote hoeveelheden bier de stad binnen. Hierdoor liep de, de laatste jaren reeds tot eenderde verminderde opbrengst van de accijnsen, nog verder terug, waardoor de stad wederom een belangrijk deel van zijn inkomsten verloor.

In 1633 had de hier heersende pest op verschrikkelijke wijze onder de burgers en militairen huisgehouden. Men sprak zelfs van 14.000 doden. Er kwamen een 600-tal huizen leeg te staan.

Het meeste ongerief had de bevolking van de voortdurende inkwartieringen. Een groot deel van de militairen werden met hun gezin bij particulieren ondergebracht, die soms zelfs hun bed moesten afstaan en zelf op een stroozak moesten slapen.

Het is, gezien het bovenvermelde, niet onwaarschijnlijk dat vele katholieken en vooral de geestelijken de Spanjaarden, indien zij erin zouden slagen Maastricht te heroveren, als bevrijders zouden begroeten.

Dat er in Maastricht iets broeide blijkt onder meer uit de vlucht in de maand februari 1636 van de schepen van de Vroenhof Emont Crieckelmans en van de Brabantse Hoogschout Arnold Verheyen, beiden verdacht van landverraad. Degenen die zich meer in de toenmalige politieke en militaire

toestanden willen verdiepen verwijzen wij naar de goed gedocumenteerde studie van Dr. B.H.M. Vlekke, die in 1938 te Antwerpen onder de titel *Van 't gruwelyck verraet in de jaere 1638 op Maestricht gepractiseert* verscheen.

Wij ontleenden de op het proces betrekking hebbende gegevens voornamelijk aan het in het Rijksarchief te Maastricht aanwezige afschrift van de gerechtsstukken en aan de hierop betrekking hebbende notities van G.A. Collette in diens *Colletanea* deel V.

Alvorens over te gaan tot de behandeling van het proces, ter verduidelijking nog het volgende:

Gouverneur van Maastricht was sedert 1632 Frederic Maurice de la Tour d'Auvergne, prins van Sedan, zich noemend hertog van Bouillon, een neef van Frederik Hendrik. In 1634 was hij van de calvinistische leer overgegaan naar de roomskatholieke, om in het huwelijk te kunnen treden met de katholieke gravin Eleonore van den Bergh. Hij was zelden te Maastricht aanwezig. Gedurende zijn afwezigheid werd hij vervangen door commandant Joachim van Goltsteyn, een bekwaam en energiek militair en een fel calvinist. Hij was hoofdrechter in het proces. Dit laatste en de afwezigheid van de hertog van Bouillon was zeer ongunstig voor de beschuldigden, vooral wat betreft de geestelijken onder hen.

Over het proces zijn meerdere, vaak tegenstijdige beschouwingen gepubliceerd. Uit de daarop betrekking hebbende documenten krijgt men de de indruk, dat de terechtstaande geestelijken noch de heimelijke samenzweerders en verraders waren, zoals zij in de gerechtsstukken worden aangeduid, noch de martelaren van het biechtgeheim, zoals zij wel eens door katholieke schrijvers worden beschreven. Zij hadden het ongeluk terecht te staan voor een krijgsraad, waarvan de leden al wat rooms was wantrouwden en de jezuieten wilden verdelgen. Een neutrale rechtbank zou hen op grond van het tegen hen aangebracht bewijsmateriaal hoogst waarschijnlijk nooit ter dood hebben veroordeeld.

De samentrekking van de Spaanse troepen, het feit dat deze geen aanstalten maakten om het beleg voor de stad te slaan en de reeds vermelde plotselinge vlucht van een paar hooggeplaatste Maastrichtenaren gaven aanleiding tot allerlei ge-

ruchten omtrent een gepland verraad.

De zaak kwam tenslotte aan het licht, doordat de krijgsraad van een als ‘appointe’ onder kapitein Haulterive dienende Claude La Court wilde vernemen hoe hij aan het vele geld kwam, dat hij hier met gulle hand uitgaf. Dit was zeker niet afkomstig van de zeer bescheiden gage die hij als militair verdiende. La Court was een verarmd Bourgondisch edelman, die bij zijn indiensttreden in het Staatste leger beweerde, dat hij uit het Spaanse leger was gedeserteerd.

Bij zijn verhoor op 26 februari 1638 kwam al spoedig de herkomst van het geld aan het licht. Hij verklaarde dat hij een tijdje geleden, na een bezoek aan zijn te Luik verblijvende echtgenote, bij Argenteau door Spaanse militairen was gevangen genomen. De commandant van het fort te Navaigne met name Mézières, voor wie hij was voorgeleid, had tegen hem gezegd, dat hij niet alleen zijn desertie door de vingers wilde zien, maar hem bovendien een grote som geld zou betalen, indien hij te Maastricht connecties wilde aanknopen met personen, die tegen geldelijke betaling wilden medewerken aan een verraderlijke overval van de Spanjaarden op de stad. La Court beweerde hierop voor de schijn te zijn ingegaan met de vooropgezette bedoeling aan commandant Goltsteyn de namen van de verraders bekend te maken. Hiervoor had hij, naar zijn zeggen echter nog geen gelegenheid gehad.

Als medeplichtige noemde hij de brouwer Jan Lansmans. Deze zou hem het, met geld van Mézières aangekochte, aan de stadsmuur gelegen huis ‘De Halve Maan’ verhuren, zodra de tegenwoordige huurder, een sergeant van kapitein Borsel eruit getrokken was. La Court zei dat hij verschillende malen brieven van Lansmans naar Mézières had overgebracht en dat hij hem meerdere aan hem gerichte brieven van Mézières en van de Kardinaal-Infant had getoond. La Court bekende zelf met Mézières brieven gewisseld te hebben via zijn vrouw Agnes de Bourien en haar zuster Josine, die verwant waren aan de echtgenote van Mézières. Beide vrouwen werden door een schrijven van La Court naar Maastricht gelokt om te worden verhoord, doch hieromtrent verder meer.

Lansmans werd gevangen genomen en verhoord. Hij ontkende ook maar iets van deze zaak af te weten, maar toen hij met foltering werd bedreigd bekende hij op 3 maart het volgende:

Hij was via een te Visé wonende kleermaker met name Jan de Geye met Mézières in connectie gekomen. In diens opdracht en met van hem ontvangen geld had hij voor 1400 gulden het naast zijn huis, achter de tuin van Mayke Mottens gelegen pand de 'Halve Maan' gekocht. Hij moest dit verhuren aan een Frans 'adelborst' (La Court), die hij in 'den Struys aldernaest 't Gasthuys' (café Vogelstruis) zou ontmoeten. De bij de aankoop van genoemde pand daarin wonende huurder werd tegen betaling van een vergoeding ten bedrage van 20 rijksdaalder bewogen het huis te ontruimen.

Lansmanns woonde aan het Minderbroedersstraatje naast de tegen de walmuur, bij de O.L. Vrouwepoort gelegen brouwerij, maar dit huis bleek voor de uitvoering van het hierna omschreven plan van Mézières niet zo geschikt te zijn. Volgens dit plan zou in de achter de 'Halve Maan' gelegen, daar vrij zwakke walmuur een opening worden gemaakt. Via een over de langs de muur stromende Jeker geslagen bruggetje *de vyant door den hoff van den Heere Commandant Golsteyn soude connen die poorte desselfs openen, die corps de garde overrompelen, die valbrugge afflaten, voort die Lieve Vrouwe poorte te bemachtigen ende middeler tijf alarm maken aen de St. Pieterspoort, Brusselsche poort, staketsels aan de Bysen* (Nieuwe Biezen) *ende tot Wyck en andere plaetsen oock petarden* (springbussen) *gebruycken*. (om de bezetting af te leiden). La Court zou hierbij als militair hulp kunnen verlenen.

Het breekwerk in de stadmuur zou worden verricht door de metselaar Jan Rompen, in de wandeling Hopman genoemd. Hij zou hierbij worden geholpen door zijn collega Lenaert Caters. Jan Rompen wist nog bijtijds de stad te verlaten, maar de arme Caters, die eerst gedurende 5 dagen bij het geval was betrokken, zou dit met de dood moeten bekopen.

Lansmans, die waarschijnlijk meende hiermede zijn leven te redden, noemde ook nog namen van andere personen, die

volgens hem bij deze zaak waren betrokken.

Allereerst noemde hij pater Servaes Vinck, gardiaan van de minderbroeders. Hij beweerde dat pater Vinck een zestal weken geleden een onderhoud met Mézières had en verder dat hij in de biecht de pater op de hoogte van de plannen had gebracht, waarop deze zou hebben gezegd, dat hij hoopte dat het plan zou lukken.

Op 3 maart werd de pater door Goltsteyn zelf in het franciscanerklooster aan de Pieterstraat gearresteerd. De gevangenneming van pater Vinck, die bij de katholieke bevolking van Maastricht een grote populariteit genoot, verwekte hieronder verwondering en ontsteltenis.

Aan het antwoord van de pater op de door Lansmans tegen hem ingebracht beschuldigingen ontlenen wij het volgende: Drie of vier weken geleden had Lansmans gedurende de biecht tegen de pater gezegd, dat hij hem over een geheime zaak wilde spreken. Bij het onderhoud dat daarna met hem in het klooster plaatsvond had Lansmans hem van het verraad op de hoogte gebracht. Hij had tegen Lansmans gezegd, dat hij hiermede niets te doen wilde hebben, maar gaf toe, dat hij zich had laten ontvallen *Ick hoop dat het zal lucken*. Hij ontkende brieven aan Mézières te hebben overgebracht en met hem te hebben gesproken. Het feit dat hij later onder de druk van getuigenverklaringen moest toegeven, dat dit wel degelijk het geval was geweest, moest bij de krijgsraad wel de indruk wekken, dat zij met een onbetrouwbaar en leugenachtig persoon te doen hadden. De waarheid is, dat de goedmoedige Vinck zich schijnbaar niet bewust was in welke gevaarlijke affaire hij verwikkeld geraakt was.

Daar Maastricht door de nabij gelegen vijandelijke troepen nog steeds in en een kwetsbare positie verkeerde was verraad een zeer ernstige zaak. De krijgsraad wilde dan ook dat deze affaire tot de grond werd uitgezocht.

Men besloot de beklaagden aan een *scherper verhoor* (op de pijnbank) te onderwerpen. Dit mocht volgens de wet alleen plaats hebben indien het een halsmisdaad betrof en de schuld van de beklaagde voldoende vaststond.

Op 15 maart verklaarde La Court op de pijnbank, dat hij te

Luik met een franciscaan en een jezuiet gedurende de biecht over het geplande verraad had gesproken. Nu meende men direct hieruit te kunnen concluderen, dat dan ook de jezuieten te Maastricht wel hiervan op de hoogte zouden zijn. Toen men ook Lansmans aan een *scherper verhoor* onderwierp, beweerde hij dat hij met de jezuieten over de plannen had gesproken. Men dacht nu eindelijk een aanleiding te hebben gevonden om tegen de door de protestanten zo gehate jezuieten te kunnen optreden.

Op 16 maart werden de rector pater Joës Baptista Bodden en pater Gerardus Pasmans gevangen genomen, de andere paters mochten het klooster niet verlaten.

Bij het verhoor door de krijgsraad van de gevangen genomen kloosterlingen ontkenden zij iets met een gepland verraad op de stad te doen te hebben. Men had hiervoor overigens ook geen enkel bewijs in handen.

Zij waren gearresteerd op grond van de door La Court, diens echtgenote en Jan Lansmans afgelegde verklaringen, die echter op verschillende punten met elkaar in tegenspraak waren. De enige beschuldiging die men tegen de paters kon inbrengen was, dat zij van de plannen op de hoogte waren en desondanks de commandant van de stad niet hadden gewaarschuwd.

De prins van Oranje, die als opperbevelhebber, van het verraad op de hoogte was gebracht, gaf op 15 maart de opdracht de zaak tot op de grond uit te zoeken.

Na met een *scherper verhoor* te zijn bedreigd gaf Vinck op 19 maart schriftelijk een uitvoerig antwoord op de tegen hem uitgebrachte beschuldigingen. Het feit dat hij nu enkele, overigens niet zo belangrijke, feiten toegaf, die hij bij vorige verhoren had ontkend, wekte bij de rechters de verwachting, dat bij een verhoor op de pijnbank nog wel meer aan het licht zou komen.

In zijn verklaring gaf Vinck toe, dat hij enige tijd geleden bij de commandant van het fort te Navaigne was geweest voor het verkrijgen van een vervoersvergunning voor een hoeveelheid, voor het klooster bestemde kolen. Hij zei, dat Mézières hem bij die gelegenheid over een geheime zaak wilde spreken, waarvan hij naar zijn zeggen, niets had willen ho-

ren. Hij gaf toe een brief voor Lansmans te hebben meegenomen.

Men onderwierp pater Vinck aan een langdurige en gruwelijke foltering, die echter geen nieuwe feiten aan het licht bracht. Op 13 mei werd hij nogmaals gefolterd, doch wederom zonder resultaat. Het lot van Vinck was hiermede bezegeld.

Nu begon het verhoor van de overige gearresteerde geestelijken. Ongelukkigerwijze had de niet al te snuggere pater Pasmans in zijn onschuld, zich bij praatjes met de bewakers enige dingen laten ontvallen, die in het oog van de rechters bewijzen waren voor de deelneming van de paters aan het verraad.

De vele verhoren brachten eigenlijk niets anders aan het licht, dan dat enige beschuldigden van de plannen van Mézières op de hoogte waren geweest en dat zij van hem wel eens brieven hadden overgebracht aan Lansmans. Van de inhoud, was hun, naar zij beweerden niets bekend.

Volgens verklaringen van Lansmans waren ook de pastoor van de St. Nicolaaskerk, Arnold van Meelbeek, Toussaint Sylvius, kapelaan van O.L. Vrouwe en Philippe Nottijn, broeder-portier van de jezuieten van het verraad op de hoogte. Ook zij werden gevangen genomen en verhoord.

In de nacht van 29 op 30 maart werd pater Pasmans 6 uren achter elkaar gefolterd. Bij het verhoor liet hij zich de namen van de oud-burgemeester Cauwenberg en Andries van Stockhem ontvallen. Deze werden gearresteerd maar later op uitdrukkelijk bevel van Willem van Oranje in vrijheid gesteld.

Behalve van het medeweten van het geplande verraad en van het overbrengen van brieven, werden de paters ook beschuldigd te hebben meegewerkt aan de ontsnapping van enige in Maastricht gevangen zittende Spaanse officieren, waaronder graaf van Féria, commandant van Antwerpen.

Hiervoor kon echter geen enkel bewijs worden geleverd. De verdenking was waarschijnlijk ontstaan, doordat pater Bodden destijds op bevel van de prins van Oranje de gevangenen, allen katholieken, had bezocht en ook wel eens brieven aan hen had overgebracht.

Intussen bleek de gevangenneming van de kloosterlingen in het buitenland groot opzien te hebben gebaard. De keurvorst van Keulen, de koning van Frankrijk, de pauselijke nuntius en andere hooggeplaatste persoonlijkheden begonnen zich met het geval te bemoeien, hetgeen in Den Haag wel enige verontrusting veroozaakte.

Het proces werd voorlopig stopgezet, maar eind juni gaf de Raad van Staten, na kennisneming van de gerechtsstukken toestemming de verhoren voort te zetten.

Wij zullen het lijvige dossier van de vele, al dan niet op de pijnbank afgelegde verklaringen, die overigens niet veel nieuws aan het licht brachten, niet op de voet volgen, maar een overzicht van de gebeurtenissen geven, zoals deze door Collette worden vermeld.

Wij hebben gemeend U enkele al te gruwelijke details van de folteringen en terechtstellingen te moeten besparen.

Van de andere kant menen wij, dat het niet verborgen behoeft te blijven op welke wijze onze voorvaderen, overigens geheel op legale wijze, hun medemensen op barbaarse en onmenselijke wijze konden laten folteren en afslachten.

Collette vermeldt, dat in de *Landstcrone* (het in de Grote Staat gelegen stadhuis) werden *gepinicht:* op 16 maart La Court, 17 maart Lansmans, 18 maart pater Vinck, 29 maart pater Pasmans, 30 maart frater Notten (Nottyn), 1 april kapelaan Silvius, 4 april wederom Nottyn en op 9 mei rector Boddens 24 *uren lanck*. Hij vervolgt:

> Op 30 april wiert de huysvrouwe van de soldaet La Court, Agnes de Bourien op een scavot op de merckt onthalst, oock wetenscap van het verraet hebbende, toen in eene dootskiste geleit onder het scavot. Daer naer op dien selven dagh wiert haeren man La Court op 't selve scavot onthalst ende toen op eene langhe bancke geleyt ende syn ingewant uyt den lijve gesneden en in eene dootskiste apart gedaen, daernaer gevierendeelt. Een stuck wiert gehangen buyten de Brusselsche poorte aen een cruck, 't tweede stuck buyten de St. Peterspoorte, het derde buyten de Boschpoorte, ende het vierde buyten de Hooghbruggepoorte ende onder de crucke (galg) buyten de Hooghbrugge poorte licht het lichaem van syne vrouwe

> met het ingewant van hem. Tenselven daege wiert Lenart Caters onthalst ende syn lichaem onder de crucke begraven.

Deze terechtstellingen en tentoonstellingen van stukken van lichamen geschiedden in het openbaar, zodat ook vrouwen en kinderen hiermede werden geconfronteerd!

Collette vervolgt zijn beschrijving van de *vonnissen* en de terechtstellingen van de *Verraders* met vermelding van de onthoofding van de metselaar Lenart Caters.

Op 1 mei werd Lansmans onthoofd en daarna gevierendeeld. De stukken werden naast die van La Court tentoongesteld. Collette vervolgt:

> Den 4e juny wiert pater Vinck den gardiaen oock onthalst. Komende uyt de huyse van den geweldiger (provoost), woonende toen der tijdt op den Vrythof, sloegh syne oogen naer de hemel, gaende tusschen twee ministers (predikanten), komende omtrent de Wintmolen (hotel in de Grote Staat) riep eenen capellaen tot hem, die daer stont, genoemd heer Christaen van de Wal, tot wien hij seyde dese woorden: 'Alle mijne sonden, die ick van mijne jonge kindse daegen aff tot nu toe gedaen hebbe, die syn myn leedt, waervan ick begere geabsolveert te syn,' ende den capellaen absolveerde hem, want niemandt van alle die ter doodt gebracht syn, en heeft men gepermitteerd te biechten en te communiceeren.

Op het schavot werd hem het vonnis voorgelezen. Na een kort gebed wendde hij zich tot de toeschouwers. Hij verzocht de katholieke burgers voor hem zielemissen te laten lezen en het geloof, zoals hij hen steeds had voorgehouden, te onderhouden. Een der predikanten maakte aan deze toespraak een einde en zei dat hij zich op zijn dood moest voorbereiden. *Toen trock pater Vinck synen capruyn (raproen) uyt, daer naer ock synen oversten rock en cloeckmoedigh met eenen lachenden mont, in groote couragie, inverwonderinge van alle omstaenders, die overtallyck waeren, sat hy hem op synen knyen (knieën) en spreeckende het gebed: Maria Moeder der genaden en ontfanght hy den slagh en wiert so onthalst*. De beul en de vilder werden daarna slaags over het bezit van het habijt. Het lichaam van

Vinck werd in de nacht begraven. Het hoofd werd op een piek op het bastion *De Drie Duyven* tentoongesteld, naast de hoofden van Lansmans en de andere terechtgestelden.

Men kan zich nauwelijks de woede van Goltsteyn voorstellen, toen hij vernam, dat katholieke burgers bij dit hoofd gingen neerknielen, om voor hun pater Vinck, die zij als een 'heilige martelaar' beschouwden te bidden.

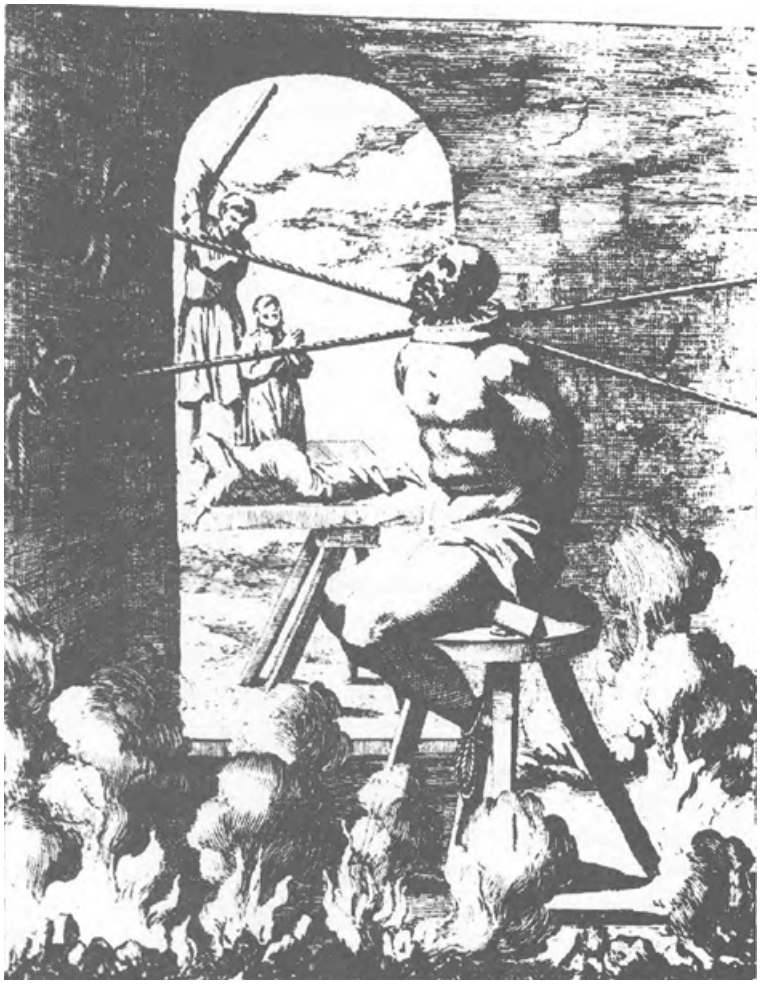

Pater Boddens in de folterkamer.

Op 24 juni werd kapelaan Toussaint Silvius onthoofd. Nadat hem het vonnis was voorgelezen, riep hij met luide stem

vanaf het schavot, dat hij geen verrader was en ook nooit van enig verraad had geweten. De beul was hierdoor zo verbouwereerd, dat hij eerst bij de vierde slag met het zwaard erin slaagde het hoofd van de romp te scheiden.

Op 6 juli werd pater Pasmans nog eens vreselijk gefolterd. Op 14 juli werd frater Nottyn onthoofd. Vanaf het schavot riep hij het volk toe, dat hij onschuldig was en dat de hem op de pijnbank afgeperste bekentenissen vals waren. Zijn hoofd werd naast dat van de anderen geplaats.

Op 16 juli werd rector Boddens opnieuw gefolterd. Op 20 juli werd pater Pasmans onthoofd. Vanaf het schavot legde hij dezelfde verklaring af als frater Nottyn. Hij wilde niet dat de beul hem aanraakte, daar hij van adelijke afkomst was en vroeger als kapitein in het leger had gediend. Op moedige wijze bereidde hij zich zelf op de dood voor. Een half uur later was het de beurt aan pater Boddens om te worden terechtgesteld. Daar hij door de gruwelijke folteringen, die hij had ondergaan niet meer kon lopen, moest hij door vier cellebroeders op een stoeltje naar het schavot worden gedragen. Ook hij verklaarde, dat hij onschuldig zijnde de dood inging. Evenals zijn voorganger wilde hij zijnde van hoge afkomst, niet door de beul worden aangeraakt. Zittend op het stoeltje verbond hij zich zelf de ogen, waarna hij de beul toeriep *Welaan doet Uw werck*.

De zwaar geschonden lichamen van de terechtgestelden werden 's nachts op een onbekende plaats begraven, daar men vreesde, dat ze door roomse burgers zouden worden opgegraven, waarbij de sporen van de afschuwelijke folteringen, waaraan zij bloot gesteld waren geweest, zouden worden ontdekt.

De gedetailleerde beschrijving van deze folteringen overtreft alles wat ooit door het ziekelijke brein van markies de Sade aan perverse wreedheden is uitgedacht. Wij laten hierbij een beschrijving volgen van de folteringen, waaraan enige der beschuldigden tot 24 uren aan één stuk waren onderworpen. De meest weerzinwekkende passages hebben wij weggelaten. Degene die de volledige tekst wil kennen verwijzen wij naar Collette of naar De Maasgouw van 1902. (Chroniek der stad Maastricht van L.F. Loyens).

Men heeft se naeckt uytgedaen, alsoo sy van moeders lichaem geboren syn, de oogen alleenlyck verbonden, ende soo naeckt op eenen drykantigen stoel geset, onder haer fondament (onderlichaam) *een scherp houte cruys, hetwelck haer deur het vleesch tot op de beenderen deursneedt de duymen van achteren aen de groote theenen aen malcanderen gebonden, met sulcke vehementie, dat de coorden het vleesch van de beenderen hebben deursneeden, een groot kolenvier voorgeset om te braden van langerhandt, eenen yseren halsbandt om den hals vol van ysere scherpe pennen, opwaerts ende derwaerts steeckende... ende met vier corden in 't vierkant sterck gespannen... soo moesten se soo stijf blijven sitten....*

Toen frater Nottyn na gedurende negen uur aan een stuk zo gefolterd te zijn geen woord uitte, vroeg men spottend of hij soms de duivel in 't lijf had: *soo sullen wij hem haest* (snel) *daer uyt hebben. Toen nam de beule eene scheere en sneet allen de blaren open van den hals tot op de knyen voor dat vier, in welcke wonden gegoten wiert salpeter, sout, aluin, buschpoeder en toen soo nader tot het vier geset...*

Op de vraag van de krijgsraad hoe hij dat alles zonder een woord te uiten kon doorstaan, antwoordde frater Nottyn: *Van den eersten ure aff, dat ick op den stoel geset wiert, totdat ick daeraff genomen wiert en hebbe ick geene pijne gevoeld, want de Moeder Godts heeft my versterckt*.

Alle hoofdbeschuldigden moesten deze folteringen ondergaan, rector Boddens eenmaal 24 uren lang en voor zijn terechtstelling nog eens gedurende 5 uren.

Het is geen wonder dat minder standvastige personen door dergelijke martelingen alles bekenden, wat men maar van ze horen wilde. De geestelijken hebben overigens al hetgeen zij op de pijnbank hadden bekend, later, zelfs nog op het schavot herroepen.

Hoe gruwelijk de martelingen waren blijkt uit het feit dat officieren van de krijgsraad, die toch wel een en ander gewend waren, door het gehuil en gekerm van de gefolterden, de aanblik der geschonden lichamen en de stank van het verbrande vlees zo werden aangegrepen, dat zij ijlings de folterkamer moesten verlaten. De knecht Christoffel werd door

kapitein Hogendorp op staande voet weggejaagd, omdat hij bij dit gruwelijk schouwspel in tranen was uitgebarsten!

Na afloop van het in binnen- en buitenland opzienbarende proces bleken de proceskosten groot 11625 vrijwel niet verhaalbaar.

De hertog van Bouillon, die door zijn wegblijven zijn geloofsgenoten op lafhartige wijze in de steek had gelaten, keerde in september 1638 naar Maastricht terug. Goltsteyn werd enige maanden later naar Den Haag teruggeroepen. Als beloning voor zijn goede diensten kreeg hij een bevordering en een bedrag van 1000 rijksdaalders. Kapitein Haulderive kreeg voor de ontdekking van het verraad 300 gulden.

Dragonder-officier Chevalier Baltazar was een vrouw

De vele Maastrichtenaren, die op 1 juli 1673 de intocht van de Franse troepen gadesloegen zullen niet hebben vermoed, dat een dezer krijgshaftige militairen een vrouw was.

Bij de strijd om Maastricht waren van beide zijden grote verliezen aan mensenlevens te betreuren. Van Franse zijde sneuvelde onder andere de beroemde kapitein der musketiers d'Artagnan, in onze tijd vooral bekend door de roman ‘De Drie Musketiers’ van Alexander Dumas en de vele hierop gebaseerde films. Vele katholieke burgers en vooral de roomse geestelijken van Maastricht begroetten Lodewijk XIV als een ‘bevrijder’, die hen van het Staatse bewind, dat hun zovele beperkingen oplegde, kwam verlossen. De pastoor van de St. Nicolaaskerk, Arnold van Meelbeek, die bij het proces betreffende het ‘verraad’ van 1638 aanvankelijk als medeplichtige werd gearresteerd, maar bij het Generaal pardon op 10 juni 1639, nadat hij de eed van trouw had afgelegd, in vrijheid werd gesteld, schreef op 30 juni 1673 in het doopregister van zijn kerk in 't latijn: *Op deze dag gaf Maastricht zich over aan de allerchristelijkste koning. Leve de koning en moge hij het geloof doen bloeien*. Verder noteerde hij in dit doopregister: *Van 7 augustus mogen de katholieke begrafenisstoeten weer in volle luister door de stad trekken*.

Keren wij nu terug tot onze vrouwelijke militair, een jonge dame, die toen al een zeer avontuurlijk leven achter de rug had.

Zij was de te Parijs geboren Geneviéve Prémoy. Zij werd door haar vader, die teleurgesteld was, dat zijn enig kind een meisje was, als een jongen opgevoed. Op zeer jeugdige leeftijd leerde zij niet alleen paardrijden, maar ook pistoolschieten en sabelschermen. Op 16 jarige leeftijd verwondde zij bij een wapenoefening per ongeluk een van haar gezellinnen. In de mening, dat zij haar had gedood en dat zij hiervoor zou worden terechtgesteld, vluchtte zij te paard naar Rijssel. Hier trad zij, vermomd als man, onder de naam Chevalier Baltazar in dienst van het leger van de koning, dat om die stad het beleg had geslagen.

Bij de vervulling van verschillende gevaarlijke opdrachten, zoals onder andere een verkenning tot onder de muren van het door de vijand bezette leperen, onderscheidde zij zich door haar onverschrokkendheid. Aan haar militaire loopbaan zou echter, althans voorlopig, een einde komen. Hoewel de legers zich in de door hen bezette gebieden door plundering en brandschatting in hun levensonderhoud moesten voorzien, was het de soldaten streng verboden op eigen houtje op roof uit te gaan.

Onze Chevalier Baltazar werd bij een overtreding van dit verbod op heterdaad betrapt. Zij werd door de krijgsraad ter dood veroordeeld. De aalmoezenier die haar vóór de voltrekking van het vonnis de biecht afnam, vernam hierbij haar ware identiteit. Hij wist voor haar gratie te verkrijgen. Zij werd nadat men haar in vrouwenkleding had gestoken uit het kamp verjaagd.

Zij begaf zich naar Luik, waar zij door een kinderloos echtpaar liefdevol werd opgenomen. De brave mensen wilden haar zelfs als dochter adopteren. Maar dit burgerlijk bestaan was niets voor onze avontuurlijke Geneviève. Zij wist een dragonderuniform te bemachtigen, waarna zij dienst nam in het Franse leger, dat op dat ogenblik Maastricht belegerde. Ook hier onderscheidde zij zich bij verschillende schermutselingen door haar stoutmoedig optreden.

Na de val van Maastricht nam zij deel aan de veldtocht in Vlaanderen. In Kortrijk had zij een pikant en niet onvermakelijk avontuurtje. Zij moest weerstand bieden aan de avan-

ces van een knappe Vlaamse, die hals over kop verliefd was geworden op de elegante Chevalier.

Bij de strijd om Valenciennes liep zij een wonde aan de borst op. Daar zij in geen geval haar ware geslacht wilde verraden, liet zij de wonde door een zigeunerin verzorgen. Als beloning voor haar onverschrokken optreden werd Chevalier Baltazar tot luitenant bevorderd. Onder maarschalk Boufflers maakte zij de veldtocht in België mee. Met gemengde gevoelens moest zij hierbij aanzien hoe de stad Luik, waar zij zo'n grote gastvrijheid had genoten, gedurende vijf dagen zwaar werd gebombardeerd. Hierbij werden onder andere het stadhuis, de kerk van St. Cathérine en het Madeleinekwartier in puin geschoten.

Belegering van Maastricht in 1673.

Zij maakte ook deel uit van een patrouille naar het leger van de prins van Oranje, dat op weg was om de Luikenaren te hulp te komen.

De z.g. Chevalier Baltazar, verwierf, vooral nadat haar ware indentiteit bekend was geworden, een zekere vermaardheid. Zij werd te Fontainbleau zelfs aan de koning voorgesteld. Haar werd een jaarrente van 900 livres toegekend.

Bovendien werd zij vereerd met het Kruis van St. Louis. Zij

werd wel verplicht weer vrouwenkleding aan te nemen. Zij bleef daarbij echter steeds het korte nauw sluitende wambuis dragen.

Legerkamp van Lodewijk XIV voor Maastricht.

Zij schijnt op latere leeftijd nog te zijn getrouwd, maar hierover is verder niets bekend. In de kerkregisters van de kerk van St. Sulpice te Parijs vindt men vermeld, dat in 1704 is overleden: Geneviève Prémoy, dit le Chevalier Baltazar. Haar buurtgenoten, die schijnbaar niets van haar avontuurlijke levensloop afwisten, zullen zich wel vaak hebben afgevraagd wat deze vreemde vermelding te betekenen kon hebben.

Val van Maastricht door slag bij Laaffelt 10 maanden vertraagd

Uit een in 1757 door een niet met name genoemde Franse officier onder de titel *Réflexions sur les campagnes de Flandre commandées par le Maréchal de Saxe en 1747* gepubliceerd werkje vernemen wij de reden, waarom de Fransen zich na

hun succesvolle opmars door Vlaanderen in 1747 niet konden meester maken van de stad Maastricht, die door de Fransen weleens als de *Boulevard des Pays-Bas* werd betiteld.

De zware verliezen, die de Fransen op 2 juli 1747 bij de weliswaar door hen gewonnen veldslag bij Laaffelt leden, maakten een directe aanval op Maastricht toen vrijwel onmogelijk.

In bovengenoemd werkje vinden wij naast een nauwkeurige beschrijving van de posities, die de Franse en geallieerden legers innamen ook een uitvoerige beschrijving van het terrein en van de plaatsen, die het toneel van de stijd waren. Bovendien wordt daarin het verloop van de veldslag tot in de kleinste details beschreven.

Schrijver blijkt met het landschap goed op de hoogte te zijn. Hij vermeldt elk weggetje, elk heuveltje en zelfs de holle wegen die verschillende plaatsen verbinden. Ook de plaatsen zelf blijkt hij goed te kennen. Over dorpen als Laaffelt, Vlijtingen en Wilre (Wolder) zegt hij, dat deze gelegen zijn in een reeks achter elkaar liggende boomgaarden, ieder omringd door een 6 voet hoge aarden wal, beplant met een dichte haag. Hierdoor waren deze plaatsjes, zoals in de strijd ook zou blijken, als het ware kleine vestingen.

De Franse legers stonden onder het opperbevel van maarschalk Maurits van Saksen. Van de generaals noemt schrijver o.a. graaf d'Estrées, graaf de Saint-Germain, graaf de Clermont-Tonnerre en markies de Senneterre; van de geallieerde bevelhebbers: generaal Daun, de Baronnay, graaf van Durlach, de hertog van Cumberland, de hertog van Brunswijk-Wolfenbi ttel en Adolf Sigismund von Berghe, gen. Trips. Laatsgenoemde was toen veldmaarschalk in het Oostenrijkse leger, doch trad in 1750 in dienst van de Nederlandse Republiek. Trips was bevelhebber van de Oostenrijkse cavalerie en eigenaar van een huzaren regiment. Op 1 januari 1748 werd hij door de Staten-Generaal benoemd tot generaal van alle Staatse cavalerie en tot kolonel en kapitein van het regiment dragonders van De Matta. Al de voornoemde militairen worden in het verloop van de veldslag vele malen door schrijver van bovengenoemd werkje ge-

noemd. Hij vermeldt ook dat aan de slag bij Laaffelt aan Franse zijde 25.355 en aan geallieerde zijde ca. 50.000 man deelnamen.

Op verzoek van d'Estrées was de hoofdmacht van het leger, die zich met de koning in Tienen bevond, in versneld tempo op weg naar Herderen. De koning was daar reeds op 1 juli aangekomen en bevond zich bij de op de hoogte van Herderen gelegerde troepen van Generaal Senneterre. De koning overnachtte in Oud-Herderen in een kleine hoeve.

De geallieerde linies liepen van Tongeren in Noordelijke richting tot voorbij Lanaken. Aan de westkant waren zij bschermd door de Demer. Zij bezetten de commanderij van de Ouden-Biezen, de hoogten van Rosmeer en Martenslinde benevens de plaatsjes Bilzen, Groot-Spauwen, Vlijtingen, Wilre, Montenaken en Laaffelt. Riemst en Hees waren in handen der Fransen. Toen Cumberland bemerkte dat de koning op 1 juli op de hoogte bij Herderen was, meende hij, dat de hoofdmacht van het Franse leger daar ook reeds was aangekomen. Waren de geallieerden toen in de aanval gegaan, zou gezien hun overmacht op dat moment, de slag vrijwel zeker door hun zijn gewonnen.

De schrijver van genoemd werkje geeft overigens in een apart hoofdstuk een opsomming van zowel door de Franse, als door de geallieerde bevelhebbers gemaakte fouten.

In de vroege morgen van de tweede juli stelde maarschalk van Saksen zijn troepen in slagorde op.

Met de bedoeling Laaffelt aan te vallen liet hij de zich op het plateau van Herderen bevindende infanterie in de richting van de Jeker optrekken.

Wij zullen het door de Franse schrijver gegeven verslag van de veldslag op de voet volgen, echter zonder een aantal door hem gegeven technische details, als de namen van de verschillende militaire eenheden, hun samenstelling, bewapening, enz.

Toen de Franse maarschalk bemerkte, dat de vijand het dorp Vlijtingen in brand had gestoken, meende hij dat deze op de terugtocht was. Hij zond De Salières met 28 bataljons om aan die zijde door te breken. Deze bond achter het dorp de strijd aan met de terugtrekkende Engelse infanterie, die

daar tussen de Hessische en Beierse troepen stelling had genomen.

Intussen viel d'Estrées met een twintigtal kanonnen en een cavalerie brigade Montenaken aan. Het korps van Trips bood slechts weinig weerstand. D'Estrées maakte zich vervolgens van Montenaken meester en daarna van Wilre.

Tegen half elf zette De Clermont de aanval in tegen Laaffelt. Hij werd hierin bijgestaan door de aan de rand van Montenaken gelegen troepen van De Salieèrs. Allereerst moest de aan de rechterzijde van het dorp opgestelde artillerie tot zwijgen worden gebracht.

Terwijl de Fransen het dorp van de linkerzijde aanvielen beschoten mobiele kanonnen aan de andere zijde de ter hulp snellende vijandelijke eenheden. Deze hadden hiervan niet veel last, omdat zij zich in de holle weg tussen Vlijtingen en Laaffelt bevonden, waardoor de kogels over hen heen vlogen.

Daar de Fransen er niet in waren geslaagd de rond het dorp gelegen omheiningen door artillerie beschietingen te vernietigen leden zij bij hun aanval grote verliezen.

Zij konden het dorp wel binnendringen, maar slaagden er niet in over de weg te komen, die het dorp in tweeën deelde. Een tweede aanval, ingezet met medewerking van de ter versterking gezonden 27 bataljons werd met zware verliezen afgeslagen.

Een derde aanval werd ingezet. Deze werd aan de linkervleugel ondersteund door een paar te hulp gezonden cavaleriebrigades. Deze hadden zwaar te lijden onder vijandelijk artillerie vuur. Hun aanvoerder de graaf van Beieren verloor hierbij het leven.

Nadat wederom een aantal brigades ter versterking waren aangevoerd slaagden de Fransen bij een vierde aanval erin vaste voet in het dorp Laaffelt te krijgen. Zij werden hieruit echter kort daarop weer door de geallieerde troepen verjaagd.

De maarschalk verzamelde nu een groot gedeelte van zijn in de omgeving gelegerde troepen. Hij liet bij Vlijtingen een brigade achter ter bewaking van de artillerie en van het dorp, daar hij vermoedde, dat de vijand zou trachten dit dorp te heroveren.

Er werd nu van verschillende zijden tegelijk een aanval op Laaffelt ingezet. Deze vijfde aanval had eindelijk succes. De vijand werd op de vlucht gedreven, achtervolgd door de Koninklijke Mariniers onder bevel van graaf de Lorges.

Met alle escadrons waarover hij op dat ogenblik beschikte sloeg de maarschalk de tussen Vlijtingen en Laaffelt opererende vijandelijke cavalerie terug tot aan de oprukkende infanterietroepen van generaal Daun. Enige escadrons van de geallieerden, die bij Hees stonden opgesteld vielen de Franse cavalerie in de rug aan en beschermden hierdoor de terugtocht van hun linkervleugel en hun centrum op Kesselt en Maastricht. Intussen waren de Franse grenadiers na twee aanvallen van de geallieerde eenheden weer uit Wilre (Wolder) verdreven.

Door een verkeerde manoeuvre van de cavalerie van de Ségur werd de cavalerie van D'Estrées van haar steunpunt beroofd. Om zich aan het hevig kanonvuur op zijn linkerflank te onttrekken moest hij zich door de holle weg tussen Montenaken en Kesselt terugtrekken op het punt waar zich De Ségur met zijn cavalerie bevond.

Vanuit Wilre vielen 400 huzaren gesteund door infanterie troepen, twee escadrons van D'Estrées aan. Zij drongen deze terug tot aan de holle weg, waar de aanvallers door het vuur van de daar gelegerde Franse infanterie werden verdreven.

Na de verovering van Laaffelt stelden de Fransen aan beide zijden van het dorp kanonnen op. Daarachter verzamelden zich de cavalerie-troepen van de maarschalk en die van De Ségur met de infanterie van D'Estrées.

De linkervleugel der geallieerden was nog op twee punten in gevecht gewikkeld. Terwijl hun infanterie van uit Kesselt naar Maastricht aftrok deden een tiental escadrons cavalerie een aanval op de Franse rechtervleugel, die verdedigd werd door karabiniers en zich in de holle weg bevindende infanterie. De dragonders van De Beaufremont trokken in een boog om Wilre, dat toen niet meer in geallieerde handen was.

Toen generaal De Ligonier bemerkte, dat de uit Kesselt wegtrekkend infanterie door Franse huzaren werd bestookt, viel

hij deze met het grootste deel van zijn cavalerie aan. Hij dreef de Fransen terug tot aan de holle weg, waar hij op zijn beurt door het vuur van de zich daar bevindende infanterie tot de aftocht werd gedwongen.

D'Estrées ging nu over de gehele linie tot de aanval over. De Hessische excadrons werden verpletterd. De Engelse cavalerie van Cumberland, die de Hessen ter hulp kwam leden zware verliezen.

De Ligonier kwam tussen twee escadrons Franse karabiniers terecht en werd gevangen genomen.

De oprukkende Fransen werden niet ver van Maastricht door een vijftigtal escadrons tegengehouden. Deze werden door de Franse artillerie gedwongen zich onder de bescherming van de kanonnen van Maastricht terug te trekken.

Lodewijk XV met zijn generaals op het plateau van Herderen.

Aan de andere zijde van Laaffelt waren de troepen van de Bathiany gelegerd. Toen hij bemerkte, dat na de vierde Franse aanval, Laaffelt niet lang meer stand kon houden

zette hij een aanval op de Franse linkervleugel in. Hij dwong 700 infanteristen, die het gehucht Elcht bezetten zich daaruit terug te trekken. Van hieruit liet hij door zijn artillerie het plateau van Herderen, waarop de koning zich bevond beschieten. Dit plateau lag op een afstand van 1600 à 1800 meter. Verschillende kogels kwamen achter de koning neer. De op het plateau opgestelde artillerie bracht de kanonnen van Elcht echter spoedig tot zwijgen.

Vanaf de hoogte bij Rosmeer vielen lichte cavalerie troepen de Franse linkervleugel aan. Zij hadden tot doel de Fransen te beletten hun rechtervleugel met verse troepen te versterken. Bovendien moesten zij hiermede de aftocht van hun eigen linkervleugel camoufleren. Zij slaagden hierin in beide opzichten.

Intussen had maarschalk van Saksen drie uren kostbare tijd verloren laten gaan met het in ontvangst nemen van gelukwensen met zijn overwinning. Eerst daarna liet hij Clermont-Tonnerre met vijf brigades tussen Vlijtingen en Hees naar de molen van Mopertingen oprukken. Terwijl hij zelf met de op het plateau van Herderen gelegen troepen naar Groot-Spauwen oprukte.

Zij bezetten de hoogte van Rosmeer en passeerden Vlijtingen en Groot- en Klein-Spauwen. Maar hij was te laat om Clermont-Tonnerre, die de troepen van de hertog van Brunswijk achtervolgde hierbij te hulp te komen. De Fransen moesten met lede ogen toezien hoe de geallieerde troepen na de beek bij Lanaken te zijn overgestoken naar Rekern trokken. Hier staken zij over twee schipbruggen de Maas over. Zij sloten zich de volgende morgen bij de rest van hun leger aan, dat te Maastricht over de Maasbrug naar de oostelijke Maasoever trok. Zij sloegen voor de rest van de campagne hun bivak op tussen de Geul en de Voer. De Fransen staken daarna over een bij Reken gelegde pontonbrug de Maas over. Aanvankelijk wilde de maarschalk reeds toen het beleg voor Maastricht slaan, maar moest door de nabij de stad gelegerde troepen van de hertog van Cumberland hiervan afzien. Ook hij liet zijn legers hun kampen opslaan, De Sint-Germain bij Kesselt, graaf D'Estrées tussen de Maas en Jeker en de hoofdmacht bij de Ouden-Biezen.

De geallieerden verloren bij de slag bij Laaffelt 29 kanonnen, 2 paar timbalen, 9 vaandels en 7 standaarden. Het aantal gewonden en gesneuvelden bedroeg aan Franse zijde ruim 12.000 en aan geallieerde zijde 8.555 man. De Fransen telden 111 gesneuvelde en 637 gewonde officieren.

De schrijver van de *Rélexions, etc* beweert, dat wanneer Maurits van Saksen niet drie uren te laat de strijd had hervat, hij Maastricht geheel had kunnen insluiten.

Men vindt de bij Laaffelt behaalde overwinning o.a. gememoreerd op een prachtige sardonyx steen, die gevat in een met brillianten en smaragden versierd montuur als sluiting diende van een aan madame de Pompadour toebehorende armband. Hierop staat een gevleugelde Victoria afgebeeld met in ene hand een pijl en in de andere een lauwerkrans en aan haar voeten de vaandels en wapenschilden van de overwonnenen.

Engelse krant versloeg in 1748 het beleg van Maastricht

In een in het stadsarchief te Maastricht aanwezig zeldzaam exemplaar van *The London Evening Post* van 9 tot 12 april 1748 komt een uitvoerige beschrijving voor van de toenmalige troepenbewegingen rond Maastricht. Uit de datering der krant blijkt dat de berichtgeving in die tijd vrij snel geschiedde.

In de laatste fase van de Oostenrijkse successie-oorlog hadden de Fransen de Oostenrijkse en Engelse legers in 1747 weliswaar bij Laaffelt verslagen, maar zij hadden daarbij zelf zo'n enorme verliezen geleden, dat zij eerst begin april 1748 weer in staat waren hun offensief te hervatten.

Het bovenbedoelde krantenartikel heeft betrekking op de dreigende insluiting van Maastricht door de Franse legers onder bevel van Maurits van Saksen en maarschalk van Löwendal. Maastricht werd door de Fransen terecht beschreven als ‘ce fameux boulevard des Pays-Bas, aussi formidable par sa situation que par les fortifications que les Hollandais y ont ajoutées.’

Het garnizoen van Maastricht stond onder bevel van Willem, landgraaf van Hessen-Kassel. Het garnizoen bestond uit 11.000 man voetvolk, 500 paarden, 66 kanonnen en 350

man van de burgerwacht. Aan bovengenoemd krantenartikel ontlenen wij het volgende:

> Hillinrouk (Hillenraad) bij Roermond, 11 april.
> Zijne Koninklijke Hoogheid de Hertog van Cumberland kwam hier gistermiddag aan, toen generaal Ligonier met 18 bataljons en 18 eskadrons van de keurvorstelijke troepen de Maas overstak. Deze morgen kwam luitenant-generaal Montigni met nog 4 bataljons en 8 eskadrons van genoemde troepen hier aan. Graaf Chanclos heeft zich tot twee mijlen van hier teruggetrokken. Maastricht is ingesloten door het leger van de maarschalk van Saksen, terwijl Löwendal de hoogten van Verviers tot Berg bezet houdt, teneinde de Boven-Maas van die zijde te dekken, opdat de konvooien veilig kunnen passeren en hij de vlakte bij Maastricht kan binnentrekken ingeval de geallieerden van die kant een aanval zouden ondernemen.
> Het Oostenrijkse korps vertrekt morgenochtend om zich bij de troepen aldaar te voegen. Het laat majoor Puebla te Mazeyk (Maaseik) achter met twee Oostenrijkse pandoeren bataljons en 500 Oostenrijkse cavaleristen, zodat dit een tamelijk sterke post is. Generaal Baronai bevindt zich even vóór Mazeyk met twee regimenten huzaren, om langs de Geul in de achterhoede van de vijandelijke omsingelings-gordel te patrouilleren. Drie andere huzarenregimenten worden aan de overzijde van de Maas gehouden om in de richting van Rechem (Rekem) te patrouilleren, waar de vijandelijke omsingelings-gordel begint.
> Zij moeten tevens de bewegingen van d'Estrées in de gaten houden, die nabij Brey (Bree) met een beweeglijk leger van ongeveer 15.000 man, merendeels cavaleristen, voortdurend heen en weer trekt. Morgen zal de laatste divisie Britse vorstelijke keurtroepen in het kamp aankomen en men verwacht dat lord Albermarle de 18e met de negen Britse en vier keizerlijke bataljons, die gisteren vanuit Breda zijn afgemarcheerd, hier zal arriveren, Generaal Chanclos liet 12 bataljons en 6 compagnies grenadiers van de keizerlijke troepen onder het bevel van luitenant-generaal, maarschalk en majoor-generaal prins

> d'Aremberg en 400 man keizerlijke ruiterij en 100 huzaren onder het commando van luitenant-kolonel graaf Sollern achter voor de verdediging van Maastricht. De dag vóór de insluiting van de stad wisten ze er nog een groot convooi buskruit binnen te brengen.
> De belegering van Maastricht is op 't ogenblik het gesprek van de dag. Wij zullen onze lezers misschien een genoegen doen door hun een kort overzicht te geven van de loop van de grote rivier, waaraan deze belangrijke plaats is gelegen.

Dan volgt een beschrijving van de loop van de Maas van haar oorsprong in Frankrijk tot haar monding in zee in Nederland, alsmede van de aan deze rivier gelegen plaatsen. Verder een overzicht van de opstelling der legers op het ogenblik, waarop de laatste brief vanuit Maastricht werd verzonden. Het artikel vervolgt:

> De stad Maastricht ligt op de Westelijke oever van de Maas, maar Wyck, een voorstadje, ligt aan de Oostelijke oever en is met de stad verbonden door een mooie stenen brug met negen bogen. De meeste aardrijkskundigen delen haar ten onrechte in bij Brabants gebied, maar in werkelijkheid behoort ze aan de bisschop van Luik, die er haar regeringsambtenaren heeft, ofschoon het stedelijk gebied onder beheer der Hollanders staat. Dit beheer is echter zeer beperkt en wordt uitgeoefend in samenwerking met de bisschop, zo werd bepaald bij het verdrag van Munster.
> Maastricht is een zeer sterke en belangrijke plaats. In 1673 werd zij ingenomen door Lodewijk XIV. De fortificaties werden zo uitgebreid, dat de prins van Oranje 52 dagen na het begin van het beleg tot de aftocht werd gedwongen. De stad werd bij het het verdrag van Nijmegen in 1679 aan de Hollanders teruggegeven en was sindsdien hun bezit.

Verder volgt een uitvoerige bechrijving van de de streek tussen Namen, Tongeren, Daelhem, Visé en Aken en de troepenbewegingen in dit gebied. Er wordt nog vermeld, dat de Fransen op de 10e begonnen met bruggen over de Maas te slaan. In de avond van de 14e zou de stad geheel zijn in-

gesloten. De Oostenrijkse troepen trokken zich terug op Tongeren, daarna op Maaseik. Later voegden ze zich bij de Engelse, Hanoveriaanse en andere troepen in en om Roermond. Tot zover het krantenartikel.

Na zich van de St. Pietersberg te hebben meestergemaakt openden de Fransen in de nacht van 14 op 15 april de loopgraven.

De zware bombardementen richttten in de stad veel schade aan. Na een beleg van 22 dagen gaf de stad zich over. Op 10 mei verliet het garnizoen onder militair eerbewijs van de Fransen de stad. Na de vrede van Aken op 18 oktober 1748 ontruimden de Franse troepen de stad op 3 februari 1749.

Door Fransen in 1748 in ere herstelde gehangen spion toch niet zo onschuldig

In een reisverhaal uit 1784, in 1786 verschenen onder de titel *L'Homme sans fapon, ou Lettres d'un voyageur allant de Paris à Spa,* vertelt de Franse advokaat en journalist A.J. Havé in de brieven uit Maastricht (waarvan in 'De Maasgouw' 1970/74 een Nederlandse vertaling van mijn hand verscheen) o.a. het volgende:

Baron d'Aylva, Staatse gouverneur van Maastricht, aan wiens herinnering men lof verschuldigd, is, had gedurende de belegering een man laten ophangen, die hij ervan verdacht een Franse spion te zijn.

Na de verovering van Maastricht aangesteld als Gouverneur van de stad, werd von Löwenthal van de zaak op de hoogte gebracht. Hij verontachtzaamde niets om de waarheid aan het licht te brengen. Hij overtuigde zich ervan, dat de dode geen enkele verbinding had gehad met wie dan ook van het Franse leger en dat hij geestesgestoord was. Om de geest van het slachtoffer, zover het in zijn macht lag, rust te geven, zond Löwenthal een detachement om het lichaam van de ongelukkige, dat nog aan de galg hing, weg te halen. Hij liet het de vaandelgroet brengen en beval het de laatste eer te bewijzen. Hij liet deze plechtigheid vergezeld gaan van een algeheel eerherstel van de overledene en liet dit in naam van de koning, onder wiens macht de stad toen stond, bekend maken.

Tot zover het verhaal van Havé.

Over hetzelfde geval vermeldt in een ‘Kroniek van Maastricht’ een onbekend auteur, in ‘De Maasgouw’ van 1895 het volgende:

1746. Den 14 Juny werd eenen burger van Maastricht beschuldigd wegens landveraderij, alhier opgehangen.

1748. 14 Juny is het lichaam van de burger, welke over twee jaren (sic) opgehangen was, van de galg afgenomen en bij de paters Bogaarden begraven.

(De redactie tekende hierbij aan, dat die twee jaren wel twee dagen zullen moeten zijn, doch uit het volgende zal blijken, dat hier wel degelijk sprake is van twee jaren.) Uit een handschrift van G.A. Collette (Colletanea-deel V p. 859/870) verneemt men over deze spionnengeschiedenis nog het volgende:

Uit het vonnis van de Auditeur-militair van het garnizoen van Maastricht tegen de beklaagde Simon Aldenhoven, geboren te Gimmenich in het land van Limburg, 54 jaar oud, burger en inwoner van Maastricht blijkt het volgende:

In de verhoren *buyten pijn en banden van ijzer,* bekende de aangeklaagde, die als marketender (soetelaer) in het geallieerde leger handel dreef, dat hij verleden jaar in handen van de Fransen was gevallen, die hem naar de provoost van de Maarschalk van Saxen hadden gebracht. Daar werd hem door enige Franse officieren voorgesteld om in dienst van de koning van Frankrijk te treden. Beklaagde had dit afgewezen onder het voorwendsel, dat hij hiervoor te oud was. Toen hem daarop werd voorgesteld om voor de Fransen te spioneren, was hij hierop ingegaan, omdat hij het dienen van de koning verkoos boven een langdurige gevangenschap. Hierop had men hem in vrijheid gesteld en naar de kapitein van de gidsen Duvergé gebracht. Deze had hem erop gewezen, dat hij beloofd had als een spion te zullen optreden, waarop beklaagde hem had gevraagd wat hij dan doen moest. De kapitein had hem ter zake onderricht en hem daarna een *croonstuck* geschonken.

Beklaagde was in de afgelopen vastentijd in Maastricht teruggekeerd, waar hij een oude kennis ontmoette, die, naar zijn kleding te oordelen aan lager wal was geraakt. Toen hij

hem hieromtrent vragen stelde en uit het antwoord van de ander bleek, dat deze inderdaad in armoedige omstandigeheden verkeerde, had hij het plan opgevat hem als medeplichtige bij de spionnage te betrekken. Hij zei tegen de oude kennis, dat hij wel een middel wist om veel geld te verdienen. Toen deze, nieuwsgierig geworden, vroeg wat de ander hiermede bedoelde, vertelde hij hem van de spionnage voor de Fransen. Hij stelde voor samen naar kapitein Duvergé te gaan, die hem wel een proefopdracht zou geven. Hij zou met dit werk zeker 50 stuivers per dag kunnen verdienen. Hij beweerde dat er geen gevaar aan verbonden was, daar hij nooit brieven zou hoeven over te brengen, omdat alle berichten mondeling zouden worden doorgegeven. Hij voegde eraan toe, dat kapitein Duvergé hem, indien hij de proefopdracht goed uitvoerde, zeker als spion in dienst zou nemen. Beklaagde zou zich naar Sint Truiden begeven, waar de ander hem zou komen mededelen, wat hij van belang had ontdekt. Hij was ervan overtuigd, dat deze die behalve Frans, ook Duits, Latijn en Italiaans sprak gemakkelijk in het leger van de geallieerden zou kunnen infiltreren, waarna hij hem van troepenbewegingen e.d. op de hoogte zou kunnen stellen. Hij waarschuwde hem echter nooit tweemaal dezelfde weg te nemen, zulks om ontdekking te voorkomen. Hij zou hem wel wijzen welke wegen hij moest nemen, daar hij de streek goed kende.

Beklaagde trachtte nog een tweede persoon als medeplichtige te engageren. Hij had de betrokkene ontmoet in een huis, genaamd ‘De Meloen’, waar hij met hem een paar glaasjes had gedronken. Toen hij vernam dat de ander voor zaken naar Brabant moest gaan, stelde hij hem voor met hem mee te gaan aangezien hij daar veel geld zou kunnen verdienen. Toen de ander hem vroeg wat hij hiermede bedoelde, liet hij hem eerst onder ede beloven, dat hij, hetgeen hij hem zou mededelen, absoluut geheim zou houden.

Daarna deed hij hem dezelfde voorstellen als aan eerstgenoemde medeplichtige: hij zou met hem naar Brussel gaan om hem daar kennis te laten maken met de maarschalk van Saxen of met kapitein Duvergé. Daarna zou gedaagde terugkeren naar Sint Truiden, waar hij de berichten van zijn me-

deplichtigen, die naar mate van hun belangrijkheid zouden worden beloond, wilde afwachten, Laatsgenoemde deed alsof hij op het voorstel inging. Hij zei vernomen te hebben, dat eerstdaags een aantal kanonnen en een partij munitie zou worden overgebracht naar Breda. Gedaagde beweerde, dat met de overbrenging van dit bericht een hoop geld te verdienen was en dat de Fransen niet op een dukaat of zo keken, doch het geld met handenvol weggaven.

Hij voegde eraan toe dat de ander niet behoefde mee te gaan en dat hij alléén naar Brabant zou gaan. Daar hij Duvergé niet had aangetroffen, moest hij onverrichterzake terugkeren. Hij beweerde, dat wanneer zij met hun tweeën waren gegaan zij tot het Franse leger hadden kunnen doordringen en dat zij dan de eerste twee maanden niet hadden behoeven terug te keren.

Op 24 mei 1746 begaf hij zich opnieuw op weg om contact met het Franse leger te zoeken, maar buiten de Brusselsepoort werd hij, door zijn kameraad verraden, gevangen genomen.

Na het hierboven vermelde te hebben bekend, werd hij door het militair gerecht veroordeeld dat hij: *in een keten geklonken op het ordinaire galgevelt, andere ten exempel en affschrick sal worden gehangen,* welk vonnis op 15 juni 1746 bij de oude Wyckerpoort werd voltrokken.

Na inneming van Maastricht door de Fransen op 7 mei 1748 gaf graaf de Löwenthal aan de cellebroeders en paters begaarden bevel het lijk bij de galg te gaan afhalen en dit plechtig in de begaardenkerk te begraven. Bij weigering dreigde hij *60 man op descretie* in het klooster te legeren.

Op 11 juni werd het *uitgedroogde rif* van de galg genomen, in een eiken doodskist gelegd, bedekt met een rouwekleed en onder geleide van een compagnie soldaten naar de stad gedragen. Bij de Wyckerpoort werden zij afgehaald door de paters begaarden. Vóór de kist werden het Kruis en vier *sink-kersen* gedragen. De stoet werd vergezeld door een rouwsleper en dertig mannen in rouwmantels.

Een grote menigte was toegestroomd om het schouwspel te aanschouwen. Onder het luiden der klokken en het gezang der paters baande de stoet zich moeizaam een weg door de

overvolle straten van Wyck en Maastricht naar de begaardenkerk in de Witmakerstraat, waar de deelnemers plaats namen op de rouwbanken om de *solemnele* mis bij te wonen. Aan het offertorium namen niet alleen de mannen in de rouwmantels, maar ook vele andere personen deel. Na de dienst werd de overledene, uitgeleid door duizenden nieuwsgierigen, in de ommegang van het klooster ter aarde besteld.

Stadsbeeld met galg en rad.

Negenennegentig jarige vertelt over de vreselijke toestanden in en om de zwaar gehavende stad Maastricht in 1792

Aardige bijzonderheden over Maastricht en omgeving in het einde der 18e eeuw vinden wij in een zeldzaam boekwerk: *Souvenirs de François Garnier, jardinier jubilaire du château de Jehay, y décédé le 16 Décembre 1846, à l'âge de 99½ ans, édités par 1e Cte Xavier van de Steen de Jehay*. Het boekwerk bestaat uit twee octavo delen en werd in 1884 te Luik in slechts 50, voor de familie bestemde, exemplaren gedrukt.

In een anoniem artikel in het *Bulletin de la Société des Bibli-*

ophiles Liégeois (1886-1888) wordt beweerd dat het werk niet door een tuinman geschreven kon zijn. Uit hetgeen daarin over planten en bloemen wordt gezegd, zou blijken dat schrijver hiervan geen verstand moet hebben gehad.

In bovenbedoelde *Souvenirs* staat overigens wel vermeld, dat het handschrift door een kanunnik uit Luik met name Bellehoste d'Assonville zou zijn bewerkt. In ieder geval blijkt dat hetgeen schrijver over Maastricht vertelt op eigen waarnemingen moet berusten.

Wij laten enige uitreksels uit het werk volgen, waarbij wij de schrijver zoveel mogelijk zelf aan het woord laten:

Daar graaf van den Steen weinig vertrouwen had in de duurzaamheid van de regering van de in 1792 gekozen prinsbisschop de Méan, achtte hij het in verband met de Luikse onlusten en de dreigende inval van de Fransen, veiliger zijn kostbare verzamelingen schilderijen en boeken, alsmede zijn zeldzame gobelins en Oosterse tapijten in Holland in zekerheid te brengen. Hij belastte zijn tuinman Garnier met de regeling van het vervoer. Deze begaf zich hiervoor naar Luik, waar hij de intocht van het Franse leger bijwoonde. De schilderijen werden geborgen in 18, de boeken in 15 kisten. De gobelins werden om houten cylinders gerold en de kostbare wand- en vloerkleden werden in 6 koffers verpakt. De zending zou door twee schepen van Cuitis de Cockier naar Maastricht worden gebracht, waar mejuffrouw de Dopff, de baronnen van Wassenaer, van Eyll, van der Straten, van Soiron en Trousset zich erover zouden ontfermen. De kisten met boeken werden gedurende enige weken opgeslagen in onderaardse gewelven van de St.-Servaaskerk.

Toen Garnier enige tijd later naar Maastricht ging vernam hij daar, dat men het met het oog op de dreigende insluiting der stad door de Franse troepen, veiliger had geacht alles naar Holland te laten overbrengen door twee schippers uit Duisburg, Huberty sr. en jr. Het schip van laatstgenoemde was veilig bij kasteel Crampenbrouck gearriveerd en had het hiermede vervoerde deel der zending aan gravin van Renesse, geb. van den Steen afgeleverd. Maar Huberty sr. een volslagen dronkaard, had afgemeerd bij de abdij van Hocht. Nu wilde het noodlot dat zich hier juist de beruchte republi-

keinse commissaris Simon Pirnéa bevond, die de bibliotheek van de abdij in beslag kwam nemen.

Het schip werd ontdekt en gedwongen naar Luik te varen. De zich daarop bevindende boeken werden in beslag genomen en zouden later de grondslag vormen van de nieuwe centrale bibliotheek van het departement. Bij de gevorderde boeken bevonden zich zeldzame, kostbaar gebonden en geïllustreerde werken, waaronder verschillende geschenken van vorstelijke personen.

Bij zijn aankomst vond Garnier de stad Maastricht in grote beroering. Men vreesde een nieuwe belegering. De sporen van de vorige belegering waren nog duidelijk zichtbaar, de aan de openbare gebouwen en kerken aangerichte schade was nog niet volledig hersteld.

Vele beter gesitueerden, industrieëlen en geestelijken weken naar Holland of Duitsland uit. Garnier vertelt verder:

Aan de linker Maasoever waren een aantal kleine bootjes gemeerd, klaar om bij het eerste alarmsein de emigranten naar Roermond of naar het land van Gulik te brengen. Op de wegen zag men bijna geen mens, vooral geen mannen. Donkere, door de zon gebruinde vrouwen, op blote voeten, het hoofd bedekt door een doekje, werkten op het land. Men zou ze voor slavinnen kunnen houden, indien men niet getroffen was door de onafhankelijkheid en de moed van dit land, waar de vrouwen het houweel en de mannen het musket hanteerden.

Men zou menen dat de dorpen door vuur waren verwoest; zij zagen er armoedig en halfvervallen uit: Overal modder en stof, mest- en puinhopen. Tot mijn grote voldoening trof ik te Maastricht, Lambert Mossoux uit Jehay. Als ordonnans van generaal Musculus beschikte hij over nogal wat vrije tijd, die hij met opmerkelijke bereidvaardigheid aan mij wijdde. Hij vergezelde mij op mijn uitstapjes naar de grotten van Sint Pieter, Neercanne en Eymael. Hij maakte bij de laatste belegering van Maastricht door Miranda deel uit van het corps lichte jagers. Het was naar hij vertelde een verschrikkelijke tijd, waarin vele dappere landgenoten tijdens de bijna twee en twintig dagen durende blokkade door honger, ziekte en uitputting omkwamen. Men moest niet alleen

paardevlees maar ook katten en kikvorsen eten. Deze treurige maaltijden werden begeleid door de muziek van barstende bommen, die vele van zijn kameraden doodden. Het was wel een prachtig vuurwerk. Mossoux vervolgde:

Maar hoe zagen wij eruit toen alles voorbij was! Onverzorgde baarden en haardossen en door honger en lijden gegroefde gezichten. Het was verschrikkelijk! Geen hele broek meer aan 't lijf! Sommigen hadden hun ransel verscheurd om er, ter vervanging van laarzen, sandalen van te maken. Anderen hadden zelfs dit redmiddel niet en hadden hun bloedende voeten met touwen, leiband en oude lappen omwikkeld. Tot zover het verhaal van Mossoux. Garnier zegt verder:

Ik moest gedurende drie dagen te Maastricht blijven in afwachting van de brieven, die de vrienden van mijn heer mij voor hem wilden meegeven. Ik benutte deze tijd voor een bezoek aan Eymael, Nedercanne en de onderaardse gangen van de Sint-Pietersberg.

Garnier geeft verder een uitvoerige beschrijving van zijn tocht door het gangenstelsel van deze berg en van de verhalen die de gids hem hierover vertelde. Wij laten hieruit een gedeelte volgen.

Deze grot, die verschillende mijlen diep is, diende tijdens de vervolging der geestelijken onder het Franse bewind, tot schuilplaats van een pastoor, die er gedurende elf maanden verborgen zat. Hij hield daar 's nachts kerkdiensten, die door vele inwoners der stad werden bijgewoond. In deze nieuwe catacomben zag men een altaar, een zetel en een biechtstoel, die in die gevaarvolle dagen door de gelovigen waren uitgekapt. Deze geheime erediensten werden nog uitgeoefend toen Bonaparte aan de macht kwam. Sindsdien werd het schrikbewind van het Directoire door een meer gematigd stelsel vervangen. Intussen had men de schuilplaats van de pastoor aan de prefect van de Nedermaas verraden. Deze zou hierop hebben geantwoord: 'Mijn taak betreft hetgeen op aarde gebeurt en niet wat daaronder plaats heeft!'

Garnier vervolgt:

Mijn aandacht vestigde zich ook op de inscripties waarmede de wanden van de gangen waren bedekt. Duizenden namen

van bezoekers bedekken de wanden van onder tot boven. De gids vergat niet mij opmerkzaam te maken op de namen van vele beroemde personen, die daar op vreemde wijze door elkaar gehaspeld voorkwamen. Hij verzekerde mij dat het originele handtekeningen waren van o.a.; Louis XIV, Alexander Farnese, Peter de Grote, Potemkin, Kaunitz, Oldenbarnevelt, Voltaire, Jean-Baptiste Rousseau, Condorcet, Diderot, de maarschalk van Saxen, Gomarus, Cornelus de Wit, de Ruyter, de veldmaarschalken de Marchin, de Lamboz en de Daun. Dit alles op één vlak door elkaar vermengd zonder onderscheid van rang of stand. In deze massa namen, heb ik er opgemerkt, die van zeer oude datum moeten zijn. Men kon aan het lettertype zien, dat deze daar vijftien à achttien eeuwen geleden moeten zijn neergeschreven. In een holte vindt men S.P.Q.R. en de namen van acht Romeinse consuls, hetgeen bewijst, dat deze mergelgroeven reeds vóór de val van het Romeinse keizerrijk in gebruik waren.

Men ziet er ook namen vergezeld van een datum. Men onderscheidt er duidelijk uit de VIIIe, IXe, Xe, XIe, XIIe, XIIIe, XIVe en XVe eeuw. In laatstgenoemde eeuw van de kanunniken van Sint-Servaas, die zich in 1648 naar het kamp van Karel de Stoute, hertog van Bourgondië, hadden begeven om hem om genade te smeken voor de zo zwaar door hem bestrafte Luikenaren. Aan het hoofd van deze delegatie had toen een der voorouders van mijn Heer gestaan: de deken Gilles van den Steen wiens grafschrift men in grote letters in het zuidportaal van de Sint-Servaaskerk kan zien. De naam van de Prins van Parma, deze bijzondere verdelger van de bevolking van Maastricht en die van de hertog van Alva, de vroegere gesel der Nederlanden, bevinden zich op een aparte wand, waarop verder niemand zijn naam had willen plaatsen.

Men ziet ze op een hoogte van twintig voet. Zij hebben hun namen er zelf ingekrast staande op een ladddder, het zijn opmerkelijke handtekeningen. Er onder staan met houtskool de namen van honderden Spaanse officieren van de legers van deze afschuwwekkende legerhoofden geschreven. Men zou menen ze in persoon aan het hoofd van hun troepen te zien.

Wat betreft deze handtekeningen is het een schande, dat hiervan door de afgraving van de berg zovele verloren gaan. Als iedere grote stad heeft ook Maastricht een z.g. 'Gulden Boek', waarin hooggeplaatste en beroemde bezoekers van de stad hun handtekeningen plaatsen. In de Sint-Pietersberg heeft de stad een 'Gulden Boek', zoals er zeker geen tweede op de wereld te vinden is! Maar laten wij onze tuinman verder gaan met zijn verhaal.

De gids wees ons de plaats aan waar iemand, bij een der belegeringen van Maastricht zijn geld had begraven om het voor de invallers in veiligheid te brengen. Toen hij het later wilde terughalen heeft hij er gedurende veertien dagen tevergeefs naar gezocht, waarna hij verdwaald raakte. Hij gebruikte hierbij zes toortsen, at twaalf hammen en zes broden en dronk twintig flessen wijn. Hij had dit alles op een karretje geladen, getrokken door een ezel die gestorven was, nadat hij de meegenomen zestig porties haver had verorberd. Het meest bekend is hier de geschiedenis van een franciscaner monnik, die om niet bekende redenen alléén een tocht door de onderaardse gangen wilde maken. Hij had een enorm kluwen garen meegenomen, dat hij, bij de aan de rivier zijde gelegen ingang vastmaakte en waarmede hij de weg terug wilde vinden. Maar op onvoorziene wijze was het garen door de scherpe kant van een steen doorgesneden. Hij kon de weg toen niet meer terugvinden. Na negen dagen stierf hij van uitputting en honger. Men wees mij de plaats waar men de pater had gevonden. Deze bevond zich ten hoogste twintig passen van de uitgang. Men had zijn portret op natuurlijke grote in houtskool getekend op de wand, aan de voet waarvan hij was omgekomen. Indien hij nog één hoek was omgeslagen had hij de schemer van de uitgang moeten zien.

Bij mijn terugkeer naar Sint-Pieter bezocht ik het kasteel Nedercanne, waar ik door de heren De Ciénen en De Thier de Skoeuvre vriendelijk werd ontvangen. Zij waren mij zeer erkentelijk voor mijn bezoek en voor de door mij aangeboden diensten te Dusseldorff, waarnaar hun ouders waren uitgeweken.

Na het kasteel te hebben verlaten, bezocht ik de plaats waar

de grootmoeder en de ooms en tantes van baron Guillaume de Dopff, en van freule Alexandrine en barones de la Roque waren omgekomen. Men moet weten dat Baron de Dopff (Daniel Wolff), luitenant veldmaarschalk en gouverneur van Maastricht (1700-1718) door een verschrikkelijk ongeluk van zijn dierbaarste bezit werd beroofd.

Op het ogenblik dat zijn echtgenote en drie van zijn jongste kinderen per rijtuig uit de stad terugkwamen barstte een hevig onweer los. Zij bevonden zich reeds bij de laan die naar de Noordelijke ingang van het kasteel leidt, toen de paarden verschrikt door bliksems en hagel, het rijtuig in een der onderaardse gangen van de berg, waartegen het kasteel is gebouwd meesleurden. Plotseling stortte dit deel van de berg in en verpletterde de ongelukkige familie. Deze gebeurtenis verwekte grote droefenis, zowel te Nedercanne als te Maastricht, waar generaal de Dopff en zijn familie zich door hun beminnelijkheid en goedheid de liefde en achting van de gehele bevolking hadden weten te verwerven.

Aldus het verhaal van Garnier.

Tuinman François Garnier logeerde ook enkele dagen te Eben-Eymael, waar hij ook de oude kerk bezocht, die volgens de overlevering in de VIIIe eeuw door St. Hubertus zou zijn ingewijd. In het koor van de kerk bevonden zich tijdens zijn bezoek in 1792, 99 grafstenen van de vroegere graven van Sluis en van Lichtenberg. Hij vervolgt dan zijn reisverhaal:

Mossoux vertelde mij van de ellende en de ontberingen, die men bij de laatste belegering van Maastricht had geleden, waarbij verscheidene, mij bekende jongelieden om het leven kwamen. Hij gaf mij treurige bijzonderheden betreffende het einde van Hubert Delvenne, Joseph Gathot en Lambert Gerval. Deze dappere militairen lagen in de kazerne bij het Lindenkruis, niet ver van de Boschpoort. Zij sliepen in vochtige kazematten in Wyck en langs de Jeker. Zij kregen maar halve rantsoenen en het weinige brood dat zij kregen, zou in korte tijd door ratten zijn verslonden, als zij niet de voorzorg hadden genomen dit met touwtjes aan de balken te hangen. Overdag kwamen deze uitgehongerde dieren tot tussen hun voeten naar buit zoeken. De knaagdieren klom-

men op de knieën van de daar zittende soldaten, zonder dat deze ze met de hand of met een stok konden raken.

's Nachts liepen ze over de bedden en vraten zelfs aan de hemden en vesten van de ongelukkige soldaten. Zelfs lijken werden niet ontzien. Zo vond met het reeds aangevreten lichaam van Graindorge uit Ampsin, op de plaats waar hij de laatste adem had uitgeblazen.

Het bombardement van Maastricht.

Ondertussen had de lange duur van de blokkade, het vocht en de koude een funeste invloed op de gezondheid van de belegerden. Het ene contingent na het andere werd aangetast door hevige koortsen en dysenterie. De sterfte was zo groot dat de begrafenissen zonder veel omhaal plaats hadden.

Garnier vervolgt dan het verhaal van zijn vriend Mossoux: *Bij de opheffing van de blokkade sloeg ik bij de droefgeestige parade die ons vertrek voorafging maar een droevige figuur. Mijn broek en laarzen waren nog heel, wat bij ons maar zelden het geval was. Mijn arendsneus, geheel ontvleesd, zag eruit als het lemmet van een scherp geslepen mes. Ik was nog maar vel over been en mijn paard kon mij niet meer dragen, want dat was allang opgegeten. Maar men is nu eenmaal bij de lichte jagers en er hoort bij deze militaire status altijd een beetje koketterie. Ik hield mij in mijn arme, uitelkaar vallende uniform zo stram mogelijk en trachtte vooral op mijn voordeligst uit te zien toen mij het koetsje voorbij kwam, waarin Lambertine X, kamermeisje van mevrouw de gravin d'Oultremont gezeten was*.

Zij was een van de schoonheden, die ik op de kermisbals te Jehay had opgemerkt. Ik had de ongelukkige inval haar in het voorbij gaan toe te lachen. Ik moet op haar wel een beklagenswaardige indruk hebben gemaakt, want inplaats van mijn beleefde groet te beantwoorden, trok het aardige ding een zeer lelijk gezicht en onder ons gezegd, ik geloof dat zij zelfs de tong naar mij uitstak!

Granier vervolgt dan zijn reisverhaal:

Ik verliet Maastricht in een oude rammelkast, die het midden hield tussen een oude Franse postkoets en een Moezelschuit. Kieskeurige reizigers zouden hier een klacht inlassen over de ongemakken van dit voertuig. Ik had als reisgenoten enige weinig recreatieve emigranten. Men zag de opgetogen gezichten van Vlamingen en Hollanders, die zich op discrete wijze amuseerden en een goed gehumeurde Waal. Als het doel van mijn reis niet van zo treurige aard ware geweest, zou ik deze vrolijkheid gaarne gedeeld hebben of mij tenminste hebben verheugd over dit opgewekte gezelschap, dat een prettige reis beloofde.

Bij onze aankomst te Valkenburg waren wij getuige van een begrafenis die plaats had onder de hoede van het gilde of eedgenoodschap van St. Sebastiaan (waarschijnlijk is hiermede de schutterij bedoeld. schr.) *Het huis van de overledene was behangen met zwart en versierd met vlaggen en wimpels en met kransen van kunstbloemen. Na de aankomst van de geestelijken vormde zich een stoet met aan het hoofd een aantal bedelaars of tenminste arme lui, waarvan de voorste een kruis droeg. Zij waren over het algemeen uitgedost in een lange geklede jas, die de sporen droeg van een lang en veelvuldig gebruik, op het hoofd een hoge hoed. De vrouwen droegen faliezijden mantilles of zwarte hoofddoeken, daarna kwamen de koorzangers en de suppoosten in zeer lange en veel te ruime schoudermantels, het hoofd bedekt met een enorme hoed, versierd met grote strikken van rouwfloers. Vervolgens kwamen de koorknapen in de gebruikelijke witte koorhemden en tenslotte de priesters. Achter de geestelijken de lijkkist gedragen op de schouders van acht confraters met rouwfloers aan de pols, een enorme rouwsluier kruiselings over de borst en in de hand een korte dikke kaars. In warrige massa volgde het volk. De bedelaars psalmodiëerden, de geestelijken zongen, de trombones schalden*.

Begrafenisen zijn een der drie grote plechtigheden van het leven. Door de jeugd geschiedt dit met een luidruchtig smartbetoon, de ouderen begeleiden hun doden in stilte naar hun laatste rustplaats.

Toen wij te Gulpen aankwamen, zagen wij een grote volksoploop. Men was daar juist bezig met de installatie van een nieuwe pedel, een kleine dikke man. De stoet werd voorafgegaan door drie violen, twee klarinetten en twee saxhoorns. Men legde mij uit, dat in Limburg de pedel een der belangrijkste leden van het parochiaal bestuur was. Hij had wel niet de waardigheid van een kerkmeester, noch de geleerdheid van een fabriekssecretaris, maar hij was toch wel een belangrijk man, die zich het gewicht van zijn ambt ten volle bewust was. Men moet hem 's zondag in statiekleding zien! Op het hoofd de driepuntige steek, in de linkerhand de van een grote knop voorziene paradestaf en in zijn rechter een

klein stokje voor persoonlijk gebruik.

Hoe statig leidt hij de schoolkinderen naar hun plaatsen! Met angstige ogen kijken ze hem steelsgewijze aan, als hij met een strenge blik, die een pedel nu eenmaal eigen is, over hen waakt!

Zijn koelbloedigheid laat hem nooit in de steek, behalve wanneer hij zijn diensten aan de brandweer van de parochie moet verlenen. Hij komt dan wel eens opdagen als het vuur al gedoofd is! De pedel is belast met de hulpverlening aan de armen, met het inwinnen van inlichtingen betreffende behoeftige gezinnen en alleen via hem kan men een onderhoud met de kerkmeester krijgen. Dit baantje is benijdenswaardig en er zijn hiervoor dan ook veel liefhebbers. De verkiezing van een pedel is altijd een belangrijke zaak. Nauwelijks is de vroegere pedel begraven, of er komt al een groot aantal gegadigden opdagen. Voorkeur geniet degene die veel kinderen heeft, alsof de functie van een pedel oorspronkelijk was geschapen om de voortplanting van het menselijk geslacht te bevorderen!

Tot zover de memoires van deze 99-jarige tuinman.